

**KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞME EĞİLİMİ AÇISINDAN
TÜRKİYE'NİN OLANAKLARI**

Hakan ALTIN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Yrd.Doç.Dr.Erol KUTLU**

**ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eskişehir-1998**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞME EĞİLİMİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN OLANAKLARI

Hakan ALTIN

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1998

Danışman: Yrd.Doç.Dr.Erol KUTLU

İletişim ve işdünyası ulusal sınır diye birşey tanımazken, globalleşme diye adlandırılan piyasanın genişleme süreci ve teknoloji yer kürenin her yanında yaşamları değiştirmiştir. Bu değişimin hızı 1990'larda daha da artmıştır.

Sürekli ve yüksek ücretli iş güvencesi sarsılırken, yabancı ülkelerle rekabet ve bilgisayarlı robot teknolojisi, sanayide devrim yaratmıştır. Ulusal sınır tanımayan piyasa, nerede olursa olsun ücretlerin ve kaynakların en ucuzunu aramaktadır.

Dünya'nın her yanını birbirine bağlayan uydu yoluyla iletişim ve internet küreselleşmenin dinamiklerini oluştururken, bilgisayar teknolojisi uzak mesafeleri ortadan kaldırarak, dünyayı giderek tek bir pazar haline getirmiştir.

Kuşkusuz Türkiye'nin bu değişimden etkilenmemesi düşünülemez. 21.yy'a iddialı bir şekilde hazırlanan Türkiye'nin önündeki tek seçeneği; Yüksek Bilim-Teknoloji-Sanayi yeteneğini oluşturmaktır.

ABSTRACT

America which is the motherland of the capitalism got into trouble with the high petroleum prices and the economic calmness. In the SSCB, the Central Planning Organization was not able to cope with the increased defence budget. Everybody in the factories which were run by the State under the circumstances of the economy ruptured from the world was earning same money not depending upon his position, capacity and working resolution. Only one part of men was thinking and deciding instead of you and everyday the routine businesses were being carried out.

But when the year of 1980 came, the world with the guarantee, which was permanent and high salaried, already started to be shaken. Competition against the offshore countries and new technology with computers and robots initiated a revolution in the industry. Companies had no choice other than being modernized and ruined for the sake of dropping their cost prices.

By the end of cold war, a new period was initiated. It was finally started to be believed in the formation of a more beautiful world and in reaching the continuity of the peace. But with it's unlikeable face, nationalism which had been suppressed for a long time was again arisen in some countries.

The permanent prosperity hopes became short-lived as short as the spherical peace hopes. The countries reached their independences devoted themselves to the market as from the firs day. The coming of free market let the human beings hungry and bored a good deal of displays for the return of the old days. While the world was rotating in the wrong direction for some bodies; the remainders percevied this new change more quickly then the others.

The market which did not pay any attention to the national border, was looking for the lowest ones of the pays and the sources.

In the years as from 1990; the computers were progressing very fastly. Communication and internet which connect every part of the World via satellites constituted the dynamics of the sphericalization.

There is no doubt that Turkey is not in a position not to be influenced by this transformation. At our inquiry, the economic influences of this aforesaid transformation have been investigated.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İmza

Üye (Tez Danışmanı)

: Yrd. Doç. Dr. Erol KUTLU

Üye

: Prof. Dr. Kenan MORTAN

Üye

: Yrd. Doç. Dr. Aytekin KAYA

Üye

:

Üye

:

Hakan ALTIN'ın Küreselleşme ve Bölgeselleşme Eğilimi Açısından Türkiye'nin Olanakları başlıklı tezi ..26-6-1998..... tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat anabilim dalında, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Enver ÖZKALP

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
DEĞERLENDİRME KURULU VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME (GLOBALLEŞME)

GİRİŞ	1
1. YENİ EKONOMİK GELİŞMELER	4
1.1. Endüstri Ötesi ve Bilgi Toplumu	4
1.2. Küresel Değişim ve Yeni Dünya Düzeni	6
1.3. Çokuluslu Şirketler ve Yeni Rekabet	7
1.4. Standart Dışı Çalışma	9
2. KÜRESELLEŞME	10
2.1. Küreselleşmenin Tanımı ve Kapsamı	10
2.2. Ekonomik Anlamda Küreselleşme	12
2.3.1. Finans Piyasalarında Küreselleşme ve Mali Piyasalarda Etkileri	14
2.3.1.1. Döviz Piyasaları Etkisi	17
2.3.1.2. Para Akışı'nın Etkileri	21
2.3.1.3. Para İkamesi Etkisi	23
2.3.2. Ticarete Küreselleşme ve Etkileri	24
2.3.3. Üretimde Küreselleşme ve Etkileri	26

3. KÜRESELLEŞME'NİN ETKİLERİ	31
3.1.Küreselleşme'nin Gelişmekte Olan Ükelere Etkileri	31
3.2.Küreselleşme'nin Gelişmiş Ükelere Olan Etkisi	37
4. KÜRESELLEŞMEYİ HIZLANDIRAN OLUŞUMLAR VE BU OLUŞUMLARIN ETKİLEDİĞİ ALANLAR	40
4.1. Transnasyonellik	40
4.2.Transnasyonel Oluşumlar	42
4.2.1. Doğal Çevremize Yönelik Tehlikeler	42
4.2.2. Uluslararası Terörizm ve Silahsızlanma	45

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN KÜRESELLEŞME EĞİLİMLERİ

1. PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ	48
1.1. Piyasa Ekonomilerinin Temel Özellikleri	48
1.2. Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Piyasanın İşleyiş Süreci	50
1.2.1. Ulusal Ekonomiye Geçiş (1923-1938)	50
1.2.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında ve Sonrasında Ekonomik Durum (1938-1950)	53
1.2.3. Demokrat Parti Dönemi (1950 1960)	55
1.2.4. İçer Dönük Gelişme Dönemi (1960-1980)	58
1.2.5. Dışa Açılma Stratejisi (1980 ve Sonrası)	61
1.3. Dışa Açılma Stratejisinin Araçları	63
1.3.1. Gerçekçi Döviz Kurları Uygulaması	63
1.3.2. İthalat ve İhracat Rejiminde Serbestleşme	65
1.3.3. Yabancı Sermaye Girişlerinde Serbesti	67
1.3.4. Gerçekçi Faiz Uygulamaları	68
2. DÜNYA TİCARETİNDE YAŞANAN GELİŞMELER	68

2.1. Dünya Ticaret Yapısı ve Bölgesel Dağılımı	68
2.2. Dünya Mal Ticaretinin Son Yıllarda Gösterdiği Gelişmeler (1990 ve Sonrası)	72
3. BÖLGESEL BÜTÜNLEŞMELER VE TÜRKİYE	75
√3.1. Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri	75
3.2. Efta ve Türkiye İlişkileri	88
3.3. KEİB ve Türkiye İlişkileri	89
3.4. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİT-ECO) ve Türkiye İlişkileri	92
3.5. D-8 Hareketi ve Türkiye İlişkileri	94
3.6. Diğer Bölgesel Bütünleşmeler ve Türkiye ilişkileri (NAFTA, APEC, EAEC)	96
3.7. Yaşanan Ekonomik İlişkilerin Türkiye İçin Analizi	98
4. TÜRKİYE’NİN TEMEL EKONOMİK KURULUŞLARLA İLİŞKİLERİ	100
4.1. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Türkiye’nin İlişkileri	100
4.2. Dünya Bankası Grubu ve Türkiye İlişkileri	103
4.2.1. Dünya Bankası (İBRD) ve Türkiye İlişkileri	103
4.2.2. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) ve Türkiye İlişkisi	104
4.2.3. Uluslararası Finansman Kurumu (IFC) ve Türkiye İlişkileri	105
4.2.4. Uluslararası Yatırımları Garanti Ajansı (MIGA) ve Türkiye ilişkileri	106
4.2.5. Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID) ve Türkiye İlişkileri	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME EĞİLİMİ AÇISINDAN TÜRKİYE’NİN OLANAKLARI

1. KÜRESEL SÜREÇLERİN TÜRKİYE ÜZERİNE SEKTÖREL ETKİLERİ	109
1.1. Teknoloji	109
1.2. Finans ve Şirketler	110
1.3. Meslekler ve Sendikalar	112
1.4. Sivil Toplum Örgütleri ve Yeni Yönetim Anlayışı	113

1.5. Turizm	115
2. KÜRESEL SÜREÇLER KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN DURUMU	116
2.1. Türkiye'nin Yüksek Hızla Kalkınabilmesi	117
2.2. Makina Üretilmesinin ve İhraç Edilmesinin Önemi	119
2.3. Kalkınma Mucizesi Yaratabilmenin Altyapısı	121
2.4. Ekonomide Ferdiyetçiliğin Önemi	122
3. BİLİM-TEKNOLOJİNİN ÖNEMİ VE YENİ YAYILGAN JENERİK TEKNOLOJİLER	124
3.1. Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası Oluşturmanın Önemi	126
3.2. Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikaları ve Stratejileri	127
3.2.1. Öncelikli Alanlar	127
3.2.2. Araştırma ve Geliştirmenin Gerekliliği	128
3.2.3. Eğitim	129
3.2.4. Üniversite-Sanayi İşbirliği	129
3.3. Türkiye'nin Bilim ve Teknolojide Atılım Dinamikleri	130
3.3.1. Ulusal Bilgi (Enformasyon) Ağı Altyapısı Kurulması	131
3.3.2. Esnek Üretim Sisteminin Ülke Sanayiine Uyarlanması	133
3.3.3. Uzay-Havacılık Sanayi ve Savunma Sanayiinde Alan ve Ürün Belirlenmesi	134
3.3.4. Biyoteknoloji ve Gen Mühendisliği	135
3.3.5. Çevre Dostu Teknolojiler ve Enerji Tasarrufu Sağlayıcı Teknolojiler	136
3.3.6. Yeni Malzeme Teknolojisi	137
4. ULUSAL BİLİM VE TEKNOLOJİ POLİTİKASI AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN GÜNDEMİ	138
4.1. İnovasyon ve Ulusal İnovasyon Sistemi	138
4.2. İnovasyon Konusunda Devlete Düşen Görevler	140
SONUÇ	142
EKLER	148
KAYNAKÇA	156

TABLolar

Tablo 1.1. 1985 Yılı İmalat Sanayiinde Saat Başı İşçi Ücretleri	40
Tablo 1.2. 1996 Yılı İmalat Sanayiinde Saat Başı İşçi Ücretleri	41
Tablo 2.1. GSMH'nin Sektörel Dağılımı (Cari Fiyatlara Göre)	52
Tablo 2.2. Başlıca Bitkisel Ürünlerde Üretim ve Verim	56
Tablo 2.2.2. Şekerpancarı	56
Tablo 2.2.3. Saf Pamuk	56
Tablo 2.3. Büyüme Hızları	56
Tablo 2.4. Verimlilik (Yıllık Ortalama Yüzde Değişim)	58
Tablo 2.5. Dış Ticaretin, İthalatın ve İhracatın GSMH'ye Oranı	59
Tablo 2.6. Yabancı Sermaye	59
Tablo 2.7. Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)	62
Tablo 2.8. Gerçekçi Kur Politikası Uygulaması	65
Tablo 2.8.1. Toptan Eşya Fiyat Endeksinin 12 Aylık Ortalama Yüzde Değişimi	65
Tablo 2.8.2. Döviz Kurları	65
Tablo 2.9. Dış Ticaret Göstergelerinde Seçilmiş Bazı Yıllar	66
Tablo 2.10. Yabancı Sermaye Yatırımlarında Seçilmiş Bazı Yıllar	68
Tablo 2.11-2.12. Dünyanın İhracatı	69
Tablo 2.13-2.14. Dünya İthalatı	71
Tablo 2.15. Dünya Mal Ticaretinin Son Yıllarda Gösterdiği Gelişmeler	72
Tablo 2.16. Dünya Mal Ticaretinin Son Yıllarda Gösterdiği Reel Gelişmeler (1990-95)	73
Tablo 2.17. Dünya Ticaretinin Bölge İçi ve Bölgeler Arası Yapısı (1995)	75
Tablo 2.18. İthalatın Ülke Grupları İtibarıyla Dağılımı (Milyon Dolar)	81
Tablo 2.19. İthalatın Ülke Grupları İtibarıyla Dağılımı (Özet) (Yüzde Paylar)	82
Tablo 2.20. Türkiye'nin Ortadoğu'dan İthalatının Yapısı (Milyon Dolar)	83

Tablo 2.21. Türkiye İhracatının Ülkeler İtibariyle Dağılımı (Bin Dolar)	85
Tablo 2.22. Türkiye İhracatının Ülkeler İtibariyle Dağılımı (Yüzde Paylar)	86
Tablo 2.23. Türkiye'nin ASEAN Ülkelerine İhracatı (Milyon Dolar)	87
Tablo 2.24. Türkiye'nin Amerika Kitasındaki Başlıca Ükelere İhracatının Yapısı (NAFTA, MERCOSUR, ve Venezüela)	87
Tablo 2.25. Türkiye'nin Dış Ticaret Gelişmeleri	87
Tablo 2.26. Türkiye-KEİ Ülkeleri Dış Ticaret Hacmi ve Türkiye'nin Toplam Ticareti İçindeki Payları	91
Tablo 2.27. Türkiye-KEİ Ülkeleri Toplam Ticaret Hacmi (Yüzde Değişim)	91
Tablo 2.28. Türkiye'nin KEİ Ülkelerine İhracatı ve Türkiye'nin Toplam İhracat İçindeki Payı	92
Tablo 2.29. Türkiye'nin KEİ Ülkelerinden İthalatı ve Türkiye'nin Toplam İhracat İçindeki Payı	92
Tablo 2.30. Bazı Önemli EKİT (ECO) Ülkelerinin Türkiye'nin Toplam İhracatı İçindeki Payları (% Olarak)	94
Tablo 2.31. Bazı Önemli EKİT (ECO) Ülkelerinin Türkiye'nin Toplam İthalatı İçindeki Payları (% Olarak)	94
Tablo 2.32. D-8 Ülkelerinin Ekonomik Durumları	95
Tablo 2.33. D-8 Ülkelerinde Nüfus ve GSYİH	96
Tablo 2.34. Diğer EAEC(*) Ülkelerine İhracatımız (Milyon Dolar)	98
Tablo 2.35. Dünya Mal Ticaretinin Yapısı (Milyar Dolar)	99
Tablo 2.36. Dünya Mal Ticaretinin Yapısı (Yüzde Paylar)	100
Tablo 3.1. Yıllar itibariyle Dünya Turizmde Gelişmeler	116
Tablo 3.2. Büyüme Hızları ve Deflatör	119

GİRİŞ

Son yirmi yılda dünyayı tek bir bütün olarak görenlerin sayıları iyice artmıştır. Bilim, mekanlar arasındaki mesafeleri aşmayı sürdürmektedir.

İletişim ve işdünyası ulusal sınır diye birşey tanımaz oldu. Globalleşme diye adlandırılan piyasanın genişleme süreci ve teknoloji yer kürenin her yanında yaşamları değiştirmiştir. Bu değişimin hızı 1990'larda daha da artmıştır.

1970'lerin sonuna gelindiğinde, Soğuk Savaşın siyasi kutuplaşmalarında donup kalmış dünyada çözülme yönünde herhangi bir işaret yoktu.

O dönemde, kapitalizmin vatanı Amerika'nın başı yüksek petrol fiyatları ve iktisadi durgunlukla dertteydi. SSCB ise, merkezi planlama örgütünün, artan savunma bütçesi ile başa çıkamıyordu. Devletin dünyadan kopuk bir ekonomi içinde işlettiği fabrikalarda, herkes ne kadar çalışırsa çalışsın aynı ücreti almaktaydılar. Bir takım insanlar sizin yerinize düşünüp karar veriyorlardı ve insanlara hergün birer makina gibi rutin işleri yaptırıyorlardı.

Bu tekdüzeliğe karşın, Sovyetler'de iş güvencesi, ucuz konut, parasız sağlık hizmetleri ve emeklilik sigortası vardır. Aslında, kapitalist sistemde de işçiler kendilerini güvende hissediyorlardı. Herhangi bir sözleşmede olmaksızın, belirli bir vergi ödemeleri sonucunda, hükümetten yardım ve kamu hizmetlerinden yararlanabiliyorlardı.

Ama 1980 yılı geldiğinde bu sürekli ve yüksek ücretli iş güvencesi ortamı sarsılmaya başlamıştı. Yabancı ülkelerle rekabet ve bilgisayarlı, robotlu yeni teknoloji, sanayide devrim başlatmıştı.

Buna göre, şirketler maliyetlerini düşünme yolunda ya yenilenecekler ya da batacaklardı.

Yaşanılan bu durum, kapitalist devletlerin 1945'ten beri üstlendikleri bir takım sorumluluklarından vazgeçmeleri sonucunu doğuracaktır. Bunun neticesinde, devlet her geçen yıl harcamalarını kısarak, özelleştirmeye giderek piyasadan çekilirken piyasada geniş bir hareket imkanı tanımış olacaktır.

Piyasa konusundaki bu değişik fikirler, tüm dünyayı etkileyerek, Çin'in de bundan etkilenmesi sonucunu doğuracaktır. Çin'in 2000 yılına kadar Batı'ya yetişme hedefi, merkezi planlamayı yumuşatıp, para kazanmanın önünü açma yönünde olmuştur.

Diğer taraftan, kapitalist sistem tüm güvencesizliğine rağmen, kendine özgü zenginlik üretirken, Sovyet Komünizmi kendi halkına böyle bir zenginliği sunabilmekten uzaktı. Sovyet liderler Çin'in aksine piyasa ekonomisini benimseyememişler ve tersine Soğuk Savaş silahlarına büyük kaynaklar aktararak, halkının temel gereksinimlerini ihmal etmişlerdi. 1989'a gelindiğinde halk artık bu durumdan bunalmıştı. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte Sovyet Blok'u da çözülmüş oluyordu.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle yeni bir çağ da başlamış oldu. Ancak, eski komünist ülkelerin tek isteği sadece Batı'nın zenginliği değildir. Sistem onları Batı'nın zenginliğinden mahrum bıraktığı kadar onların kimlik ve bilinç duygularını da bastırmıştı.

1989'dan sonra 20'den fazla ülke bağımsızlığına kavuşurken, süper güçler de silahsızlanmaya başlamışlardı. Tüm dünyada, küresel barışın süreklilik kazanacağı umudu yeşermeye başlamışken, milliyetçilik olgusu bazı ülkelerde sevimsiz yüzü ile ortaya çıkarak, çeşitli etnik savaşların olmasına sebep olmuştur. Bütün beklentilere rağmen, Soğuk Savaş sonrası dünyası acı ve vahşet karşısında bir şey yapamamıştır.

Sürekli refah ümitleri de, küresel barış ümitleri kadar kısa ömürlü oldu. Serbest piyasanın gelişi bir çok insanı aç bırakmış ve eski günlere dönülmesi yolunda bir takım homurdanmalara yol açmıştır. Bu değişim, kimileri için bir kabusla dönüşürken, bazıları için ise yeni fırsatlar yaratmaya başladı.

1997'ye gelindiğinde eski Sovyetlerde ticaret yapılıyordu ancak bunun çoğu "kara para"ydı.

İktisadi değişiklik, Rusya'da olduğu gibi Amerika'da da zenginle-fakir arasındaki gelir uçurumunu daha da artırıyordu. 1992'deki Los Angeles'daki olayların temelinde "fakirlik ve adaletsizlik" olduğu düşünölmekteydi.

Öte yandan, ulusal sınır tanımayan piyasa, nerede olursa olsun ücretlerin ve kaynakların en ucuzunu arıyordu. Bu değişim sadece bu kadarla kalmıyor, insanların yüksek hayat standardını yakalayabilmeleri için bir takım yeni beceriler elde etmelerini de zorunlu kılıyordu.

1990'larda bilgisayarlarda çok çabuk değişiyordu. Dünya'nın her yanını birbirine bağlayan uydu yoluyla iletişim ve internet küreselleşmenin dinamiklerini oluştuyordu. Nitekim, bilgisayarlar bazı işlerde, konum ve mesafenin maddi boyutunu ortadan kaldırmışlardı.

Kuşkusuz bu değişimin Türkiye'yi etkilememesi düşünölemez. Araştırmamızda bu değişimin özellikle ekonomik etkileri üzerinde durulmuştur.

Araştırmamızın ilk bölümünde Küreselleşme sürecinin tanımı, aşamaları ve etkileri incelenirken, ikinci bölümde Türkiye'nin küreselleşme çabaları ve buna bağlı olarak dünya ticaret hacminin yapısı ve yönü irdelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise, Türkiye'nin küresel süreçler karşısında durumu değerlendirilerek, tek seçeneğinin Bilim-Teknoloji-Sanayi yeteneğini yükseltmek olduğu sonucuna varılmıştır.

Bunun neticesinde ise Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikasının oluşturulması ve yeni yayılan jenerik teknolojilerin Türkiye için şansı değerlendirilerek, yenilik-buluş konusunda devlete düşen görevler belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME (GLOBALLEŞME)

1. YENİ EKONOMİK GELİŞMELER

1.1. Endüstri Ötesi ve Bilgi Toplumu

Yaşadığımız yüzyılın son çeyreğinde ekonomide, teknolojide ve sosyal alanda devrim niteliğinde olan bir takım gelişmelerle karşı karşıyayız. Bu gelişmelerin temelini iki oluşum belirlemektedir. Bunlardan ilki yaşanan hızlı teknolojik değişim olurken diğeri dünya ekonomisinin yeniden yapılanmasıdır. Bu değişimin en önemli göstergesi istihdamda ve mesleklerin yapısında yaşanan gelişmelerdir. “Endüstri Ötesi” ve “Bilgi Toplumu” diye adlandırılan bu yeni çağın tanımı; üretimin mallardan hizmetlere kayması, tarım ve imalat sektörlerinin daralarak, hizmetler sektörüne geçişi olarak yapılmaktadır.

Günümüzde değişimin boyutları; piyasaların küreselleşmesi, bilgi teknolojisinin ve bilgisayar sistemlerinin yaygınlaşması, hiyerarşinin ortadan kalkması ve sonuç itibarıyla XIX. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan örgüt yapılarının tümüyle değişmesi anlamına gelmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, yeni bilgi ekonomisinde zenginliğin temel kaynağı doğal kaynaklar ve fiziki emek yerine bilgi ve haberleşmedir. Bütün bu gelişmeler aynı zamanda ve hızlı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu değişimler bir diğerini etkilemekte ve ondan etkilenmektedir.¹

Temel ekonomik kaynak yani “üretim araçları” artık “sermaye” de değildir, “emek” de değildir. Bilgi’dir ve Bilgi olacaktır. Servet yaratan esas

¹Nusret EKİN, Küreselleşme ve Gümrük Birliği, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1996-32, İstanbul,s.9

faaliyetler, ne sermayenin üretime tahsisi ne de emektir -bunların her ikisi, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllara ait ekonomi teorilerinin kutuplarıdır- İster Klasik, ister Marksist, ister Keynesçi olsun şimdi artık değer “verimle” ve “yenilik”le yaratılmaktadır. Bunların ikisinde bilginin işe uygulanmasıdır. Bilgi toplumunun başta gelen sosyal grupları “bilgi işçileri” olacaktır. Bilgi yöneticileri, bilgiyi verimli kullanıma tahsis etmeyi bilenler olacaktır; tıpkı kapitalistlerin sermayeyi verimli kullanıma tahsis etmeyi bilmeleri gibi. Bilgi profesyonelleri, bilgi elemanları oluşacaktır. Tabii bütün bu bilgi insanları, kuruluşlarda çalışacaktır. Ama Kapitalizm’deki elemanlardan farklı olarak; “üretim olanakları” da, “üretim araçları” da onların elinde bulunacaktır. Bu durumda Kapitalist ötesi toplumun ekonomik sorunu, bilgi işinin ve bilgi işçisinin verimi olacaktır.²

Bu düşünceden hareketle, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma stratejilerinde değişiklik yaparak, eski teknolojileri alma yerine, bilgi toplumu ve bilgi teknolojilerinin gelişimini hızlandırıcı “yenilikçi stratejiye” geçmeleri ve yine bu amaç için politikalar uygulamaları önerilmektedir.

Türkiye pek çok ülkeden daha fazla bu şansa sahip. Yeter ki bu önerinin açtığı ufukta, Negroponte’nin önerilerini dikkate alabilsin. Negroponte Türkiye ile ilgili olarak “Türk Telekom satış hasılatının yüzde 25’i ile tüm okulları öğrencileri internet’e bağlayın ve bu yeni nesil, ülkenizin kaderini değiştirsin” demektedir³.

Yüzyıllık değişimin 10 yıla sığdığı bir dönemden geçiyoruz. Küreselleşme, teknoloji, yine üretim tarzları, değişen jeopolitik stratejiler.... Tüm bunların bileşkesi ortaya yüzyıldır görülmeyen bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Bu radikal değişim çağından kimileri haberdar olup kurumunu, ülkesini, kendisini değişim mühendislerinin eline emanet ederken; dünyanın büyük bir bölümü “değişme” şöyle dursun, yerinde saymakta, hatta geri gitmektedir. Bu ülkelerin yapıları incelendiğinde ortaya çıkan sonuç şudur: “Siyasi ve idari yönetim değişimin önündeki en büyük engel ve ülkelerinin bekası için işbaşında olan bu çağ direnişçileri, ülkelerini o kadar çok seviyorlar ki (!) değişmemekte ve sorumlu oldukları halkı, yarının farklı dünyasında felakete sürüklemektedirler.”⁴

²Peter F. DRUCKER, **Kapitalist Ötesi Toplum**, (Çev: Belkıs Çaracı), İnkılap Yayınevi, İstanbul. 1994, s.18.

³Şeref OĞUZ, “Bu Fırsat Kaçmasın”, **Milliyet**, 25.11.1996, s.7.

⁴Şeref OĞUZ, “Yarını İnşa Etmek”, **Milliyet**, 09.12.1996, s.7.

Değişim korkutucu, ancak değişmemek felakettir. Dünya değişirken aynı kalıyorsanız, sorun çok büyük demektir. Bugün dünya sanayi sürecini geride bırakarak, bilgi toplumuna doğru değişiyor. Yaşanan gelişmeler, değişim sözcüğünü de yetersiz kılıyor. Aslında bu daha doğru ifadeyle "dönüşüm"dür.⁵

Teknoloji dönüşüyor, ekonomi dönüşüyor, toplumlar dönüşüyor. Şayet ekonominizi, yönetim tarzınızı, düşüncenizi ve bireylerinizi dönüştüremiyorsanız, yükselen değerlere boyun eğmek zorunda kalırsınız. Ajandasındaki, en ileri tarih 3 ay sonrasını aşamayan liderler toplumu değiştirmek şöyle dursun, mevcut gelişimi de engellemeye başladı. Milletin adını koyduğu Anadolu Kaplanları, siyasilerin gözardı ettiği, DPT'nin farkına dahi varamadığı bir değişime işaret ediyordu. Ancak ne siyasiler, ne de planlamacılar bu değişimi yaratan insanlara değer verdiler. Değişimin yaşla ilgisi olmadığından, genç liderler de doğuştan yaşlı olabilir. "Gelecek bin yıl kapıda; ya şimdi ya hiç, ya dönüşecek ya yok olacağız."⁶

Ekonomide yaşanan, yapısal değişim hızlı teknolojik gelişmelerle birlikte tüm dünyayı tek bir pazar haline sokmaktadır. Şunu unutmamak gerekir ki yaşanan bu değişim yeni fırsatları beraberinde getirirken, çeşitli tehlikeleri de kapsamaktadır. Nasıl ki sanayi devrimi, zengin sermayedar ve yoksul işçi sınıfını birarada yarattıysa, bugün yaşanan değişimde; yapısal işsizliği ve geniş kitlelerin yeni sektöre geçerken yaşanan bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir.

1.2. Küresel Değişim ve Yeni Dünya Düzeni

Gelecekte küresel ticari pazardaki başarı, değeri yükseltilmiş, müşterilerin gereksinimlerini anında karşılayabilecek, çeşitli sanal ürünler imal eden şirketlerin olacaktır. Bu devrimin özünde şu gerçekler yatmaktadır. "Üretimin hızla gelişmesi, yönetim uygulamalarının değişimi, yönetim ve işgücünün işbirliği yapması dahil olmak üzere şirket, hammadde-parça satıcılarla tüketici ve endüstriyle hükümet arasındaki ilişkilerin yeni boyutlara ulaşması. Bu yaklaşımda, yeni bir iş türü, yeni doğan bir fikir, bilginin gücü, teknolojinin yükselen grafiği, gelecek ve tasarım, değişim makinaları, paylaşılan hayaller, yönetimin yeniden düşünmesi, yeni bir işçi türü, yeniden canlandırılmış bir ekonomiye doğru birtakım konular ele alınmaktadır. İleri

⁵Şeref OĞUZ, "Ya Dönüşüm Ya Ölüm", *Milliyet*, 22.04.1997, s.7.

⁶Şeref OĞUZ, "İşsizlik Binyılı", *MESS İşveren*, S:685, Aralık 1996, s.9.

sürüldüğüne göre, özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren sonuçları görülmeye başlayan global değişim dalgası, günümüzün sanayi ötesi ekonomilerini oluşturan kapitalist ülkelerin gelişme trendlerinin ortaya çıkardığı bir olgudur. Ancak bu sefer gözlenmekte olan değişim daha önceki değişim süreçlerinden farklı olarak sadece söz konusu ülkelerle sınırlı kalmayıp dünyü ölçeğinde etkili olmaktadır. Bilgi toplumunun oluşumu, mega teknolojilerin gelişimi, globalleşme, hizmetler sektörünün öneminin artması istihdamın nitelik bakımından gelişmesi, bilgi işçisinin doğrusu gibi hususlar global değişim sürecinin oldukça dinamik konularıdır ama tek başına hiçbirisi süreci izah etmeye yeterli değildir.⁷

Bu değişim sürecini iki önemli faktör hızlandırmaktadır. Bunlardan ilki, teknolojinin hızla kendini yenilemesi olurken, diğeri dünya ekonomilerinin yeniden yapılanma sürecidir. Bu değişimin beraberinde getirdiği iki önemli konu ise "Küreselleşme" ve "Yeni Dünya Düzeni" olmaktadır.

Özellikle, 20. yüzyılın son çeyreğinde teknoloji ve haberleşmedeki baş döndürücü gelişmeler sonucu dünyanın iyice küçülmesi, ekonomik ve siyasal sınırların giderek ortadan kalkması ve neticede maddi ve manevi değerlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması ile, ülkeler ve milletler arasında iktisadi siyasi, sosyal ve kültürel temas ve etkilerin giderek artması diye tarif edilen Küreselleşme, beraberinde iktisadi liberalleşme, serbest pazar ekonomisi, Batılı anlamda demokratikleşme, hukukun üstünlüğü gibi kavramların insanlığın ortak değerleri olarak kabul görülmesine yol açtı.

Yüzyılın sonlarına geldiğimiz bu günlerde, yeni dünya düzeninin, küreselleşmeyi hızlandırıcı bir etki yapmasına rağmen yeni Sosyalist Blok'un çözülmesiyle ekonomik ve siyasi ilişkiler ortaklıklarını engelleyen herhangi birşeyin olmaması, dünyaya barış ve refah getirmediği ileri sürülmektedir.

Diğeri bir görüşe göre, Küreselleşmeyi hızlandıran önemli olgu "çokuluslu şirketler" olurken, istihdam üzerine, etkisine yönelik bir takım olumsuz görüşlerde mevcuttur.

1.3. Çokuluslu Şirketler ve Yeni Rekabet

Yaşadığımız yüzyılda yaygın bir "şirket evliliklerine" tanık olmaktadır.

Bu oluşum, hızla yükselen hisse senedinin sağladığı faydanın yanında,

⁷EKİN, aynı, 1996, s.11-12. ❧

maliyetleri düşürerek veya daha fazla pazar payı koparacak, kar artışı sağlamaya ilaveten, ya bir şirketin yönetimini kontrol altına alarak ya da kontrol altına girerek şirketlerin rekabet gücünü yükseltmek olarak tanımlanabilir. Aslında çok sayıda neden arasında esas dikkati çekenin küresel ekonominin geliştirilmesi olduğuna hiç kuşku yoktur.⁸

Yapılan tahminlere göre, dünyada 27 bin çokuluslu şirket kendi ülkelerinin dışında 170 bin kendine bağlı kuruluşla çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Komisyonu'na (UNCTAD) göre, kendi ülkeleri dışında faaliyet gösteren çokuluslu şirketlerin satışları 1992 yılında 5.5 trilyon dolara varmıştır. Bu rakam 4 trilyon dolarlık toplam dünya ticaretini geçmektedir. Çokuluslu şirketler dünya özel sektör değerlerinin 1/3'ünü kontrol etmektedir. Bu şirketlerin dış yatırımları dünya çapında 2 trilyon dolara varmaktadır. Bu şirketlerin en büyük grubu 474 milyar dolarla ABD, 259 milyar dolarla İngiltere, 251 milyar dolarla Japonya oluşturmaktadır.⁹

Günümüz dünyasında bazı ülkelerde şirketler artık o kadar büyüdüler ki, bunların gücü birçok ülkeyi ekonomik açıdan aşmaktadır. Günümüzde 500 büyük şirket, dünya parasal gücünün %42'sini elinde tutmakta, dünyanın en güçlü 100 ekonomisini, büyük şirketler ve ülkeler paylaşmaktadır. En büyük 10 şirket, 100 küçük ülkeden daha çok ciro yapmaktadır. Shell ve Exxon petrol şirketlerinin toplam cirosunu geçebilen ülke sayısı 27'yi aşmıyor. Shell'in elindeki 400 bin dönümlük arazi 146 ülkenin yüzölçümünden büyük ve İngiltere'de bir yıl içinde harcanan tüm paranın yarısını 250 şirket paylaşıyor. General Motors'un yıllık satış kazancı, Tanzanya, Etiyopya, Nepal, Bangladeş, Zaire, Uganda, Nijerya, Kenya ve Pakistan'ın toplam GSMH'ndan fazladır. Yani General Motor tek başına, söz konusu ülkelerde yaşayan 500 milyon insandan çok daha fazla para kazanıyor. Dünya'nın en önemli 12 sanayi kolunun otomotiv, havacılık ve uzay, elektronik, çelik, petrol, bilgisayar ve medya dahil %40'ını sadece 5 firma paylaşmaktadır.¹⁰

Aynı şekilde "yatırım" da giderek daha farklı bir nitelik kazanıyor. Geleneksel doğrudan yatırımlar artmaya devam ediyor. 1980'lerin ortasından bu yana ABD'ye Avrupa, Japonya, Kanada, Meksika tarafından yapılan doğrudan yatırımlar patlamalı bir artış gösteriyor. Bununla birlikte olay hızla; ortak girişimler, partnörlükler, bilgi anlaşmaları, dışarıya iş verme gibi

⁸Şeref OĞUZ, "2000'in Beyin Adamı", Milliyet, 05.03.1997, s.5.

⁹EKİN, aynı, 1996, s.13

¹⁰"Güç Kimin Elinde", Yeni Yüzyıl, 09.05.1997, s.17.

ittifaklara dönüşmektedir. İttifaklarda ise yatırımlar söz konusu olsalar bile, ikincil önem taşır. Amerikan kökenli ünlü mikroçip tasarımcısı olan Intel ve Japon elektronik imalatçısı Sharp arasındaki son ittifak buna örnektir. Intel son derece ileri bir mikroçip tasarımını Sharp ile paylaşacak, buna karşılık Japonlar mikroçipi imal edip ürünü Intel ile paylaşacaklardır. Birisi teknik yeteneğini, diğeri ise imalat yeteneğini işe katmaktadır.¹¹

Bu tür büyük şirketlerin birbirleriyle ittifak yapması, diğer rakip firmalarında harekete geçirip, ittifak yapmaya zorlamaktadır. Çünkü hiçbir firma ticaret yarışında geri kalmak istememektedir.

Buna göre, gelişen küreselleşme ve serbestleşme olgusu çok sayıda şirket evliliklerine yol açmaktadır.

İletişim ve ulaşım araçlarında meydana gelen teknolojik gelişmeler sınır tanımayan tüm küreyi kapsayan bir ekonomi yaratırken, küresel bir emek sorununu da beraberinde getirmiştir. Milyonlarca insanın düşük ücretle çalışmaya razı olmaları yatırımların o yöne doğru kaymasına neden olmuştur.

Bu durum “Sosyal Devlet” anlayışının çözülmesine yol açarken, bu durumu kimi iktisatçılar kirli rekabet olarak adlandırmışlardır.

1.4. Standart Dışı Çalışma

Batı’da hizmet sektörleri istihdamı kısa zaman sürelerinde %60’ların üzerine çıkarırken, işgücünün meslek yapısında da dinamik bir oluşum yaşanmıştır. Bu yapısal değişimde karşımıza çıkan diğer çok önemli bir faktör, “standart-dışı istihdam” biçimlerinin hızla genişlemesidir. Toplam işgücünde “kısmi süreli”, “bağımsız çalışma” ve “geçici istihdam” biçimleri ülkelerin birçoğunda keskin bir şekilde artmıştır. Bazı yazarlar ise, “mal ve hizmetlerde ortaya çıkan ve gittikçe hızlanan küresel rekabet ve bunun sonucu olarak işletmelerin rekabet kabiliyetlerinin artırılmasına dikkati çekmektedirler. Bu yazarlara göre, böyle bir küreselleşme ve rekabet daha iyi motive edilmiş ve yüksek seviyede eğitilmiş bir işgücü talep etmektedir.¹²”

Yaygın bir biçimde kabul edilen görüşe göre, Avrupa’da firmaların kurumsal katılıklardan doğan yapısı, onların piyasa koşullarına uymalarını

¹¹Erol KUTLU, *Dünya Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1998, s.106.

¹²Nusret EKİN, *Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam*, İ.T.Ü., İstanbul, 1997, s.185.

geniş ölçüde önlemektedir. Bu katı kurallar, bilgi teknolojilerinin getirdiği yeni fırsatları kullanmadan ve Avrupa ekonomilerinin uluslararası rekabeti önlemede en önemli güçlüklerdir. “Bu uyumsuzluk bir geçiş sorunu olmaktan çok yapısal bir problem olarak değerlendirilmektedir.”¹³

Buna göre istihdamın sektörel yapısıyla birlikte, “standart-dışı” çalışmanın yaygınlaşması, çalışma yaşamını derinden etkilemiştir.

2. KÜRESELLEŞME

2.1. Küreselleşmenin Tanımı ve Kapsamı

Küreselleşme; uluslararasılaşma sürecinin tamamlanıp, tüm bölgesel olmayan üretim dokularının üretim ve tüketiminin dünya ölçeğinde planlandığı, serbest rekabet ve piyasa düzeninin uluslarüstü kuruluşlarca denetlendiği, kuralların uluslarüstü anlayışla çalıştığı bir sistemdir. Siyasi ve kültürel oranlar için olabileceği gibi daha çok ekonomik alanlar için kullanılır ve sınır bloklarının, gümrük sınırlarının ve koruma duvarlarının kalkması sonucunda oluşacak bir dünya pazar sürecidir.¹⁴

✕ Ulusal ekonomilerin artan ölçüde birbirine bağımlılığı anlamına gelen “küreselleşme”, temelde 3 grup faktörünün etkisiyle ortaya çıkmaktadır.¹⁵

i. Destek Veren Faktörler: Bunların başında kuşkusuz son 10 yılda gelişen uydu haberleşmesi, fax, elektronik mektuplaşma gibi uluslararası iletişimi imkan dahiline sokan gelişmiş telekomünikasyon sistemleri gelmektedir. Ayrıca ucuz, gittikçe gelişen, güvenilir uluslararası ulaşım, özellikle büyüklüğü gittikçe artan uçak kargo sistemleri ve özel evrak gönderme şirketleri sayılabilir.

ii. Hükümet Politikaları: Temelde ticaretin serbestleşmesi, tarife ve kotaların kaldırılması, dış finansman imkanların serbestleştirilmesi tarife ve kotaların kaldırılması, dış finansal imkanların serbestleştirilmesi ve uluslararası sermaye akışı üzerindeki kontrollerin bertaraf edilmesi söz konusu edilebilir.

¹³EKİN, aynı, s.186.

¹⁴KUTLU, aynı, s.175.

¹⁵EKİN, aynı, 1996, s.16.

iii. Şirket Stratejileri: Günümüzde şirketler hem dış ülkelere satış yapabilmekte hem de dış ülkelerden kaynak kullanmaktadır. Özellikle, ihracat yaparak ve faaliyetlerini düşük maliyetlere kaydırmak suretiyle dış ekonomik ilişkiler kurmaktadır. Diğer yandan, dışta kurdukları ilişkiler yoluyla "alt işverenlerce" üretilen üretimin bazı parçalarını dışarıdan satın almaktadırlar.

Böylece, küreselleşme kendiliğinden ortaya çıkan bir gelişme olduğu kadar, yukarıda saydığımız faktörlerinde bir sonucudur.

Bu yeniden yapılanmanın büyük ölçüde, dünyada son yıllarda yaşanan iki önemli değişim tarafından şekillendiği söylenebilir. Bunlardan birincisi, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa Ülkelerinin ekonomik alanda piyasa ekonomisini, politik alanda çoğulcu demokrasiyi tercih etmeleri, diğeri ise gelişmiş ülkelerin bilgi toplumuna geçmeleriyle insan unsurunun ve özellikle nitelikli işgücünün ön plana çıkmasıdır.

Bu iki unsur, bütün insanlar ve devletler arası ilişkileri değiştirerek; sistemlerin ve toplumların birbirine yakınlaşmasına yol açmış ve tarihle birlikte ülkelerin coğrafyası da yeniden yapılanmanın sancılarını yaşamaktadır. Çağımızda dünya ülkeleri arasında giderek yoğunlaşan ekonomik ilişkiler ülkeler arasında ekonomik bağımlılığa yol açmaktadır. Bu bağımlılık içerisinde, ülkeler ekonomik bütünleşmeye giderek önemli bir güç oluşturabilmektedir. Bir bölgede ekonomik grupların oluşumu diğer bölgelerdeki yeni ekonomik grupların oluşumunu uyararak ekonomik bütünleşme eğilimlerini hızlandırmaktadır.¹⁶

Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde dünya, geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı, her alanda liberal eğilimlerin güçlendiği teknolojik gelişmenin sınır tanımaz bir şekilde önemli değişimlere yol açtığı bir dönemden geçmektedir. Mal ve finans piyasaları ulusal sınırları sürekli olarak zorlamakta ve ülkelerin bireysel boyutlarını aşmaktadır. Haberleşme ve ulaştırma teknolojilerindeki süratli gelişme ise, hem bu sürecin bir ürünü, hem de motoru olmakta ve dünyayı ekonomik, siyasal ve kültürel bir küreselleşmeye doğru itmektedir. Bu hareket, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları, liberalizm gibi değerler etrafında gelişme göstermektedir.¹⁷

¹⁶Dünyada Yeni Ekonomik Bütünleşme Oluşumları, TÜSİAD, İstanbul, Mayıs, 1993, s.14

¹⁷DTP., Dünya Küreselleşme ve Bölgeselleşme, Ankara, 1995, s.2.

Dünya ticaretinde ciddi bir liberalizasyon ve genişleme sağlanmakta, sübvansiyonlar, anti-damping, gümrük hizmetleri, ticarete teknik engeller ve koruma tedbirleri alanlarında, çok taraflı ilke ve kurallar geliştirilmekte, anlaşmazlıkların halli mekanizması iyileştirilmekte, ülkelerin ticaret politikalarının eleştirel gözle incelendiği bir sistem kurulmakta, tekstil, tarım ve hizmet sektörlerindeki ticari faaliyetler, GATT çerçevesine alınmakta, bunlara ilaveten ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları ve yatırım tedbirlerine için yeni kurallar oluşturulmaktadır.¹⁸

Öte yandan, çok taraflı üretim, ticari ve finansal ilişkilerin gelişmesi küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi beraberinde benzer özelliklere sahip olup ta aynı coğrafi bölge içerisinde olan ülkeleri, güçlerini birleştirici yoğun bölgesel ilişkiler içerisine itmektedir. Bölgesel birleşmeler üzerinde durulmaktadır. Bazı yaklaşımlara göre bu bölgesel entegrasyon hareketleri gelecekte en geniş anlamıyla oluşacak bir küreselleşmeye, geniş çaplı bir serbest ticari ve finansal bütünleşme ortamına geçişin bir safhasını oluşturmaktadır. Ne var ki gelişmiş ülkeler iktisadi ve sosyal sorunlarla karşılaştıkları ölçüde içlerine kapanmakta, koruma politikalarına ağırlık vermekte ve aralarında oluşturdukları grup içerisindeki ilişkileri düzenlemeye öncelik tanınmaktadır. Bloklamalar arttıkça bloklar içi ilişkilerin önemi artmakta, bloklar arası ilişkiler ve blokların bloklar dışı kalan ülkelerle ilişkileri ikinci plana itilmektedir.¹⁹

2.2. Ekonomik Anlamda Küreselleşme

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik performansları, yapacakları kurumsal düzenlemeler, benimseyecekleri dışa açılma stratejileri, küreselleşen dünya içerisinde yerlerini almalarına yardımcı olması beklenmektedir. Liberalleşme politikaları ile piyasa koşullarını engelleyen kısıtların ortadan kaldırılarak, kaynak dağılımında piyasa mekanizmasının işleyişine izin verilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda rekabet özendirilerek, piyasa mekanizmasının etkinliğinin artırılması da hedeflenmiştir. Önce gelişmiş ekonomilerde işlenen bu süreç daha sonra gelişmekte olan ülkelere ve sonrada eski merkezi planlı ülkelere de yansımıştır. Gelişmiş ülkelere kaynak dağıtımını gerçekleştirilecek piyasaları ve mali kurumların mevcut olması nedeniyle liberalleşme ve dışa açılma programının uygulanabilmesi için piyasa mekanizmasının işleyişini ve dış rekabeti kısıtlayan engellerin kaldırılması

¹⁸EKİN, aynı, 1996 s.18

¹⁹DTP., aynı, s.3.

yeterli olurken, gelişmekte olan ÷lkelere piyasa mekanizmasının kazandırılması için köklü reformlar önerilmiş eski merkezi planlı ekonomilere ise reformların yanı sıra kurumsal yapıların da oluşturulması amaçlanmıştır.

1970'li yıllar ile 1980'li yılların başında özel yabancı sermaye akımlarının büyük bir bölümünü oluşturan ticari banka kredilerinin yerini 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren portföy yatırımları ve doğrudan yatırımlar almıştır. 1980'li yılların ikinci yarısında önemli ölçüde artış gösteren global sermaye yatırımları 1989'da 200 milyar ABD doları iken, son iki yılda azalmıştır. Bununla birlikte, gelişme yolundaki ÷lkelere giden yabancı sermaye yatırımları artmıştır. 1987 yılında global yabancı sermaye yatırımlarının toplam yatırımlar içerisindeki payı yaklaşık %12 iken, 1992 bu oran %22'ye yükselmiştir. Bu gelişme gelişmekte olan ÷lkelerin makro ekonomik performanslarının iyileşmesi, bazı Latin Amerika ÷lkelerinde borç indirimi anlaşmalarından sonra düzenleyici reformların benimsenmesi, özelleştirme ve yeni borç ödeme planının yapılması gibi nedenlerle açıklanabilir. Sermaye akımlarının üçte ikisi ABD ve Japonya tarafından sağlanırken, ABD orjinli çokuluslu şirketler Latin Amerika ÷lkelerini, Japonya ise Asya'daki yatırımları tercih etmişlerdir. Doğu Avrupa ÷lkelerine giden yabancı sermaye yatırımlarının ana kaynağı ise Avrupa Topluluğu'dur. 1980-1990'lı yıllarda yabancı sermaye yatırımları imalat ve doğal kaynakların çıkarılmasına yönelik sektörlerden sermaye yoğun hizmet sektörüne, ulaştırma, telekomünikasyon, bankacılık yönelmiştir. Gelişmekte olan ÷lkelerdeki portföy yatırımlarındaki artış oldukça dikkat çekicidir. Uluslararası tahvil ihraçlarının bir bölümü ve ortaklık yatırımlarını kapsayan portföy yatırımları 1987 yılında yaklaşık 8 milyar ABD doları iken 1992 yılında 34 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Uluslararası finansmanda sermaye arzında ve kullanımında özel sektörün ağırlık kazanmaya başlamasının en önemli göstergesi bu grup ÷lkeler için toplam portföy akımlarının toplam resmi finansman akımından daha fazla olmasıdır. Bu yatırımlar orta gelir düzeyindeki aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birkaç ÷lkeye yoğunlaşmıştır. Gelecekte portföy yatırımlarının ne kadarının gelişmekte olan ÷lkere akacağı çok önemlidir. Bugün sadece Amerika'da kurumsal yatırımcıların elinde 6 trilyon dolar yatırılabılır fon bulunmaktadır. Bu çerçevede tutarlı politikaları olan, kredibilitelerini yükselten, sermaye piyasalarını derinleştiren, ÷lkeler uluslararası yatırımcıları çekme potansiyeline sahip olacaktır.²⁰

²⁰DTP., aynı, s.26.

2.3.1. Finans Piyasalarında Küreselleşme ve Mali Piyasalarda Etkileri

1982 yılında bazı ağır borçlu az gelişmiş ülkelerin dış borçlarını ödeyememeleri üzerine uluslararası finansal buhran ortaya çıktı.

Bunun çeşitli nedenleri vardır. Birinci olarak, uluslararası kredilere uygulanmaya başlayan “değişken faiz” uygulamasıdır. Bu uygulamaya göre borç faizleri, piyasada geçerli faiz oranına göre belirli aralıklarla, yeniden ayarlanmaya başlamıştı. Böylece reel faizlerdeki yükselme dış borçların büyük ölçüde artmasına neden olmuştu. Diğer yandan doların değerindeki artışlar (dış borçların büyük kısmının dolara bağlanması) da borçlu ülkeler üzerindeki baskıyı şiddetlendirmiştir.

Uluslararası krize yol açan bir başka faktör ise 1979’da petrol fiyatlarında görülen ikinci sıçrama oldu. Dış şoklara uyum sağlayacak politikaların yokluğu karşısında, petrol ithalatçısı az gelişmiş ülkelerin dış açıklarında büyük artışlar meydana geldi. Örneğin, toplum az gelişmiş ülkelerin dış ödeme açığı 1980 de 62 milyar dolara, ertesi yıl da 67 milyar dolara yükselmiş ve dış finansman talebi çok büyük ölçülerde artmıştı. Uluslararası bankalar, az gelişmiş ülkelere fon akımlarını artırarak bu gelişmeye tepkide bulundular. Rakamsal olarak az gelişmiş ülkelerin uluslararası bankalara olan borçları 1978’de 11 milyar dolardan 1982’de 44 milyar dolara ulaşmıştır.²¹

Öte yandan sanayileşmiş ülkelerde yaşanan “resesyon” gelişmekte olan ülkelerin ihraç mallarına olan talebi azaltıyordu. 1982’de bazı az gelişmiş ülkelerde dış borç faiz ödemelerinin ihracata oranı %50'lere ulaşırken, diğer yarısı zorunlu ithalat ile banka kredilerinin ana ödemelerine gidiyordu.

Uluslararası finansal sisteme, ilk darbe Meksika'nın 1982 Ağustos ayında dış borçlarını düzenli ödeyemeyeceğini bildirmesi üzerine ortaya çıktı.

Finans piyasalarının tam anlamıyla küreselleştiğinin en önemli işareti ise dünya borsalarında yaşanan gelişmelerdir. Dünya borsalarında ilk çöküş, 24 Ekim 1929’da Wall Street’te hisselerin %12.82 değer kaybetmesiyle başlamıştır. Başta ABD olmak üzere pek çok ülke mali krize sürüklenmiştir. “Kara Perşembe” olarak adlandırılan bu çöküş neticesinde 15 milyon kişi işsiz kalmış, 35.000 banka kapanmış ve intiharlar artmıştır. 1932’ye kadar etkisini

²¹Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası Finans*, Ağustos, 1994, s.328.

sürdüren kriz, Franklin Delena Roosevelt'in "New Deal" politikalarıyla son bulmuştur.

Wall Street en büyük düşüşü ise, 19 Ekim 1987 tarihinde yaşamıştır. Bilgisayarla alım-satım yapan broker'lar fiyatların "tavan yaptığı" gerekçesiyle birden satışa geçince hisseler %22.61 oranında düştü ve tüm dünya borsaları yeni bir krize sürüklendi. Kriz sonrasında (Kara Pazartesi) "1929" da olduğu gibi cinayetler ve intiharlar görülürken, kriz ABD hükümetinin müdahalesi ve Almanya ile ABD merkez bankalarının doları destekleme anlaşmalarıyla yatıştı.²²

Bugün yaşanan kriz ise (29 Ekim 1997), Güney Asya Ülkelerinde Tayland'ın dolara bağlı olan parasını bundan ayırıp, para birimi "bahtı" %30 oranında devalüe etmesiyle Temmuz ayında başladı. Tayland'dan sonra Malezya ve Endonezya'dan başlayarak bölge ülkelerini etkisi, altına alan gelişmelerin dışında kalan tek ülke olan Hong Kong'un da devalüasyon yapacağı beklenmesine karşılık, hükümetin spekülasyon paranın girmesini önlemek için gecelik faizi %300'e artırmasıyla parasal kaos ortaya çıktı. Bu gelişmelerin sonucunda Hong Kong'ta borsanın hızlı düşmesine neden olan "büyük çöküş" Pasifik Okyanusu'nun diğer ucundaki ABD'yi dalgalandırdı. Borsadaki büyük çöküşte, Avrupa'da dahil olmak üzere tüm dünya yara aldı. Wall Street'te %7.2'lik düşüş ile tüm dünya piyasalarını etkisi altına alan seri borsa krizleri kısa sürede tüm dünya piyasalarını etkisi altına alan bir kasırgaya dönüştü.

Uzak Doğu'nun en önemli borsası olan Tokyo'nun kapanışındaki düşüş %4.3 olurken, Yeni Zelanda %12.5, Tayvan %5.9, Güney Kore %6.1, Avusturalya %7.2, Filipinler %6.3, Singapur %7.6 ve Malezya'da yüzde oranında düşüş oldu.

Avrupa piyasalarında da hızlı düşüş yaşanırken Alman DAX endeksi 311 puan gerilemeyle, %8.04 oranında değer yitirdi. İsrail'de Tel Aviv Borsası'nda Mishaim Endeksi iki gün içinde %15.46 oranında düşerken, Meksika Borsasında ise endeks bir gün içinde son 10 yılın en büyük düşüşü olan %13.3'lük bir gerileme ile başladı. Moskova'da ise alım-satım işlemleri, borsa daha açılmadan durduruldu. Ancak o da %20'lik düşüş ile nasibini aldı.²³

27-28 Ekim 1997 günleri New York borsasında yaşananlar bütün

²²Milliyet, 29.10.1997, s.10

²³Milliyet, 29.10.1997, s.9

ekonomi otoritelerini şaşırtacak nitelikteydi.

“Pazartesi” günü 554 puan birden düşerek, puan bazında tarihin en büyük bir günlük düşüşünü kaydeden Dow Jones endeksi “Salı” günü tarihinin en büyük bir günlük çıkışını gerçekleştirerek 337 puan birden arttı. Pazartesi günü %7.2 değer yitiren Dow Jones endeksinin ertesi gün %4.7 değer kazanması yaşanan krizin postmodern niteliğini öne çıkartıyordu. New York borsasında bu çapta bir oynaklık (volatilite) yaşanmamıştı. Dow Jones endeksinin Salı günü önce Pazartesi kapanışının 181 puan altına indikten sonra 337 puan değer kazanması bir gün içinde yaşanan artışı 518 puana yükseltiyor, borsa işlem hacmi ise tarihinde ilk kez milyar rakamını aşarak 1.2 milyar hisseye yükseliyor ve önceki işlem hacmi rekorunu neredeyse katlıyordu. New York borsasında yaşanan bu müthiş iki günün tek özelliği borsadaki volatilitenin ve işlem hacminin benzersiz boyutlara ulaşması değildi. New York’taki çöküşün çok daha küçük hacimli bir borsadaki, Hong Kong borsasındaki düşüşe tepki olarak yaşanması “küreselleşme”nin eriştiği boyutları gösteriyordu.²⁴

ABD ve Avrupa borsalarında yaşanan bu çarpıcı düşüşlerin tek nedeni Hong Kong borsasındaki düşüş değildi. ABD ve Avrupa borsalarında son yıllarda yaşanan hızlı tırmanışlar aslında endekslerin fazlaca şiştiği ve ciddi bir düzeltmenin yaşanması gerektiğini düşündürüyordu. Bu arada 1987 çöküşünün onuncu yılında medyada hayli yaygın yer bulan çöküş senaryoları da birçok yatırımcıda kar realizasyonu tedirginliğini artırmıştı. İşte bu ortamda Hong Kong’daki çöküş beklenen, sinyal olarak algılandı ve Pazartesi günü başlayıp Avrupa’da Salı günü de devam eden büyük düşüşler yaşandı.²⁵

Yaşanılan bu tür finansal krizler yani “küresel çöküş”, dönüşüm çağında, krizlerin de “yapı” değiştirdiğini kanıtlamış bulunuyordu. Dijital haline gelen sermayenin dünyanın etrafında saniyede 7 tur atması, geleneksel borsa kavramını da değiştiriyordu. Son krizle ilgili yorumlardan bir bölümünü “sanal ekonominin ifiası” oluşturdu. Bu son derece ufuksuz bir tahmin. Bu krizle güçlenen görüş “henüz yeni başlıyoruz” olmalıydı. Gelecek yirmi yıl içinde, mekansız toplumlarda, satıcılarla, alıcıların buluşma tarzı kökten değişime uğrayacak. Son kriz, bu dönüşümün, bu günden başladığının işaretini taşımaktadır.²⁶

²⁴Osman ULUGAY, *Milliyet*, 30.10.1997, s.9

²⁵ULUGAY, *aynı*, 30.10.1997, s.9

²⁶Şeref OĞUZ, *Milliyet*, 31.10.1997, s.7.

2.3.1.1. Döviz Piyasaları Etkisi

Uluslararası finans piyasalarının en heyecanlı ve hacimli bölümünü döviz piyasaları oluşturuyor. Günlük işlem hacmi 1.5 trilyon dolara yaklaşan uluslararası döviz piyasalarının ve bu piyasalara yön veren oyuncuların ya da spekülörlerin belirleyici önemi ve dünya ekonomisini sarsan potansiyeli 1997 yılında bir kez daha çarpıcı biçimde gözler önüne serildi. Spekülörlerin hedefi haline gelen Asya Ülkelerinin, yıllardır dolara bağlı kalan paraları büyük oranlı devalüasyonlara uğradı. Döviz spekülörlerinin 1998'deki hedefleri konusunda çeşitli tahminler yapılmasına rağmen darbenin nerede ve ne zaman geleceğini kestirmek çok zor. Örneğin döviz krizi ya da bu depremi yaşamaması olası görünen bir ülkede krizini yaşanacağı saate kadar sanki kriz olmayacaktı gibi davranıp iyi para kazanmak mümkün. Bu şekilde para kazanan kimselerin son ana kadar "kriz olmaz" havasını yaymaya çalışmaları, ya da depremin yakın olduğunu hissettikleri halde sessiz kalmaları onlara büyük karlar sağlayabilir. Asya krizi de 1997 Temmuz'unda Tayland parası bahtın uluslararası spekülörlerin hücumuna uğramasıyla başladı. Cari işlem açıkları büyüyen ve bazı borçlu şirketlerinden olumsuz sinyaller alınan Tayland'da beklenen an geldiğinde ülke parasına saldırı başlamış ve Tayland'ın direnme çabaları hiç bir sonuç getirmemiştir.²⁷

Uluslararası finans piyasalarının günümüzde eriştiği inanılmaz boyutlar ve bu piyasaların işleyişi sık sık yeni şokların yaşanmasına neden olmaktadır.

Ünlü fon yöneticisi George Soros'un da vurguladığı gibi "küresel sistemde dengesizlikleri ve ani şokları önleyecek bir kurumsal yapı yok. IMF ancak kriz patladıktan sonra devreye girip tartışmaya yol açan önlemlerle şokun yarattığı çöküşü durdurmaya çalışmaktadır."²⁸

Krizin yarattığı etkinin kapsamının daha iyi anlaşılması amacıyla Türkiye'nin 1994 Nisan'ında yaşadığı Şok'un - Türk lirasının başıboş düşüşü, banka sisteminin sallanması ve iki bankanın batması, kredileri donduran bankalar, felç olan piyasalar üretimdeki şok düşüşü, işçi çıkartmalar, %150'lere tırmanan enflasyon- daha geniş ve derin olduğu anlaşılmalıdır.

Ülke parasının çöküşüyle başlayan bu krizin, daha önce Türkiye'de ve Meksika'da yaşanan krizlerden en önemli farkı, krizin odak noktasında kamu ekonomisinin ya da devlet maliyesinin değil, özel firmalarını bulunmasıdır.

²⁷Osman ULUGAY,Şokları Finans Piyasaları Ateşliyor, Milliyet, 22.03.1998, s.11.

²⁸ULUGAY, aynı, 22.03.1998, s.#1.

Sermayelerin dört beş katı (bazı örneklerde on katı) kredi kullanan, üstelik çoğunlukla döviz üzerinden borçlanan şirketler şimdi, yaşanan korkunç devalüasyon sonrasında, bu borçların altında ezilmiş durumdadır. Güney Kore’de 186 milyar doları, Endonezya’da 75 milyar dolar bulunduğu belirtilen özel sektör dış borçların bu günkü döviz kurlarıyla geri ödenmesi olanaksız görünüyor. Krizin tırmanma aşamasında işletme sermayesi bile bulamadıkları için işlerini çeviremez hale gelen bu kuruluşların bu çıkmazdan kurtulmaları hiç de kolay olacağına benzemiyor. Bu arada birçok firmanın batması ya da ABD ve Avrupa kökenli uluslararası şirketlere teslim bayrağını çekmesi olası görülmektedir.²⁹

Aslında bu ülkelerin, tasarruf oranları yüksek, makro ekonomik dengeleri iyi, eğitime ve bilime yatırım yapıyorlardı; katma değeri yüksek, ileri teknoloji içeren alanlara yönelme ve küresel ekonomide daha iyi bir yer tutma çabası içindeydiler. Dünya çapında iddialı olmayı hedef belirleyen şirketleri vardır. Ancak tüm bunlar krizi önlemeye yetmeyecekti.

Asya ülkeleriyle Türkiye’nin farkı burada bir kez daha ortaya çıkıyor. Türkiye kronikleşmiş bir istikrarsızlık yaşadığından Türkiye’ye akan “sıcak para”, “dış kredi” ve portföy yatırımının miktarı, ekonominin boyutlarına göre çok sınırlı, Türkiye’nin ve Türk firmalarının dış risklerinde, özellikle 1994 sonrasında, Asya’daki gibi bir patlama söz konusu değil. Dolayısıyla bir kriz olayı oluştuğunda Türkiye’den hızla kaçabilecek dış paranın miktarı da ekonomiyi bir anda allak bullak edecek boyutta değil, Bizim için daha büyük tehlike, para sahibi Türklerin ve kurumların şu ya da bu nedenle portföy tercihlerini değiştirerek dövizde geçmeye ve paralarını sistem dışına çıkartmaya vermeleridir.³⁰

Bu krizin nedenlerini incelediğimizde karşımıza şu faktörler çıkmaktadır³¹:

i. Firmaların hızlı büyümek için sermayelerinin dört-beş katı (bazı örneklerde on katına kadar) borçlanması ve bu borçların büyük bir bölümünün kısa vadeli, dövizde dayalı borç alması,

²⁹Osman ULUGAY, “Asya’da Krizi Özel Sektör Yarattı”, *Milliyet*, 23.03.1998, s.9.

³⁰ULUGAY, *aynı*, 23.03.1998, s.9.

³¹Osman ULUGAY, “Kaplanlara Küresel Terbiye”, *Milliyet*, 24.03.1998, s.9.

ii. Alınan kısa vadeli kredilerle çoğu kez uzun vadeli yatırımlara girişilmesi ve yarı iletkenlerin üretimi gibi bazı alanlarda aşırı kapasite yaratılması,

iii. Spekülatif amaçlı gayrimenkul yatırımlarına büyük miktarda para bağlanması ve bu yatırımlar sonucunda aşırı şişen fiyatların “balon” patlayınca hızla düşerek muazzam zararlara yol açması,

iv. Özellikle büyük firmaların ve aile şirketlerinin hükümetlerle yakın ilişki içinde olmaları ve bu nedenle kayrılması; bu firmaların hesapsız projelerinin desteklenmesi ve mali denetimden uzak çalışmalarına olanak tanınması,

v. Ülkelerin paraları, güçlenen ABD dolarına bağlı olduğu için bu firmaların dünya pazarındaki rekabet gücünün zayıflaması,

vi. En büyük pazar olan Japonya’da durgunluğun sürmesi,

vii. Dış para girişi durup tersine para kaçışı başlayınca paraları büyük oranlı devalüasyonlara uğrayan söz konusu ülkeler de dövizle borçlanmış olan firmaların altından kalkamayacakları bir borç yüküyle karşılaşmaları,

viii. Bu firmalara bol keseden kredi açmış olan yabancı bankaların kriz başgösterince kredileri kesmeleri şeklinde ifade edilebilir.

Bu girdaba sürüklenen firmaların borç ödemek şöyle dursun, üretimlerini ve ticari faaliyetleri sürdürecektir işletme sermayesini bulmaları bile olanaksız hale geldi iş hayatı tam anlamıyla felce uğradı. Bu durum doğal olarak bankalara yansıdı ve banka batışları gündeme geldi. Borçlanarak hızlı büyüme ve aşırı yatırım hissi “Asya Kaplanları”nı pusuda bekleyen “avcılar”ın tuzağına sürükledi. “Avcılar” dünya pazarlarında kendilerine rakip olmaya kalkışan ve oldukça başarılı görünen Asya firmalarının tökezleyeceği anı bekleyen uluslararası firmalardı. 21. yüzyılın küresel pazarında köşe başlarını tutabilmek için stratejik evlilikler yapan bu dev firmalar, Asyalı rakiplerinin batma noktasına gelecek ucuz birer “av” haline gelmelerini bir fırsat görüyorlar. Örneğin “General Electric söz konusu ülkelerde yutabileceği firmaların listesini oluşturuyordu.”³²

Asya ülkelerinde şirketler ve bankalarla birlikte hisse senedi borsaları da çökerken ABD ve Avrupa’da hisse senedi borsalarının yeni rekorlar kırması

³²ULUGAY, aynı,24.03.1998, s.9.

1997'de yaşanan krizin bir başka özelliği oldu. Asya krizinin Hong Kong'u da etki alanına almasaydı birlikte Wall Street'den başlayıp Avrupa borsalarına yayılan bir sarsıntı yaşandı ama çabuk atlatıldı,

Wall Street'de yaşanan olayın kahramanı "küçük yatırımcı" idi. New York borsasının nabzını ölçen ve 1997 Ağustos'unda 8.259 puanlık yeni bir rekora erişen Dow Jones endeksi Hong Kong borsasındaki düşüşün ardından, 27 Ekim'de tek bir günde 554 puan (%7.2) birden düştüğünde Wall Street'de bir panik yaşanmasına neden oldu. Özellikle büyük kurumsal yatırımcılar satışa geçmiş ve endeksi aşağı çekmişti.

28 Ekim günü, Amerika ekonomisinin ve şirketlerin geleceğine güvenen küçük yatırımcı bir gün önceki düşüş sonucunda ucuzladığına inandığı hisseleri toplamaya başladı. Günün sonunda endeks 350 puan artmış ve panik havası dağılmıştı.

"Boğalar"ın (Borsada hisse fiyatlarının yükseleceğine inanarak alıma geçenlere "Boğa"lar denilmektedir) New York'taki alımları 1998'in ilk aylarında geniş boyutlar kazanarak sürdü. Wall Street'de Dow Jones endeksi önce 8.500 puana sonra 8.900 puanı aşarken, Avrupa borsaları da rekor üstüne rekor kırıyorlardı.³³

Faizlerin düşük olduğu ortamda para hisse senedine akıyor. Asya'dan kaçan para da bu hücumu katkıda bulunuyordu. Bugün Wall Street'de yani New York borsasında hisseleri işlem gören şirketlerin borsadaki fiyatlarla oluşan değerini gösteren kapitalizasyon değeri 12 trilyon doları bulmuş durumda. New York borsasının hacmi tüm diğer borsaları katlayacak büyüklükte olduğu için Wall Street'deki hareket tüm borsaları etkilemektedir.

Geçen yıl ABD'de hisse fonlarına yatan taze para 200 milyar doları aşarken yatırım fonlarının toplam değeri de 4.2 trilyon dolara ulaştı. Hisse senetleri, Amerikalıların varlıkları içinde konutu da aşarak birinci sıraya yükselirken varlıkların %28'ini hisse senetlerine bağlayan Amerikalılar, borsa yükseldikçe kendilerinin zenginleşmiş hissediyorlar ve tüketim eğilimlerini sürdürüyorlar. Borsa yükseldikçe (ayrıca enflasyon düşerken reel gelirleri arttığı için) kendilerini zenginleşmiş hisseden Amerikalılar gelirlerinin neredeyse tümünü tüketime yönlendiriyor. ABD'de kişisel tasarruf oranı (%3.8) son elli yılın en düşük düzeyine inmiş durumda; hanehalkı borçlarının

³³Osman ULUGAY, "Wall Street'deki Şenlik Nasıl Bitecek", Milliyet, 25.03.1998.

kullanılabilir gelire oranı ise ilk kez %85'lere tırmanmış bulunuyor. Aslında burada kendini besleyen bir süreç söz konusu. Amerikalılar kendilerini daha varlıklı hissedip tüketimini sürdürecektir. Tüketim sürdükçe şirketlerin satışları ve karları artacak ve bu hisse fiyatlarına yansıtacak. ABD'de bu süreç sürdükçe Avrupa ve dünya ekonomisinde bundan olumlu etkilenecektir.³⁴

Wall Street'deki yaşanan bu pembe tablonun bir gün tersine dönmesi durumunda para birliğini oturtmaya çalışan Avrupa'ya ve dünya ekonomisine yapacağı etkiyi ise kimse düşünmek bile istememektedir.

2.3.1.2. "Para Akışı"nın Etkileri

Para'nın Anavatanı'nın olmaması çok eski bir olgu olmasına rağmen Ulus-Devlet kavramı büyük ölçüde bu yargıyı değiştirmek için yaratıldı. "Egemenlik" denilen kavramın özünde paranın kontrolü de vardı. Ama para transnasyonal oldu. Artık ulus-devletler tarafından kontrol edilmemektedir.

Bugün hiçbir Merkez Bankası, para akımlarını kontrol etmemektedir. Ancak biraz etkileyebilmek için faiz oranını yükseltip alçaltmaktadır. Ama paranın akımlarında siyasal etkenler de faiz oranları kadar önemlidir ve bunların önemi giderek daha da artmaktadır. Herhangi bir merkez bankasının kontrolü dışında kalan para miktarı, yani her gün transnasyonal piyasalarda, New York Döviz Borsası'nda, Londra Interbank Borsası'nda ticari yapılan paralar, ulusal ve uluslararası alışverişlerin finansmanı için gereken miktardan o kadar fazladır ki, bu akım tüm kontrol çabalarından, sınırlama çabalarından kendini kurtarabilmekte, hele yönetilmeye hiç mi hiç gelmemektedir.³⁵

Uluslararası para akışları, bankerlerin "portföy yatırımları" olarak adlandırılan şeyin yani faiz ya da menkul kıymet getirisi gibi finansal gelir uğruna yapılan yatırımların bir tür devamı olarak görülebilir. Fakat günümüzdeki akışlar, portföy yatırımlarının hiçbir zaman olmadığı kadar büyük olmakla kalmıyor, bütünüyle özerk ve hiçbir ulusal politika tarafından kontrol edilemez bir nitelik taşıyor. Herşeyden önce ekonomik etkileri tamamen farklıdır. Geleneksel portföy yatırımlarındaki para akışları ekonomide istikrar sağlayıcı bir işlev görürken, günümüzdeki para akışları büyük ölçüde istikrar bozucu bir etki yapmaktadırlar. Ülkeleri "iflas" programları uygulamaya, örneğin faiz oranları reel ekonomiyi felce uğratacak şekilde astronomik

³⁴ULUGAY, aynı, 25.03.1998, s.9.

³⁵DRUCKER, aynı, s.202.

düzelere çıkarmayı ya da para kurunu satın alma gücü paritesinin altında kalacak şekilde devalüe etmeye, dolayısıyla enflasyonist baskılar yaratmaya zorlamaktadır.³⁶ Bu nedenle de ne sabit döviz kuru uygulamaları ne de esnek döviz kuru uygulamaları gerçekte bir işe yaramamaktadır. Örneğin, karlar vergilendirilmek istendiğinde, sıcak para bulunduğu bölgeyi hemen terk ederek, bir başka yere yönelmektedir.

Öte yandan, gelişen Bilgi-İşlem Teknolojisi tüm ekonomik etkinlikler içinde en çok "küresel bankacılık"ın çehresini değiştirmiştir. Elektronik sistemlerin temeli olan yazılımlar, artık tüm dünyada çeşitli para türlerinin ticaretini günün yirmi dört saatine yaymış ve bankacılık konusunda insan ilişkilerini de etkilemiştir. Çünkü, insanlar birbirlerini tanımadan ve konuşmadan fon transferi yapabilmektedirler.³⁷

İleri bilgi-işlem teknolojisinin kullanılması, bankaların yapılarına ve çalışmalarına da etki etti. Bilgisayarla elektronik iletişim sistemleri para ürünlerinin piyasasını büyümüş ve transfer masraflarını düşürmüştür. Bu sistemler parasal işlemlerin hızla gerçekleştirilmesini kolaylaştırırken, para ticaretindeki riskleri de azaltmıştır. Bu olguyu hızlandıran faktörler ise şunlar olmuştur:

- Lider konumundaki gelişmiş ülkelerin finans piyasalarının çeşitli kontrol ve sınırlandırmalardan arındırılması,

-Uluslararası Para Fonu'nun temel işlevi olan paraların konvertibiliteye sahip olması ve dünya ticaretinin serbestleşmesi için uyguladığı politikalar,

- 1973'teki dolar devalüasyonu ile, kurların dalgalanmaya bırakılması,

- Finans piyasaların uluslararası rekabete açılması,

- Dünya Bankası ve banka sendikasyonlarının büyük çaplı sermaye yatırımı gerektiren projeleri desteklemeleri,

- Finansal araçların çeşitliliğindeki artış ile kur dalgalanmaları gibi risklerden korunulması,

³⁶KUTLU, aynı, s.102.

³⁷Richard J. BARNET, John COVANA, Küresel Düşler, Çev: Gülten Şen, Sabah Yayınları, İstanbul, 1995, s.304.

- Yeni kuramsal yatırımcıların rollerinin artması, (örneğin sigorta şirketleri, emekli sandıkları, yatırım fonları, yatırım ortaklıkları ve Standart and Poors gibi kuruluşların o bölgeye kredi notu uygulamaları),

- Teknolojik gelişmeyle birlikte, bir piyasada meydana gelen değişikliğin aynı anda tüm piyasalara aktarılması veya fon transferinin kesintisiz yirmidört saat uygulanabilmesi, bu olguyu hızlandıran en önemli faktörleri oluşturmaktadır.

2.3.1.3. Para İkamesi Etkisi

Getiri oranlarındaki farklılıklar sonucu ortaya çıkan, ulusal paranın dövizle ikame edilmesi, gelişmekte olan ülkeler için önemli boyuta ulaşmıştır. Kısaca, bir ülkede enflasyon oranı arttığında faizler enflasyonun üzerinde olmaz ise, ulusal paradan kaçış başlar. Toplumun ekonomik birikimleri, ulusal para yerine yabancı paraya ve buradan uluslararası piyasalarda (Eurodolar Piyasaları gibi) en çok kullanılan dolara yönelir.

Reel faiz uygulaması söz konusu olsa dahi ekonominin gidişatından çekenler de yabancı paraya yönelebilirler.

Dolarizasyon süreci 1970'li yıllardan itibaren sağlanan liberasyon ve kombiyo kontrollerinin kaldırılması ile sadece hız kazanmamış, doları bugün bir "hesap birimi ve değişim" aracına büründürmüştür.

Ülkemizde 5 Nisan öncesi; TL hesaplarına ve kamu kağıtlarına uygulanan yüksek pozitif faiz, kısa vadeli yabancı sermayenin ülkeye gelmesine, TL'nin talebi artırılarak dövizin bollaşmasına neden olunmuştur. Bu ise devalüasyonun, enflasyonun altında kalmasına neden olarak, ithalatın patlamasına, ihracatın ise azalması sonucunu doğurmuştur.

Buna göre, uluslararası faizlerde bir yükselme ya da ülke içinde faiz oranlarının düşmesi ile devalüasyonun hızlanması, sıcak para adı verilen kısa vadeli yabancı sermayenin ülke dışına çıkmasına neden olur. Bu durum paraya olan talebi artırarak, "para ikamesi olgusu" ekonomiyi daha büyük bir mali krize sürülecektir.

Sonuç olarak, kar güdüsüyle "bütün küreyi" dolaşabilen sermaye, istikrar sağlamaktan çok istikrarsızlığı beraberinde getirmektedir.

2.3.2. Ticarete Küreselleşme ve Etkileri

Ticaret olgusu küreselleşmeyi sağlayacak belirleyici temel unsurlardan biridir. Uluslararası iktisat teorilerine göre, tam rekabet ve serbest ticaret rejimi dünya refahını en yüksek düzeyde çıkarması bakımından en iyi politikalar. Serbest ticaret dünya refahını maksimize ettiğine göre dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması da serbest ticaret yönünde bir adım olduğu için, dünya refahına katkıda bulunacaktır.³⁸

Günümüz dünyasında yaygınlık kazanan ekonomik bütünleşmeler önce uluslararası ticaret alanında etkisini göstermeye başlamıştır. GATT sistemi içerisinde belirlenen kurallar, uluslararası mal ticaretini bir disiplin altına almaya çalışmıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda başlayan mali ve diğer hizmet piyasaları ile yatırımların entegrasyonu süreci ile, yine GATT Uruguay Round 'u çerçevesinde belirli kurallara bağlanmıştır. Bütün bu gelişmeler görünüşte bölgeselleşmeyi akla getirirse de neticede ve özünde küreselleşmeyi besleyici ve artırıcı bir özelliğe haizdir. Bölgeselleşme bu anlamda küreselleşmenin karşısında gözükmese de, aslında bölgeler arasındaki ekonomik ilişkiler arttıkça küreselleşme için doğal bir ortam yaratılmış olacaktır.³⁹

Buna göre, uluslararası ticaretin liberalleşmesi veya serbestleştirilmesi yönünde hizmet veren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 1947'de kurulmuş ve 1948'de faaliyete geçmiştir.

Dünya mal ticaretinde ithalat yasaklarının ve kotalarının kaldırılması ve gümrük duvarlarının kademeli olarak indirilmesi için 1949'dan 1993'e kadar GATT yönetiminde sekiz tarife indirim turları yapıldı. Bu turların sonuncusu olan Uruguay Tur'u Eylül 1986'dan Aralık 1993'e kadar sürdü. Tur'un Nihai Senedi 15 Nisan 1994'te Fas'ın Marakeş şehrinde, Türkiye dahil, 121 ülke temsilcisi tarafından imzalandı. Senedi imzalayan ülke sayısı Mart 1995'te 128'e çıkmıştır.

Tur sonucu GATT'ın yerine geçmek ve görevlerini üstlenmek üzere Dünya Ticaret Örgütü (WTO=DTÖ) kurulmuş olup bu teşkilat 1 Ocak 1995'te İsviçre'de faaliyete geçmiştir. Bu kuruluşun Başkanlığı'na ise İtalya Eski Ticaret Bakanı R. Ruggiero 24 Mart 1995'te atanmıştır.

³⁸Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat Teori ve Politikası*, İstanbul, 1988, s.362

³⁹Rıdvan KARLUK, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, 1996, s.2.

Buna göre, DTÖ, ülkelerin dış ticaretinin serbestleştirme politikalarının denetleyecek, ticari uyuşmazlıkların çözümünde, IMF gibi, yaptırım gücüne sahip olacaktır.

1986'da başlayan Uruguay Konferansı (GATT'ın global pazarlığı konferansı olarak adlandırılır) uluslararası ticareti belirleyen kuralları güncelleştirmek ve genişletmek amacıyla tasarlanmıştı. Konferansın başlıca politik önemi, teknik alanda sağladığı birçok başarıdan çok, "1930'ların tahripkar korumacı politikalarına geri dönmeyi reddederek "dünya ticaretinin serbestleştirilmesi" konusundaki kararlılığın açıkça dile getirilmesinde yatar.

Uruguay Turu neticesinde 10 yıl içinde (1996'dan 2005 yılına kadar) DTÖ'ye üye 128 ülke;⁴⁰

- Üyeler arasında ayrımcılığın yasaklanması suretiyle hiçbirine özel taviz tanınmaması, ithal edilen ve yerel olarak üretilen malların iç pazarda eşit işlem görmesi ve başka pazarlara erişimin gittikçe kolaylaştırılmasının amaçlanması,

- Gümrük vergileri üçte bir oranında indirilecek,

- Tekstil ve giyim sektöründe kotalar gümrük tarifelerine dönüştürülecek,

- Tarım ürünlerinde kotalar tarifeye dönüştürülecek, devlet bütçesinden tarım kesimine ayrılan destekler ve ihracat sübvansiyonlarını azaltılacak,

- Fikri mülkiyet haklarının ve patent haklarının korunmasını güvence altına almak için gerekli yasalar yürürlüğe konacak,

- Uluslararası hizmet ticaretinin (tele-komünikasyon, bilgi-işlem, bankacılık; sigortacılık, ulaştırma, inşaat ve mühendislik hizmetleri, turizm) liberasyonu sağlanacak,

-Damping ve sübvansiyonlu ihracata kısıtlama getirilecektir.

Anlaşılacağı üzere, dünya ticaretinin %20'sini oluşturmasına karşın GATT'ın ilgi alanı içinde bulunmayan hizmet sektörü de mal ticaretinin yanı sıra gündeme dahil edildi.

⁴⁰Avrupa Birliği ve Dünya Ticareti, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilcilgi Yayınları, 1996, s.7.

Bilgisayar yazılımları, şarkılar, videolar, saatler gibi markalı ürünlerin korsanlığı ve taklidi engellenerek fikri mülkiyetin gereğince korunabilmesi sağlamaya çalışıldı.

Uluslararası ticari anlaşmazlıklarda başvuru karmaşık hakemlik mekanizması basitleştirildi ve gelişmekte olan ülkelerin gereksinimlerini de gündeme almak üzere ticaret politikaları ile ekonomik büyüme ve gelişme gibi politikalar için uyumlu bir ortam oluşturuldu.

Buna göre, Uruguay Turu neticesinde imzalanmış olan 25 adet uluslararası Tercihli Ticaret Anlaşması'nın 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesiyle 128 ülkenin ve blokların dışı kapalılığı 10 yıl içinde kademeli olarak azalacaktır.

Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye'nin yapmakta olduğu dış ticareti serbestleşme ve mevzuat değişiklikleri Uruguay Turu taleplerine paralellik göstermektedir. Bu taleplere öncelikle önem verilmesi, Türkiye'nin ihracatını müsbet yönde etkilemesi düşünülmektedir.

Çünkü, yapılan hesaplara göre, gümrük vergilerinin düşürülmesi, önceki tekstil düzenlemelerinin zaman içinde kaldırılmasına ve tarımsal ürün ve ihracat teşviklerinde kesintiler türünden, tüm pazara erişim önlemlerinin olası etkilerine dayanarak, yeni liberasyonun 2005 yılına kadar dünya gelirini 180 milyar ECU arttıracığı hesaplanmaktadır. Ayrıca Uruguay Konferansı'nda gerçekleştirilen pazarların açılması taahhüdü sayesinde dünya ticaretinde sağlanacak ek artışın 2005 yılında 755 milyar ABD dolarına ulaşacağı tahmin edilmektedir.⁴¹

2.3.3. Üretimde Küreselleşme ve Etkileri

Firmaların, mal ve hizmet üretim faaliyetlerini ülke dışına yaymaları şeklinde tanımlanan "üretimde küreselleşme" "gelecekte ulusal şirketler hatta ulusal malların olmayacağı bir dünya" olarak ifade edilmektedir. Buna göre geleceğin ekonomilerinde pek az mamülün belirgin maliyeti olacaktır. Küresel ağlar içinde mamüller birer uluslararası bileşimi oluşturmaktadır, ona göre. Uluslararası mübadele konusu olan mallar nihai mallardan ziyade

⁴¹Avrupa Birliği ve Dünya Ticareti, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayınları, 1996, s.8.

ihtisaslaşmış problem çözücü hizmetler (araştırma, ürün tasarım, fabrikasyon), problem teşhis hizmetleri (pazarlama, reklamcılık, müşteri danışmanlığı) ve aracılık hizmetleri (finansman, teftiş, taahhüt) ile bunların yanı sıra belirli rutin hizmetler sayılabilir ve bütün bunlar yanı sıra belirli rutin hizmetler sayılabilir ve bütün bunlar “değeri” ortaya çıkaracak şekilde birleştirilen mallar olacaktır.⁴²

Gelişmiş ülkelerin firmaları uzun süreden beri ve ülke dışında ve özellikle birincil sektörlerinde, yatırım yapmışlardır. 1970’li yıllarda başlayan iktisadi kriz üretimin küreselleşmesine etki etmiştir. İktisadi kriz birçok iş kolunda Fordizmin; üretim hattı üzerinde bir örnek kitle üretiminin sağladığı ve ölçek tasarrufuna dayanan etkinlik kazanımlarının sınırlarına ulaşılması ile izah edilmektedir. Ölçek tasarruflarının sınırlarına varılınca gelişmiş ülkelerde verim artışı yavaşlamıştır. Verim artışının yavaşlaması ve Doğu Asya’dan gelen rekabetin karşısında Batılı gelişmiş ülkelerin sanayicileri, üretimin örgütlenme tarzını değiştirmekte ve sanayiye yeniden yapılandırmaktadırlar. Buna göre:⁴³

- Tüketim ürünlerinde, mal farklılaştırma rekabeti şiddetlendirmektedir. Mal farklılaştırması, tüketici artığına el koyma ve tekelci karı elde etme imkanları yaratmaktadır.

- Mikroelektronikteki gelişmelerin açtığı otomasyon imkanlarından yararlanarak, ölçmeye dayanan işlerde insanın algı organları yerine makine kullanmak suretiyle kalite standartlaştırılmasında (hatalı üretim oranlarının düşürülmesi) rekabet etmek zorunda olmaları

- Yeni iletişim imkanlarından yararlanarak işletmelerde dikey entegrasyonu azaltmak, fason imalat yaptırmak ve az stokla çalışmak suretiyle maliyetleri düşürmeye çalışmaları

- İletişim ve tasarımcılık kolaylığı sayesinde, maliyetleri azaltmak için üretimin bazı aşamalarını başka ülkelere aktarmaları, niteliksiz işgücünün kullanabildiği sektörlerde sanayiciler üretimin bazı aşamalarını düşük ücretle çalışmaya razı işçilerin bol olduğu gelişmekte olan ülkelere aktararak, maliyetleri azaltmaktadırlar.

Sonuç olarak, üretimin küreselleşmesinin en önemli nedeni verim krizine

⁴²Reich ROBERT, *Küresel Ağlar*, Çev.: Mustafa Özel, İstanbul, 1994.

⁴³DPT., aynı, s.10.

alınan bu tedbirler oluşturmaktadır.

Diğer yandan üretimin küreselleşmesine, üretimin mekansal kısıtlarını azaltan teknolojik gelişmelerde olmuştur. Bunlar:⁴⁴

Mikroelektronikteki gelişmeler iletişimi, bilgi saklamayı ve işlemeyi hızlandırıp kolaylaştırdığından artık üretimi daha uzaktan ve daha süratli denetlemek, yönetmek, sipariş alıp vermek mümkündür. Bu gelişmeler, finansal sermayenin de hareketliliğini artırmaktadır.

- Konteyner taşımacılığında ve hava taşımacılığındaki gelişmeler taşıma maliyetlerini çok düşürmektedir.

Küreselleşme, yeni organizasyon ve üretim süreci modelleri, örgüt kültürü, amaçların paylaşılması ve vizyon yaratma, çalışanlara yetki ve sorumluluk aktarılması, yönetim-bileşim süreçleri, değişim mühendisliği ve benzeri konular yanında, kalitenin yeniden tanımlanması, düşük maliyet, müşteri odaklılık, mükemmellik yolunda sürekli gelişme, kalite-maliyet ilişkileri, kalitesizliğin maliyeti toplam kalite yönetimi felsefesi ve benzeri konularda yeni tartışma alanları getirmiştir. Günümüz dünyasında hizmet işletmelerinin artan önemi dikkate alındığında bu işletmelerin rekabet gücünü artırmak için uyguladıkları, bazı stratejiler mevcuttur:

- Kalite Çemberi (Quality Circles),
- Öneri Sistemleri (Suggestions Systems),
- Toplam Kalite Yönetimi (Total Quality Management),
- Hemen Zamanda Üretim (Just In Time),
- Zaman Tabanlı Rekabet (Time Based Competition),
- Müşteri Yönlendirmesi (Customer-Driven),
- Karşılıklı Planlama (Interactive Planning),
- Öğrenme Organizasyonu (Learning Organization),
- Yüksek Performans (Peak Performance) bunlardan bazılarıdır.

Gerçekten, sanayi devrimini takip eden dönemde, üretim ve maliyet ağırlıklı olarak karşımıza çıkan rekabet, günümüzde üretim-maliyet ve kalite ağırlıklı olarak yeni boyutlar kazanmıştır. Günümüzdeki rekabet anlayışına ek olarak bir de "hız" eklenmiştir. Kalite ise, müşterinin isteğinde, tercihinde odaklanmıştır. En hızlı düşünen, hızlı şekilde yaratan, hızlı şekilde üreten ve

⁴⁴DPT., aynı, s.11.

müşteriye sunan, rekabet piyasasında üstünlüğünü sürdürecektir.⁴⁵

Batı'da yüz yıl süren Taylorizm, kitle üretiminde kurallara bağlı bir yönetim modeli benimsemiştir. Daha sonra, Ford'un da benimsediği bu kurallar, üretimin aksamamasını amaçlamış ve sisteme ayrıntılı tanımlar ve kurallar getirmiştir. Savaş sonrasında kadar egemen olan kitle üretimi, temelde ne kadar çok üretilir, stoklu çalışılır ve üretime kontrol mekanizmaları geliştirerek geniş kitlelere sunulursa, düşük maliyetler daha da düşecek, rekabette başarı olanakları artacaktır, yaklaşımı benimsenmiştir. Zamanla üretimde teknolojiden daha da önemli olarak insanın ve bilginin değeri anlaşılmaya başlanmış katılım ve paylaşım önemli bir faktör olarak üretim sürecine sokulmuştur. Böylece, yeni üretim ve yönetim yaklaşımlarının temel altyapıları ortaya çıkmış ve "yalın üretim" ve "toplam kalite yönetimi" tüm üretim sistemlerinin temel felsefesi olmaya başlamıştır. Böylece, yalın üretim Japonya'dan başlamak üzere, temelde kalite ve verimliliğe yönelik bir sistem olarak hızla dünyaya yayılmıştır. Yalın üretimin bir tanımının yapılması gerekirse "yalın üretim yapısında hata, maliyet, stok işsizlik, geliştirme süresi, üretim alanı, fire, müşteri memnuniyetsizliği gibi hiçbir gereksiz unsur taşımayan bir üretim sistemi" olarak ifade edilebilir.⁴⁶

Dünyada gelişen rekabet ortamında kalite işletmelerin fonksiyonlarından birisi olmaktan çıkmış, rekabette stratejik bir araç haline gelmiştir. Artık sadece ulusal rekabet değil, dünya rekabeti söz konusudur. Toplam kalite anlayışında bu rekabet ortamına ve yarışa hazırlanmak için yapılan bu çalışmaların sonucudur.

Kısaca, kalite, kullanım amacına uygunluk biçiminde tanımlanırken, geniş anlamı, mamul ya da hizmet niteliklerinin o ürünü kullanan kişilerin talep ve beklentilerine cevap verebilme olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷

İşletmeler açısından kalitenin yükseltilmesi yoluyla rekabet gücünü arttırmanın çağdaş bir yönetim biçimi olan Toplam Kalite Yönetimi müşterilerinin talep ettiği mamul ya da hizmetlerin geliştirilmesi ve müşterilere satış sonrası sağlıklı hizmetler sunabilmesi için kullanılan bir yöntem olup, doğru olanın ilk defa da üretilmesi temeline dayanır.

Bu yöntem, çalışanları ön plana alan ve başarının, çalışanların

⁴⁵EKİN; aynı, 1996, s.172.

⁴⁶EKİN; aynı, 1996, s.173

⁴⁷Ekrem DEMİRTAŞ, "Toplam Kalite Anlayışı", Ekonomik Vizyon, 1996, s.4.

başarısından kaynaklandığını düşünen bir yöntemin biçimidir.

Yani, insan bir üretim faktörü olma yerine, üretimin bizzat kendisi olarak değerlendirildiğinden, bu gelişmeler sonucunda, sosyal taraflar (emek ve sermaye gerginliği) birbirinin düşmanı değil, ortak çıkarların tamamlayıcıları haline getirilmişlerdir.

Tüm dünyada bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye hala istikrara kavuşmamış ekonomisi yüzünden, küresel ekonominin yarattığı fırsatları kaçırmaktadır.

Bugün dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD ile 21. yüzyıla iddialı girmeye hazırlanan Türkiye'nin ekonomileri karşılaştırıldığında, karışımıza şu sonuçlar çıkmaktadır;⁴⁸

Bunu daha iyi anlamak için ABD'de üretim yapan bir sanayinin yerine koyun kendinizi. Rekabetin müthiş yoğun olduğu bir pazarda, verimliliği sürekli artırarak, maliyetlerinizi düşürerek, ürün ve hizmet kalitenizi farklılaştırarak ayakta kalmaya çalışıyorsunuz. Fiyat artırma şansınız sıfır, çünkü rakipleriniz fiyat kırma yarışında ve son bir yıl içinde ülke çapında artış değil, düşüş göstermiş üretici fiyatları. Öte yandan işsizlik oranı düşük düzeyde eleman maliyetleri tırmanıyor. Size yardımcı olan faktörler ise talebin oldukça canlı olması ve faizlerin düşüklüğü.

Siz bu koşullarda ayakta kalma savaşı verirken Asya krizi patlıyor, Güney Kore ve Tayvan gibi sizin teknolojinizle çalışıp size rakip olabilecek firmaların bulunduğu bu ülkelerde korkunç devalüasyonlar yaşanıyor. Bu firmalar yeni kurlarla üretim yapıp ABD pazarına girdiklerinde rekabet etmeniz çok daha zor olacak. Bu nedenle maliyetleri düşürmek için küçülme planları yapmaya başlıyorsunuz. Şu andaki ekonomik performansı dünyaya örnek gösterilen bir ülkede, dünyanın en büyük pazarında iş yapıyorsunuz ama işiniz hiç de kolay değil.

Türkiye'de ise yüksek enflasyon ortamında iş yapmaya alışmış hangi sanayici ABD'deki gibi bir ortamda çalışmak isterdi. Rekabetin sınırlı olduğu bir piyasada çalışan, enflasyonist ortamda dilediği gibi fiyat belirleme olanağına sahip olan, Asya tehdidini fazla önemsemeyen hangi firma ABD'deki şartları Türkiye'ye tercih ederdi.⁴⁹

⁴⁸Osman ULUGAY, "Yoksa Türk Mucizesi mi Oluyor?", Milliyet, 18.01.1998, s.11.

3. KÜRESELLEŞME'NİN ETKİLERİ

3.1.Küreselleşme'nin Gelişmekte Olan Ükelere Etkileri

1990'larda küreselleşme tartışmaları başladığında, küreselleşmeyi ve dünyanın köklü bir biçimde değişmek üzere olduğunu savunanların ileri sürdüğü kanıtlardan biri, belkide en önemlisi dünya ekonomisinin merkezlerinin doğuya kaymaya başladığıydı.

Asya ülkelerinde ekonomik büyüme dünyanın geri kalanından çok daha güçlüydü; mali sermaye bu ülkeleri adeta sonu gelmez bir yatırım alanı olarak görüyordu. 1990'da gelişmekte olan bölgelere giden 44.4 milyar dolar sermayenin 19.3 milyarı Doğu Asya Pasifik bölgesine yatırıldı. Gelişmekte olan ülkelere giden mali sermaye 1994'te 161.3 milyar dolara yükseldiğin de bunun 71 milyar doları yine Güney Asya Pasifik ülkelerini tercih etmişti. 1996'da Meksika krizinden sonra gelişmekte olan ülkelere giden sermaye 244 milyar dolara yükseldi. O yıl Güney Asya Pasifi bölgesinin payı 108.7 milyar dolardı.⁵⁰

1997 Haziran'ı ile başlayan krizin ilk işaretiyle Asya Kaplanları'nın liderleri bir suçlu aramaya başlayarak bunun suçunu küreselleşmeye ve spekülasyona (mali sermayeye) yüklemeye başladılar. IMF ve Dünya Bankası Hong Kong toplantılarında birçok az gelişmiş ülke lideri sermaye piyasalarını liberalleştirme eğilimlerini yavaşlatmaktan ve hatta geri çevirmekten söz ediyorlardı. Güney Kore, OECD anlaşması çerçevesinde mali piyasalarını dünya ekonomisine açmayı kabul ederken şimdi tereddüt etmekteydi. Bir tarafta küreselleşme ve mali piyasaların serbestleşmesi için baskı yapan ABD, Almanya, IMF ve Dünya Bankası diğer tarafta, bu baskılara direnmeye çalışan artık küreselleşmeden daha fazla korkmaya başlayan gelişmekte olan ülkeler.

Başta Asya ülkeleri olmak üzere az gelişmiş ülkelerin dikkatlerinin ve korkularının Batı ve özellikle ABD kaynaklı mali sermaye üzerinde yoğunlaşması Asya Pasifik bölgesinde liderlik hesapları içindeki Çin ve Japonya'ya müdahaleye uygun bir ortam yarattı.Çin sık sık gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere haksız yere baskı yapmasından şikayet etti ve dolaylı olarak ABD'yi eleştirdi. Ancak Batı'yı en çok huzursuz eden ve olası uzun dönemli etkileri açısından da en ilginç girişim Japonya'dan geldi. IMF ve

⁴⁹ULUGAY, aynı, 18.01.1998, s.11.

⁵⁰Ergin YILDIZOĞLU, "Dünya Ekonomisine Bakış", Cumhuriyet, 29.09.1997, s.6.

Dünya Bankası toplantısının arifesinde Japonya, Malezya ve diğer "Kaplanlar"ın da desteğinin alarak "100 milyar dolarlık bir Asya Fonu oluşturulmasına yönelik bir projeyi açıkladı. Bu fon "kendi bürokrasisine sahip" ve IMF'den bağımsız olacak ve mali bir kriz anında sadece Asyalı ülkelere yardım etmek üzere kullanılacaktır.⁵¹"

Buna karşılık, ABD ve Almanya bunun IMF ve Dünya Bankası'na rakip olabileceğini görmekte gecikmeyerek karşı çıktılar.

Japonya ise bu fonun IMF'ye karşı değil, onun yanında tamamlayıcı bir unsur taşıyacağını ve bu fonun kurulmasında kararlı olduklarını açıkladı.

Öte yandan, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) 1997 Ticaret ve Kalkınma Raporu'nda Küreselleşme'nin ekonomide yarattığı 7 etki şöyle sıralandı:⁵²

- Ülkeler düzeyinde bazı istisnalarla beraber dünya ekonomisi çok yavaş büyümektedir. Bu büyüme hızı ile tatminkar bir ücret düzeyine dayalı yeterli istihdam sağlanamamakta ve yoksulluk hafiflememektedir.

- Kuzey ile Güney arasındaki fark daha da açılmaktadır. 1965'te dünya nüfusunun en zengin %20'sinin ortalama krizi başına geliri, en yoksul %20'sinin 30 katı üstündeyken 1990'da ise bu fark 60 katına ulaşmıştır.

- Zenginler her yerde kazançlı çıkmıştır. Bu durum sadece toplumların en yoksul kesimleri aleyhine gerçekleşmemiştir. Ülkelerin pek çoğunda, gelir dağılımındaki bozulmaların bir diğer belirgin özelliği, orta sınıfların görece durumlarının bozulmasıdır.

- Her yerde finans, sanayinin; rantiyelerde yatırımların önüne geçmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin bazılarının kamusal ve özel borçtan ödenen faizler GSYİH'nin %15'ine ulaşmıştır. Var olan menkul değerlerin eldeğıştirmesi, yatırım yoluyla yeni servet yaratılmasına göre çok daha kazançlı bir faaliyet haline gelmiştir.

- Gelir paylaşımında sermayenin karı artarken emeğin geliri düşmüştür. Kar payları ücret gelirlerine göre hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yükselmiştir. 1980'li yılların başları, bugünle karşılaştırılırsa,

⁵¹YILDIZOĞLU, aynı, 29.09.1997, s.6.

⁵²Cumhuriyet, 16.09.1997, s.1

gelişmekte olan ülkelerin %80'inde sınai katma değerde ücret payının belirgin biçimde düşmüş olduğu ortaya çıkmaktadır.

- İş ve gelir güvencesi hemen her yerde azalmıştır. Artan faiz maliyetleri şirketlerin kazançlarını azaltmakta ve buna karşılık hem kuzey hem de güneyde şirketler yeniden yapılanarak istihdamı ve ücretleri baskı altında tutma yolunu seçmektedir.

- Nitelikli ve niteliksiz emek arasında ücret eşitsizlikleri genel bir sorun haline gelmektedir. Bu eğilim gelişmiş ülkelerde uzunca bir süredir geçerlidir. Gelişmekte olan ülkelere ise niteliksiz işçilerin ücret düzeylerinde %30'lara varan gerilemeler yaygınlaşmıştır.

× Az gelişmiş ülkelerin ihraç ettiği mamullerin ve hizmetlerin çoğu emek yoğunudur. Bu ihracatta az gelişmiş ülkeler, vasıfsız iş gücü bolluğuna dayalı mukayeseli üstünlükten yararlanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin ihracatı, gelişmiş ülkelerde dokuma, giyim, demir-çelik, gıda gibi bazı işkollarını ciddi suretle bunalıma sokmakta ve bu ülkelerde vasıfsız işgücü talebini azaltmakta, vasıflı işgücü talebini artırmaktadır. Neticede, iki ülke grubu arasında yeni bir işbölümü oluşmaktadır. Az gelişmiş ülkeler, üretimde vasıfsız işgücünün veya tabii kaynakların yoğun olarak kullanıldığı mamullerde ihtisaslaşmaktadır. Gelişmiş ülkeler ise vasıflı işgücü yoğun olarak girdiği ya da teknoloji yoğun mamullerde ihtisaslaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde vasıfsız işgücüne talep zayıflarken, vasıflısına talebin nisbi olarak artması, ücret farklarının azalma eğilimini ters-yüz etmiştir. Bir süredir gelişmiş ülkelerde eğitime ve beceriye göre ücret farkları artmaktadır.

× Az gelişmiş ülkelere ithalatın işsizlik yaratıcı etkisini azaltmak için gelişmiş ülkelerin başvurduğu başka bir yöntem, zayıflayan sektörlerini dış rekabetten korumaktır. Gerçi dünyada ticaret serbestleştirmeye giderken korumacı uygulamalar zorlaşmaktadır. Yine de kendileri rekabet edemeyen iş kollarını korumak için çeşitli gümrük-dışı engelleme yöntemlerini icat etmekte ve GATT antlaşmasının olanak tanıdığı (dampinge karşı vergi gibi) korumacı yaptırımları suistimal etmektedirler. Gelişmiş ülkelere işsizlik arttıkça korumacı eğilimlerin kuvvetlenmesi beklenmektedir.⁵³

Çokuluslu şirketlerin üretim maliyetlerini kısmak amacıyla faaliyetlerini kısmen az gelişmiş ülkelere kaydırması da diğer ülkelerde istihdam

⁵³Cem SOMEL, "Küreselleşme ve İşsizlik", Görüş (TÜSİAD), Haziran 1996, s.11.

yaratmaktadır. Uluslararası kuruluşlar, az gelişmiş ülkeleri, bu istihdam imkanlarından yararlanmaları için yabancı sermaye üzerinde bütün kısıtlamaları kaldırmaya, yabancı ve yerli şirketlere aynı muamele yapmaya, finans sistemlerini ve dış ticaretlerini serbestleştirmeye iknaya çalışmaktadırlar. Bu durumda işçi çalıştırmanın maliyeti, az gelişmiş ülkelerin dış piyasalarda rekabet gücünün ve ülkelerin dolaysız yabancı yatırım için cazibesini etkileyen en önemli değişken olmaktadır. Bu yüzden bazı az gelişmiş ülke devletleri yabancı sermayeyi cezbedebilmek için yerli işgücünün ucuzluğunu reklam ederlerken, az gelişmiş ülkelerde istihdam yaratma meselesi geniş ölçüde istihdam maliyetlerini düşürme yolu ile bertaraf edilmektedir.

Oysa az gelişmiş ülkelerde işçi-işveren ilişkileri genel olarak gelişmiş ülkelerden çok daha az kayıt altındadır. Az gelişmiş ülkelerde istihdamın bir kısmı kayıt dışı, bir kısmı da ücretsiz aile işçileri şeklinde olup, bunlar zaten iş hukukunun etki alanı dışındadırlar. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre Latin Amerika Ülkelerinde toplam istihdamın beşte biri kentlerde kayıtdışı faaliyetlerde çalışmaktadır. Türkiye'de hala işçi, çalışma düzenini uluslararası normlara uydurmaya ve mevzuatın uygulama alanını genişletmeye çalışmaktadır. Üstelik Türkiye'de yüksek enflasyonun ve ücretlerin fiyatalara endekslenmemiş olması reel ücretleri son derece esnek kılmaktadır. İhracatı artırmak ve yabancı sermayeyi cezbetmek için iş mevzuatını gevşetmek ve istihdam maliyetlerini düşürme telkinleri, az gelişmiş ülkelerde devletleri reel ücretleri düşürmeye iş güvenliği ve işyerinde emniyet tedbirleri gibi işçiyi koruyan temel kayıtlamaları gevşetmeye sevk etmektedir. Güney ve Güneydoğu Asya'da bazı ülkelerde çok uluslu şirketlere bağlı işletmelerde zaman zaman yaşanan büyük iş kazaları ve yine az gelişmiş ülkelerde bu şirketlerin işletmelerinde işçinin sendikalaşmasının engellenmesi, bu uygulamaların neticesinde olmuştur.⁵⁴

"Niçin dünya tek pazar oldu? Kapitalizm krizi girmeseydi küreselleşme gündeme gelir miydi? Küreselleşme hem verimliliği, hem pazarı büyütüyor, fakat bu niçin sadece zengin ülkelerin daha çok işine yarıyor? Küreselleşmenin ahtopot kolları olan özelleştirme, devletin küçültülmesi, küreselleme geleneksel sendikacılığı niçin geriletiyor, vasıfsız emeği ölüme terkederken, vasıflı emeği niçin baş tacı ediyor, küreselleşme zengin toplumlarda bile tembelleri beslemeyelim! diyerek sosyal devleti niçin dinamitliyor.⁵⁵" Şeklinde sorgulanırken Korkut Boratav küreselleşmeyi şu

⁵⁴SOMEL, aynı, s.14.

⁵⁵Necati DOĞRU, "Beyin Pası Sıfısı", Sabah, 19.04.1996, s.8.

şekilde tanımlamaktadır: “küreselleşme emperyalizm denen olguyu saygınlık kazandırma, emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabasıdır. İşçilerin vatani yoktur sloganı tersine döndü. İşçiler ulusal olmak zorunda bırakıldı, sermaye ise vatansızlaştı. İşte küreselleşme budur aslında ülke ekonomisinin güçlü olması öncelikle emeğin sorunudur. Bu nedenle sosyal ve ekonomik işlevlerle yüklü bir devletin varlığı da esas olarak emeğin gündemini oluşturur.”⁵⁶

Yakup Kepenek ise küreselleşmenin etkilerini şöyle değerlendirmektedir:⁵⁷

- Küreselleşme ile teknoloji, iletişim, mikroelektronik ve benzeri gelişmelerle birlikte sermayenin dolaşımında ve ticarete çok büyük gelişmeler yaşanırken, işgücünün dolaşımı diye birşey söz konusu değil, yani işgücünün küreselleşmesi olgusu geçerli değildir. Dolayısıyla, bütün üretim etmenleri en verimli şekilde dolaşır, bundan da dünya refahı, gönenci artar, bütün uluslar bundan yararlanır varsayımı doğru değildir.

- Uluslararası sermaye para sermaye olarak dünyanın her tarafına gitmekle birlikte, sabit sermaye, üretimci sermaye, yatırımcı, bu anlamda yatırım sermayesi olarak gelişmiş dediğimiz ekonomilerde yoğunlaşır; gelişmekte olan ülkelere gitmiyor. Bu durum özellikle, Afrika, Latin Amerika ve benzeri ülkelerin “üretken sermayeyi çekme” bakımından küreselleşme sürecinin dışına düştüğü, bir anlamda taşralaştığı, bir anlamda bu süreçten, üretim anlamında koptuğu anlamına gelmektedir.

- Uluslararası büyük ortaklıkların artık devletsiz duruma geldikleri de pek söylenemiyor. Örneğin Ford’un sabit sermaye varlıklarının %80’i hala Amerika Birleşik Devletleri’ndedir. En çok bilinen Pepsi, McDonalds gibi firmaların da büyük çoğunlukla varlıkları kendi ülkelerinde bulunmaktadır.

-Küreselleşme sürecinde, teknolojik gelişme yönünde gelişmiş ekonomiler aşırı kıskançlık gösteriyorlar. Bu yüzden, Emek’te olduğu gibi Teknoloji’nin de küreselleşmesi diye bir olgu mevcut değildir.

-Küreselleşme istenen, üretim faktörlerinin dünyanın her tarafında kendi verimliliklerinin en üst düzeye çıkaracakları, bunun getirisini en iyi şekilde

⁵⁶Melih AŞIK, “Globalleşme Masalı”, Milliyet, 20.04.1996, s.17.

⁵⁷Yakup KEPENEK, “Küreselleşme ve Ulus Devlet”, İktisat, Ağustos 1996, s.21.

3.2.Küreselleşme'nin Gelişmiş Ükelere Olan Etkisi

✚ Yeni dünya düzeninin şekillendiği yirminci yüzyılın son çeyreğinde, dünya üç kutuplu bir "bölgelleşme"ye doğru gittiği görülmektedir. Ancak her üç kutubun da üyelerinin, küreselleşmeyi destekleyen ülkeler olduğu gerçektir.

✚ Batı'nın kendisini bölgesel süper bloklar şeklinde yeniden yapılandırması, 1980'li yılların en önemli ekonomik gelişmesi olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun tamamlanmasıyla gerçekleşirken, şimdi Kuzey Amerika'da da benzer bir oluşum gerçekleşmektedir.

✚ Batı'nın ekonomide örgütlediği bu süperbloklar dünyanın gördüğü en büyük ve en zengin serbet ticaret bölgelerini oluşturdular. Ama aynı zamanda gerek Avrupa gerekse Kuzey Amerika blokları, düş dünya ile ticaretten uzaklaşırken, yeniden korumacılığa yönelmek durumunda kalıyorlardı. Önümüzdeki dönemde her iki blok ihracatı saldırgan bir şekilde zorlamaya ve iç sanayilerini titizlikle korumaya çalışacaklardır. Ancak bunun ana nedeni ekonomik olmaktan çok sosyal sebeplere dayanmaktadır. Avrupa önceliği, Doğu Avrupa'ya verirken, ABD ise önceliği Meksika'ya vererek, imalattaki istihdamı korumaya kendilerini zorunlu hissetmişlerdir. Yoksa her iki blokta, kendi ülkelerinde iş bulamayan vasıfsız ya da düşük vasıflı işgücü göçüne maruz kalacaklardır.⁵⁹

Asya kıtasında yaşananlar ise daha bir önem arz etmektedir. Çünkü Kıyı Çin'in toplam sanayi üretimi yakın bir gelecekte dünya sanayi üretiminde, ikinci sıraya geçmeye aday, konumdadır. Yine, Japonya ve Dört Kaplanlar gibi Kıyı Çin'in de ekonomik gelişmesi "ihracata dayalı" olacaktır. Ve bu ihracat ürünleri, gelişmiş dünya'da önemli bir kapasite fazlalığı olan ürünlerde (sektörlerde) olacaktır.

Örneğin, dış ticaret korumacılığını arttırmak isteyen Japon otomobil firmaları AB pazarına (İngiltere) girerken doğrudan yatırım yapmaktadır. Bu kez AB üyeleri, kendi pazarlarındaki rekabeti kısıtlamak için Japon firmalarına belirli oranda AB malı girdi kullanma şartı getirmiştir. High-tech ürünlerde ise pazarlıklar tarife-dışı engellerin en ince çeşitlerine uzanmaktadır. Kapsamı film sanayinden, uçak sanayiine, bilgisayara kadar yayılmıştır.⁶⁰

⁵⁹KUTLU, aynı, s.184.

⁶⁰KUTLU, aynı, s.108.

Bilindiği üzere, II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın yarattığı kalkınma mucizesinin belirleyici öğelerinde birisi de "Alman Modeli" diye adlandırılan piyasa ekonomisi olmuştur. Bu modelde işverenlerin, işçilerin ve hükümetin aralarında üçlü uzlaşma geleneği oluşturarak sistemin daha iyi işlenmesini sağladıkları, ekonomide yüksek verimlilik ile yeterli istihdamın birlikte sağlandığı, sosyal refahın istikrarlı olarak artırılabilirdiği gözlemlendi. Kurumsallaşmanın olumlu yönlerinin vurgulandığı "Alman modeli", diğer ülkelere örnek gösterildi. Ancak bugün, Alman firmaları, uluslararası rekabete ayak uydurmak için ülke içinde yaptıkları yatırımları ve yarattıkları istihdamı sınırlarken, Almanya'da işsizlik oranı %10'a yaklaşmaktadır. Büyüme hızı düşmekte ve sosyal devletin bazı yükleri taşınamaz hale gelmektedir. Alman modelini bu denli zorlayan faktörler ise şu şekilde sıralanmaktadır.⁶¹

- Almanya'nın istihdamı artırma olanaklarının başta olanaklarının başta hizmetler sektöründe olmak üzere, ABD'de olduğu gibi hızla gelişmemesi,

- Almanya'nın katı kurullarla belirlemiş çalışma koşulları, ülke ve bölge bazındaki toplu sözleşmeler ve yeni teknolojilerin gerektirdiği esnekliğin sağlanamaması,

- Almanya'da ücretlerin eriştiği düzeyin dünya rekabetindeki koşullara uymaması,

- Ücretler, rakip ülkelere daha hızlı yükselirken, verimlilik artışının yetersiz kalması,

- Vergi yükünün ağırlığı,

- Global düşünen şirketlerin Almanya dışında yatırım yapması,

- Almanya'nın birleşmesinin getirdiği ilave yükler ve nüfusun giderek yaşlanmasının sosyal güvenlik sistemine getirdiği sorunlar sayılmaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu'nun eski başkanı Garelli ise 6. Ulusal Kalite Kongresi'nde şu değerlendirmeleri yapmaktadır:⁶²

⁶¹ EKİN; aynı, 1996, s.24.

⁶² Meral TAMER, "Çok Çalışmadan Zengin Olmak", Milliyet, 19.11.1997.,s.6

Öncelikle bugünün dünyasında hiçbir zaman olmadığı kadar büyük fırsatların bulunduğunu belirterek, küresel rekabetin hiç olmadığı kadar keskin olduğunu belirtti. Nitekim, bu yeni dünyada 10 yıl öncesinin ihracatta rakipsiz ülkeleri Almanya ve Japonya tıkanma noktasına geldiler. Garelli ihracatı, eski düzenin bir enstrümanı olarak görüyor ve "artık agresivlik (saldırganlık) döneminin bittiğini, önemli olanın "attraction (çekicilik) olduğunun belirtiyordu. Ülke bağlamında çekicilikle ilgili olarak işçi ücretlerinden başlayarak değişik örnekler verdi. Tablolarda görüleceği gibi ABD 12 yıl önce 13 dolarlık saat ücretiyle "ücretlerin" en yüksek olduğu ülke olarak görülmektedir.

1996'ya gelindiğinde ise ABD,17.2 dolarlık saat ücretiyle Batılı kalkınmış ülkelerin en gerilerinde yer alırken, Almanya 30.3 dolarla saat başı işçi ücretlerinde en başta görülmekte. Tablomuz dikkatle incelendiğinde, Meksika'da işçi başına ortalama saat ücreti 1.27 dolarken, Çek Cumhuriyeti'nde 1.3; Macaristan'da 1.7 düzeyinde seyrederken ve hatta Rusya ve Çin'de 1 doların altındayken bir Alman işverenin 30 dolarlık işçi ücretiyle kendi ülkesinde niye yatırım yapsın? sorusu ortaya çıkmaktadır. (Tablo 1.1-1.2)

Yine Garelli "brüt işçi ücretlerinden, devletin aldığı vergilerin oranlarıyla ilgili olarak yaptığı açıklamasında, Avrupa'da işçi ücretlerinden alınan vergi %42.4'ken Asya'da bu oran %20 düzeyinde kalıyor. Ve çeşitli hesaplamalara saat başı 1 dolar ödenen işçiyle 30 dolar ödenen işçi arasındaki verimlilik farkı, kesinlikle ücretlerdeki fark kadar olmadığını belirtiyor. Dolayısıyla da ihracat için uğraşmaya gerek yok, doğru yeri seçip yatırımı orada yapmak gerekli demektedir.⁶³

*Sonuç olarak, küreselleşme bütün bu tartışmaları yaratırken, "rekabetin enflasyonu yendiği yeni dünya'yı bıraktı. Bunun nedeni de küresel rekabetin fiyatları sürekli aşağıya çekmesi, yani kaliteden feragat etmeden maliyetlerin sürekli düşüş trendine girmesini sağladı.⁶⁴

⁶³TAMER, aynı, s.6

⁶⁴Meral TAMER, "Rekabetin Enflasyonu Yendiği Yeni Dünya", Milliyet, 16.11.1997, s.6.

Tablo 1.1-1985 Yılı İmalat Sanayiinde Saat Başı İşçi Ücretleri

Ülkeler	Saat Başı İşçi Ücretleri (\$ Dolar)
İngiltere	6.27
ABD	13.01
İtalya	7.63
Fransa	7.52
İsveç	9.56
Japonya	6.34
Hollanda	8.7
İsviçre	9.66
Almanya	9.6

Kaynak: Milliyet Gazetesi

Tablo 1.2- 1996 Yılı İmalat Sanayiinde Saat Başı İşçi Ücretleri

Ülkeler	Saat Başı İşçi Ücretleri (\$ Dolar)
İngiltere	13.6
ABD	17.2
İtalya	17.4
Fransa	18.8
İsveç	22.7
Japonya	20.4
Hollanda	23.1
İsviçre	27.9
Almanya	30.3
Singapur	7.32
Tayvan	5.62
Polonya	2.09
Macaristan	1.7
Çek Cumhuriyeti	1.3
Meksika	1.2
Rusya	1
Çin	1

Kaynak: Milliyet Gazetesi

4. KÜRESELLEŞMEYİ HIZLANDIRAN OLUŞUMLAR VE BU OLUŞUMLARIN ETKİLEDİĞİ ALANLAR

4.1. Transnasyonellik

Çağımızdaki sorunların derinliği, bunların ulus-devletler ve geleneksel uluslararası birlikler tarafından çözülmesini engellemektedir. Bu düşünce,

ulus-devletlerin yararlı olma dönemlerini bitirdikleri ve artık çokuluslu devletlerin yaratılma zamanı geldiği şeklinde anlaşılmalıdır. Ulus-devletler, daha uzun bir süre vatandaşlık sadakatinin merkezi, tarihi ve kültürel farklılıklarının temel kaynağı ve bireyin kendisini bir davaya adanmasının hareket noktası olarak varlığını sürdürecektir. Ancak bugünün dünyası, küresel barışı sağlayabilmek, küresel zenginliği oluşturabilmek, bilim ve teknolojinin sağladığı yenilikleri dünyaya yayabilmek ve küresel çevre sorunlarıyla baş edebilmek için yeterli bir örgütlenme tarzına sahip değildir. Bütün bu sorunlar ile daha başarılı ve daha mantıklı bir biçimde baş edebilmek için, ulus-devletlerin kendi aralarında ki benzer yönlerini ortaya çıkarıp geleneksel olarak onları ayıran yönleri geri plana itebilecek uluslararası organizasyon kurmalarına gerek vardır. Bu tür uluslararası ortak bir toplumu örgütlemeyi ve kurumsallaştırmayı amaçlayan çabalar iki ana ekseninde gelişmektedir.⁶⁵

Avrupa, Amerika ve Asya'daki (özellikle de Japonya) dünyanın en zengin ve demokratik uluslarının oluşturduğu üçlü ittifakla; ve Birleşmiş Milletler kanalı ile daha geniş ve temsil yeteneğine sahip bir küresel politika çatısı kurarak, bunun için Amerika'nın dünya çapındaki rolünün yeniden tarifinin yanı sıra, Avrupa ve Japonya'nın da daha geniş bir bakış açısını kabul etmesi ve ayrıca şu anda dünya politikasına egemen olan devletlerin zararı pahasına Birleşmiş Milletlerin oynadığı rolün de güçlenmesi gerekecektir.

Dünyanın gelişmiş ve zengin bölgelerinde, hem küresel barışın kurulması hem de barışçı geçişin sağlanması için üç zengin ülkenin yeniden bir sorumluluk dağıtımına gitmesi gerekir. Bu sorumluluk Birleşik Devletler tarafından tek başına kullanıldığı sürece, hem Avrupa, hem de Japonya kendi ulusal çıkarları dışındaki gelişimlerden kendilerini politik ve ahlaki açıdan hissetmemektedirler. Bu sorumsuzluk, Avrupa ve Japonya'da dar görüşlülüğü artırdığı gibi Amerika'nın da yükün fazlasının sırtlanmasını, Amerikan gücünün aşırı zorlanmasına ve Amerikan kamuoyunun kaçışı bir izolasyon politikasına eğilim göstermesine neden olmaktadır. Böylece eğer bu üç ülkenin işbirliğinin daha da gelişmesi isteniyorsa, bu ülkelerin daha önce verdikleri kararı yeniden gözden geçirmesi anlaşılıyor. Amerika, misyoner içgüdülerine gem vurup gücünün sınırlarını tanımayı öğrenecek; Japonya, dünya pazarı üzerindeki tekeli eğilimlerini sınırlayıp yüksek teknoloji hırsına gem vuracak; Avrupa'da özellikle eski komünist devletler konusunda, artık yalnızca kendi

⁶⁵Zbigniew BRZEZİNSKI, "Kontrolden Çıkmış Dünya", (Çev: Haluk Menemencioglu), İş Bankası Yayınları, Şubat 1996, s.226.

içişleri ile uğraşmayı bir yana bırakıp daha geniş dış sorumluluklar almaya istekli olacaktıdır.⁶⁶

1992 yılında Birleşmiş Milletler, Kamboçya'da barışı kurma görevini yerine getirebilmiş, Somali'de ise Amerika'nın liderliğinde bile olsa insanı görevini ve yardımı başarabilmiştir. Son Körfez Krizi ile birlikte Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Bağdat'ı ziyaret etmesi de gereksiz bir savaşı önlemiş oldu. Bu olaylar, Birleşmiş Milletlerin barışı koruma görevi konusunda iyimser düşünmemize neden olmalıdır. Ama hem Birleşmiş Milletlerin hem de Avrupa'nın gerek eski Yugoslavya gerekse de Balkanlar'daki barışı sağlama konusundaki başarısızlıkları uluslararası işbirliğine hala ulusal korkuların, şüphelerin ve bencilliğin egemen olduğunun da bir kanıtıdır. Ayrıca Rus, Çin ve zaman zamanda Fransa hükümetlerinin de batılı ülkeler tarafından Birleşmiş Milletlerde sağlanan uzlaşmaya karşı çıkararak Güvenlik Konseyindeki veto etme haklarının bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

İşte bu nedenlerden dolayı, Birleşmiş Milletlerin oynayacağı rol politik olmaktan çok yine insanlığın bütününü ilgilendiren yerleşim sorunları, çevre yasalarının düzenlenmesi, nüfus konusunda küresel bir politikanın kabulü ve yoksul ülkelere deniz aşırı yardım yönlendirmesi gibi konuları kapsayacaktır. Bu bahsedilen yeni sorunlar eskilerin yerine geçmeyecek, tam tersine bunlara eklenerek küresel gündemi daha da karmaşık hale getirecektir.⁶⁷

4.2. Transnasyonal Oluşumlar

4.2.1. Doğal Çevremize Yönelik Tehlikeler

Çevrenin tahribi gözardı edilerek kalkınma düşüncesi, yerini çevre ve kalkınma arasındaki dengeyi gözeten sürdürülebilir kalkınma (sustainable development) anlayışına bıraktı. Bu yeni anlayış, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1983 yılındaki kararıyla kurulan ve Norveç Başbakanı Brundtland'ın başkanlığında çalışan "Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu"nun vardığı sonuçları ortaya koyduğu "Ortak Geleceğimiz" (Our Common Future) başlıklı 1987 tarihli kitapta ortaya kondu. Bu yapıtta, sürdürülebilir kalkınmanın amacı, bugünün gereksinimlerini ve beklentilerini,

⁶⁶BRZEZINSKI, ön.ver., s.227.

⁶⁷BRZEZINSKI, aynı, s.230.

geleceğin gereksinim ve beklentilerinden ödün vermeksizin karşılamanın yollarını aramak olarak tanımlandı. Adam Smith'den beri ekonomi biliminde serbest mal olarak kabul edile, su, hava gibi maddelerin de bir maliyeti olduğu; mal veya hizmet üretim süreçlerinde ortaya çıkan ve piyasa konusu olmayan dışsallıkların bir bedeli olduğunu ve bunların toplumsal fayda-maliyet analizleriyle ve daha sonra da çevresel etki, değerlendirme teknikleriyle analizinin gerektiği farkına varıldı.⁶⁸

Buna göre sürdürülebilir kalkınma en geniş tanımıyla, gerek insanlar arasında, gerekse insan ile doğa arasındaki uyumu yükseltmeyi amaçlamak olarak, ifade edilmektedir.⁶⁹

Bugün en önemli küresel sorun; insanoğlunun yaptığı ekonomik faaliyetleri sonucunda yerkürenin ısınmasına yol açan tehlikeli bir "sera etkisi" yaratması ve bunun yeryüzündeki ekosistemin bütün ile hem zengin hem de fakir toplumların yaşam tarzı üzerine olumsuz etkiler göstermesi ihtimalidir.

Gerek zengin gerekse fakir ülkeler atmosferin kirlenmesinde müştereken rol oynadıklarına göre, bir kısmı sera gazı emisyonlarını azaltırken, diğerlerinin sorumluluklarının bilincine varmadıklarını düşünmek politik açıdan mümkün değildir. Yerel tedbirler iyidir, hoştur; ama Amerika Birleşik Devletleri "kirli" kalırken Kanada'nın temiz politikalar benimsemesinin veya Breziya'daki yağmur ormanları yok edilirken Kolombiya'dakilerin muhafaza edilmesinin ya da Çin'deki karbondioksit emisyonları artmaya devam ederken Hindistan'ın bu emisyonları denetlemeyi kabul etmesinin global açıdan pek fazla anlamı yoktur. Fedakarlıklar da global olmak zorundadır; hatta o kadar ki, bunlar olabildiğince adil olmalı gelir standartlarındaki farklılıkları da yansıtmalıdır. Hindistan'daki fakir oduncuların ya da Afrika'da hayvanlarını aşırı ve bilinçsizce otlatarak bitki örtüsünü tüketen köylülerin kendi alıştıkları usullerini değiştirmeleri beklenmemektedir ama, onlar da, kendilerinden yüz misli daha zengin olan toplumların durumlarına uygun ölçülerde fedakarlık yapmasını ve uğradıkları gelir kaybının telafi etmek için yeterli miktarlarda sübvansiyonlar sağlamasını beklemektedir. Gerçekten de, gelişme yolundaki ülkelerin kendi çaplarında toprak erozyonu, çölleşme, temiz sudan sınırlı ölçekte yararlanabilmekte, dev ölçeklere varan dış borçlar, ihracatlarının

⁶⁸Melih Boş, *Çevre Kalite Yönetimi*, TMMOB Yayınları, Aralık 1993, s.2.

⁶⁹Ortak Geleceğimiz, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, 1993, s.100

karşısına dikilen korumacılık duvarlarının yükseltimesi, teknoloji transferlerinin yetersizliği vs. gibi -kendi fikirlerince- çok daha acil sorunları varken sera etkisiyle ne diye ilgilensinler ki? Kuzey Amerika'nın üzerinde bir "ozon deliği" açılması, artık ümitlerini tamamen kaybetmiş Etiyopyalı ve Keşmirlilerden kaçını ilgilendirir.⁷⁰

Dünyayı dev bir sera ve bu seranın cam çatısını da karbon gazları olarak düşündüğümüzde nasıl ki, cam, güneşin ışığını seranın içine geçirip ısının dışarı çıkmasını önleyorsa, atmosferde giderek yoğun bir katman oluşturan karbon gazları da, güneş ışığını dünyaya geçiriyor, ama ısıyı dışarıya bırakmayarak giderek ısınmasına neden oluyor. Bu nedenle, endüstri devriminden bu yana fabrikalar, motorlu araçlar ve enerji santrallerini çalıştırmak için kullanılan kömür, petrol ve doğal gaz gibi yakıtlardan atmosfere yayılan karbon gazları "Sera Etkili Gaz" olarak tanımlanıyor. Bazı bilim adamlarına göre dünyanın giderek "global" bir şekilde ısınmasına, başta karbondioksitle metan gazlarını yayan "fosil yakıtları" kullanan insanoğlu yol açıyor. Acil önlem alınmaz ise atmosferdeki karbondioksit bileşimlerinin 2010 yılına kadar son 50 milyon yıldaki en yüksek düzeyine yükseleceği uyarısında bulunan bilim adamları bunun yeryüzündeki sıcaklığın 2100'de 1-3.5 derece artması anlamına geleceğini belirtmektedirler.⁷¹

Burada sözkonusu olan, iklim kalıplarında görülen anormallik ve düzensizlikler almaktadır. Dünya çapında ısının 1-3.5 derece artması, buzulların hızla erimesine yol açacağından global düzeyde deniz seviyesini 15-95 santimetre yükselmesine neden olacaktır. Kuzey bölgelerde yağışların artması deniz seviyesini yükselterek, ada ülkelerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakacaktır. Pek çok ülkede ormanlar yok olurken, toprak ve suların ısısında meydana gelen değişiklik, doğanın dengesini büsbütün bozacaktır.

Çevreciler, gelecekteki bir veya iki nesillik süre boyunca zararlı etkileri önlemek için, günümüzün zengin ve fakir toplumlarından (ekonomik beklentilerinde, yaşam biçimlerinde, sosyal davranışlarında) gayet zorlu değişimlere girişmelerini istemektedir; evlatlarının bundan otuz kırk yıl sonra iyi yaşayabilmesi için daha şimdiden varsayımlarını ve yaşam biçimlerini değiştirmelerini beklemektedir. Birçok ülkede siyasi liderler (mesela ülkenin borçlarının azaltmak, tarımdaki desteleri kaldırmak gibi) acil ihtiyaç durumları karşısında bile seçmenlerinden fedakarlık istemeye cesaret

⁷⁰Paul KENNEDY, 21. Yüzyıla Hazırlanırken, İş Bankası Yayınları, Ekim 1996, s.149.

⁷¹Sema EMİNOĞLU, "Global İklim Zirvesi", Milliyet, 03.12.1997, s.5.

edemediklerinden, Kuzey Avrupa dışında yerkürenin ısınması karşısında duyarlılık gösterip ciddi tedbirler uygulayabilen ülkelerin sayısı pek fazla olmayacaktır. Gelişme yolundaki ülkelerde yeni çevre programlarının faturasını ödemek için yılda 125 milyar dolara ihtiyaç olacağı (şimdi almakta oldukları bütün mali yardımlardan 70 milyar dolar daha fazla) hakkında BM çevre yetkililerinin bu yakınlarda yaptığı bir tahmin derhal orasından burasından kırılmış ve günümüzün siyasal ve ekonomik gerçeklerinin kabul edildiğinin bir göstergesi olarak, yıllık 5 ila 10 milyar dolarlık bir ek talep haline getirilmiştir. Dolayısıyla, çevreye ilişkin konularda, özellikle kuraklıkların ve ısılarda artış olduğuna dair başka kanıtların meydana çıkması halinde, uluslararası alanda bölük pörçük birtakım anlaşmalar yapılması ihtimali daha yüksektir. Bu gibi tedbirlerle, yağmur ormanlarının tahrip edilmesini, petrolün hovardaca kullanılmasını ve diğer bütün tehlikeli alışkanlıklarımıza son verilmesini ümit etmek mümkün olmadığı gibi yeryüzünü kaplayan ince hayat zarının geleceği ile ilgili haberlerin de pek iyi olmadığı söylenebilir.⁷²

Bugüne kadar ki çevre toplantılarının en büyüğü olan “Kyoto Zirvesi”nden çıkan sonuca göre ülkeler arasında belirgin bir görüş ayrılığı var. Bu görüş ayrılığını ise temelde ekonomik nedenler oluşturmaktadır.

Bu yüzden az gelişmiş ülkeler, atmosferin kirlenmesinde daha çok pay sahibi olan, gelişmiş ülkeleri düşündüklerinden, onların daha çok fedakarlık etmelerinde ısrar etmektedirler.

4.2.2. Uluslararası Terörizm ve Silahsızlanma

Günümüzde, özellikle ideolojik nitelikli terör olaylarında geçmişe göre ciddi azalmalar söz konusudur. Benzer biçimde Kuzey İrlanda-IRA, İspanya-ETA, Filistin örneklerinde olduğu gibi dini veya etnik kökenli terör hareketlerinde de ciddi bir yumuşama sürecine girilmiştir.

Buna karşın neden bu konunun çözümünün küresel önlemler gerektiren sorunlar arasında sayıldığı sorulabilir. Buna bir gerekçe olarak, özellikle Balkanlar ve Kafkasya’da ortaya çıkan yeni sorunlar gösterilebilir. Ancak asıl gerekçe bu da değildir.

⁷²KENNEDY, aynı, s.155.

Dünya'nın iki kutuplu dönemine ait savaş stratejileri ordu yapıları ve orduların toplum içindeki rolleri bugün ciddi bir biçimde sorgulanmaya başlanmıştır. İki kutuplu dönemde başlayan ve bugün de süren nükleer silahlarda indirim artık tek başına yetersiz kalmaktadır. Yaşanan değişiklikler nedeniyle, konvansiyonel silahlarında indirim gereği ortaya çıkmıştır. Özellikle eski sosyalist ülkelerin en çok da eski SSCB'nin konvansiyonel silahlarında ortaya çıkan atıl kapasite ve bunların denetimindeki yetersizlikler nedeniyle, bu silahların terör örgütlerine, etnik veya dini çatışma bölgelerine gitme riski, orduların ve savaş stratejilerinin yeniden yapılandırılmaları zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Tüm dünya genelini ilgilendiren bir başka olgu ise başta ABD olmak üzere bir çok gelişmiş Batı ülkesinde silah sanayinin ülke ekonomisine sahip olduğu gerçeğidir.

Buna karşın, bu ülkelerin dünya üzerinde yeni çatışmaları bu nedenle kışkırtacağı yönünde bir yargıda bulunmak istemiyoruz. Ancak uzun vadeli muhtemel bir daralmanın doğurabileceği iktisadi sorunları çözecek hale gelene kadar bir takım gizli ya da açık stratejiler geliştirebileceklerini söyleyebiliriz. Hatta daha şimdiden, "düşük yoğunluklu bölgesel savaş" gibi stratejilerden söz edilmeye başlanmıştır.⁷³

Nükleer silah indirim başladığında, taraf ülkelerden biri olan SSCB'nin dağılması sonucunda, taraf olan ülke sayısı ABD, Rusya, Kazakistan ve Ukrayna ile birlikte dörde çıktı. Sorun Rusya'nın koordinasyonu altında çözümlenmiş gibi görülsede, daha kapsamlı bir kontrol mekanizmasının oluşturulması gerekli hale gelmiştir.

Ayrıca bu ülkelerden elde edilen radyoaktif maddelerin yasal olmayan yollardan üçüncü dünya ülkelerine ihracı ciddi bir sorun oluşturarak, küresel önlemler alınmasını zorunlu hale getirmiştir.

⁷³Hakan EKEN, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995, s.17.

Son olarak, henüz düşünce aşamasında olan bir nokta daha var ki o da; insan haklarını denetleyecek ve gerektiğinde uygulatacak bir transnasyonel kuruluşun varlığının olup olmaması tartışmasıdır.

Günümüzde, bu yöne doğru hızlı adımlar atılmakla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, uluslararası bir nitelik kazanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN KÜRESELLEŞME EĞİLİMLERİ

1. PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

1.1. Piyasa Ekonomilerinin Temel Özellikleri

Ekonomik birimlerin, ellerinde bulunan mevcut kaynaklarını fiyat mekanizmasının yardımıyla, piyasalarda, herhangi bir kısıtlama olmaksızın dağıtılmasına piyasa ekonomisi denmektedir. Bu fiyat mekanizmasının etkin çalışabilmesi için hukuki ve kurumsal altyapı ile bazı iktisadi koşulların gerçekleştirilmesi gereklidir.

Devlet, toplum ve birey arasındaki ilişkilerde, önceliği bireye veren liberal görüş, bireyin en temel hakkını mülkiyet hakkı olarak görmektedir. Bu görüşe göre bireyin özel mülkiyeti olmadığı bir piyasa ekonomisi söz konusu değildir. İktisadi birimlerin özel mülklerinin olması ve bunları arzu edenlere satabilmesi kâra dayalı fiyat mekanizmasının temelini oluşturmaktadır. Mülk sahibi, mevcut mülkünü başkasına satarak veya kiraya vererek rant ve faiz elde edebilir. Dolayısıyla, iktisadi faaliyetin risklerini üzerine alarak, faydalarından yararlanabilir. Bu sistemde kaynak dağılımına da büyük ölçüde söz konusu kâr gelirini elde edenler karar verir.

Her ekonomik birey kendi faydasını maksimize etmek isteyeceğinden, tüm toplumun refahına da katkıda bulunmuş olurlar. Fiyat mekanizmasında, talebi çok olan bir malın fiyatı artar, bu durum, fiyatı yüksek olan malın, üreticiler tarafından üretilmesi duygusunu artırır. Dolayısıyla fiyatı yükselen ürünün arzı artarak, fiyatının düşme sürecine girmesine neden olur. Bu durumda üreticiler arz-talep dengesinin olduğu noktadan sonra başka malların üretimine yönelirler. Böylece fiyatlarda meydana gelen değişikliklerle

Üretim bileşimi piyasa ile uyumlu hale getirilerek, toplumsal ihtiyaçların giderilmesinde etkinlik sağlanmış olur.

Piyasa ekonomisinde fiyat sisteminin çalışabilmesi için, iktisadi birimlerin iktisadi değışkenlerin gelecekteki değeri konusunda önceden tahminde bulunmalarını gerekli kılar. Bu ortam ise ancak enflasyon oranının çok düşük olduğu durumlarda geçerli olmaktadır. Enflasyon oranının düşük olabilmesi için, hükümetin uygulayacağı para ve maliye politikalarına bağılı olarak, kamu sektörü finansman açığının büyük olmaması ve özellikle para arzındaki artışın, milli gelir büyüme oranından fazla olmaması gerekmektedir.

Piyasa ekonomilerinde sistematik politikalar dört ana unsur şeklinde teşkil edilmiştir. Bunlar (i) fiyat politikaları, (ii) firma politikaları, (iii) dış ticaret ve yabancı sermaye politikaları ve (iv) finansal sektör politikaları'dır:⁷⁴

i. Piyasa ekonomilerinde fiyatlara müdahale söz konusu olmamalıdır. Fiyatlar arz ve talep koşullarına göre serbestçe artabilmeli veya düşebilmelidir. Devletin temel görevlerinden biri bu konudaki kısıtlamaları kaldırmaktır. Bu çerçevede ele alınan fiyatlar kapsamına tüm mal ve hizmet fiyatları dahil olmaktadır. Dolayısıyla emeğin fiyatı olan ücret, sermayenin fiyatı olan faiz oranı, toprağın fiyatı olan rant ile toprağın satış fiyatı ve yabancı paranın fiyatı olan döviz kuru serbestçe piyasalar tarafından belirlenebilmelidir.

ii. Fiyat mekanizmasında üretim kararlarından sorumlu olan iktisadi birimdir. Dolayısıyla firma, üretim, yatırım, istihdam ve finansal kararları alır. Bu kararların başka birimler tarafından empoze edilmesi söz konusu değildir. Firma, varlığını sürdürebilmek için kar etmek zorundadır. Kâr edemeyen firmanın ekonomik ömrü de tükenir. Firma yatırımları kendi öz kaynaklarından karşılayabileceği gibi, sermaye piyasasından da kaynak sağlayabilir. Ancak bunun için hisse senedi ve tahvil piyasasının çalışır durumda olması gerekmektedir. Devlet, fiyat mekanizmasının çalışabilmesi için, gerek kamu, gerekse de özel firmaları sübvans etmemelidir. Firma ancak bu durumda varlığını sürdürebilmek için fiyatlara duyarlı olabilecektir.

Belirttiğimiz bu koşullar genelde özel firmalar tarafından sağlanabildiğinden, özelleştirme önem kazanmaktadır. Firmaların özelleştirilmemeleri durumunda ise, devlet bürokrasisi ile firma yönetimi arasında oluşan pragmatik yaklaşımların sona erdirilmesi ve kamu firmasının

⁷⁴Sübidey TOGAN, 1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi, Eximbank Yayınları, s.6.

özel bir firma gibi yönetilmesi gereklidir. Ancak firma ister özel olsun ister kamu, kârını artırabilmek için monopolcü bir yapılanmaya gidebilir. Bu durumda devlete düşen görev ise tekelleri önleyici kanunları çıkartmak olmalıdır.

iii. Devlet, dış ticarete müdahale ederek ülkeyi olumsuz dış gelişmelerde korumaya çalışabilir. Bu çerçevede dış ticarete kontroller getirilebilir ve yabancı sermaye girişi kısıtlanabilir. Ancak liberal görüşe göre devlet dış ticarete ve yabancı sermaye girişlerinde müdahale etmemelidir. Dış ticaret piyasa koşulları altında yapılmalı ve devlet dış ticareti ne kotalar ne de gümrük tarifeleri yolu ile etkilememelidir. Aynı zamanda liberal görüşe göre devlet yabancı sermaye hareketlerini sınırlamamalıdır.

iv. Piyasa ekonomisinin temel unsurlarından bir diğeri ise iyi çalışan bir banka sistemi ile sermaye piyasalarıdır. Sistem, rekabetçi koşullar altında çalışmalıdır. Para piyasası etkin ve derinliği olan piyasa olmalı ve mali sistemde araçlar çeşitlendirilmelidir. Sistemde, güven ortamının sağlanabilmesi önemli olduğundan, etkin kontrol mekanizmaları da geliştirilmelidir.

1.2. Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Piyasanın İşleyiş Süreci

1.2.1. Ulusal Ekonomiye Geçiş (1923-1938)

1924’le 1928 arasında ulusal üretimin ortalama %11’i ihraç ediliyordu. İthalat ise 1920’lerin ikinci yarısında gayri safi yurtiçi hasılanın %23’üne ulaşmıştı. %11’lik ihracatın büyük bir kısmı tarım kökenli mallardı. Bu miktar tahıl dışı, tarımsal üretimin büyük çoğunluğunun ihraç edildiğini gösteriyordu. Buna göre tarımda geçimlik fazlasının üretimi hem tarihsel olarak hem de konjonktör gereği dış pazarların varlığı ile birlikte, tarımda üretimin yerleşmesi dünya pazarlarıyla bütünleşmesi açısından önem taşımaktaydı. Dünya ticaretinin gelişimi açısından bakıldığında, 1929 Ekonomik Buhan’a kadar refah yılları süre geldi. Refahın son dört yılında dünya ticaret hacmi %19, Avrupa ülkelerinin ticaret hacmi %22 artmıştı. Türkiye’nin dış ticaret hacmi 1925’te en yüksek noktasına ulaştı. 1927 ve 1929 arasında ise, Türkiye’nin dünya ticaretindeki payı %0.3’tür.⁷⁵

⁷⁵Çağlar KEYDER, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.92.

1920'lerin ticari faaliyeti serbest ticarete yakın bir ortamda sürdü. 1914'ten önce Osmanlı Devleti yapmış olduğu anlaşmalar gereği belirli tarife uygulamak zorundaydı. Dolayısıyla gümrük vergi oranlarını değiştiremez ya da istediği mailarda ek tarifeler uygulayamazdı. Sonuçta dış ticarete korumacı bir politika izleyemezdi.

Bu dönemde uygulanan ekonomik politikalar Cumhuriyetin ilanından önce Şubat 1923 İzmir'de toplanan İktisat Kongre'sinin aldığı kararlar dahilinde, politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. Buna göre "iktisadi hayat, özel teşebbüsün liderlik ve hakimiyetinde yürüyecek, devlet ancak teşvik ve himaye edici, düzenleyici olarak iktisat işlerine müdahale edecek"tir.

Sıkı para politikasının uygulandığı bu dönemde, bütçenin denk olmasına çalışılmış, millileştirilen kuruluşlarda bile açık finansmana gidilmemiştir. Lozan Antlaşması gereği 1929'da dış fazla elde edilmiştir. Bu dönemde milli gelirin ortalama %8 geliştiği tahmin edilmekle birlikte, özel sektör yatırımlarında beklenen gelişmenin ortaya çıkmadığı ve daha çok tablodan da görüleceği üzere tarımın GSMH'daki payı yükselmiştir.⁷⁶(Tablo 2.1)

Bu süreçte, özel teşebbüsün başarılı olamamasının etkenlerini ise tüm araştırmacıların ortaya koyduğu gibi:

- i. Sermaye birikiminin azlığına,
- ii. Girişimci sınıfın yeteneği, teknik bilgi ve tecrübe yetersizliğine,
- iii. 1929'da yaşanan, ekonomik bunalımın, liberal ekonomiye olan güvensizliği artırmasına,
- iv. Yabancı sermaye için yeterli güvenin verilmemesi şeklinde açıklanabilir.

⁷⁶ Arslan EREN, *Türkiye Ekonomisinin Analizi*, Muğla 1989, s.130.

**Tablo 2.1. GSMH'nin Sektörel Dağılımı
(Cari Fiyatlara Göre)**

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
1923	39.8	13.2	47.0	100.0
1930	45.8	11.4	42.8	100.0
1939	40.2	16.8	40.0	100.0
1945	38.5	16.3	45.2	100.0
1950	41.7	14.7	43.6	100.0
1960	37.8	17.3	44.9	100.0

Kaynak: Türkiye Ekonomisi, Yakup Kepenek.

1929 Ekonomik krizi ile birlikte, Sovyetler Birliği'nin Merkezi Planlama Uygulamasın da kazandığı başarı ülkenin ekonomik politikalarının gözden geçirilmesine sebep oldu.

Atatürk'ün ilk kez 1931'de ortaya attığı "devletçilik" görüşü, 1933'te parti programına konularak uygulamaya geçildi. Burada dikkat edilmesi gereken nokta "devletçilik" politikasının dogma değil bir paradigma şeklinde olduğudur. Mükerrrem Hiç, Atatürk Devletçiliği'ni üç temel özelliklerle özetlemektedir:⁷⁷

i. Devletin sınai teşebbüsleri bizzat kurup işletmesi nihai amaç değil, geçiş dönemine özgü bir zorunluluk olarak benimsenmiştir. O'nun direktifi ile 1938'de çıkarılan 3460 S.K. ile bu kuruluşların belli bir süre sonra özel teşebbüse devredilmesi öngörülmekteydi.

ii. Devletçilik kısmidir. Yalnız sanayi alanında özel sektörün başaramadığı ve kalkınma için gerekli sanayi kollarında devlet teşebbüsleri kurulması gerekli görülmektedir.

iii. Üretim faaliyetleri, ilke olarak özel teşebbüsün çalışmasına açıktır.

Atatürk'ün başlattığı "planlı sanayileşme" uygulaması tarıma dayalı geri kalmış ülkeler için öncü bir model niteliğindedir. 1934-1938 yıllarını kapsayan "Birinci Sanayi Planı"na göre:

i. Temel hammaddeleri yurt içinde üretilen veya üretilecek olan sınai tesislere,

⁷⁷Mükerrrem Hiç, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, TTOB Yayını, Ankara 1981, s.136.

ii. Yüksek miktarda sermaye ve teknoloji gerektiren projelere,

iii. Kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak düzeyde tutulması, amaçlanmıştı.

Bu dönemi genel olarak değerlendirdiğimizde:⁷⁸ 10 milyondan 16 milyona çıkan nüfusun tamamı açlıktan kurtulmuş, yoksulluk görelisi olarak azalmış; unu, şekeri ve basmasını ithal eden ülke, dönem sonunda bu alanlarda kendi kendine yeterli hale gelmiştir. Dönemin ikinci yarısından itibaren, dış ticaret sürekli fazla vermiş ve liranın değeri korunmuştur. Merkez Bankası'nda 36 milyon liralık döviz ve 26 ton altın birikmiştir. Başarıyla uygulanan anti-enflasyonist bütçe ve para politikasıyla, iç fiyatlarda ve paranın değerinde istikrar korunmuştur. Bu sonuçla, bozuk olan gelir dağılımının kötüleşmesinin önüne geçilmiştir. Ayrıca vergi sisteminde yapılan reformlarla yoksul kesimlerin yükü azalmıştır.

1.2.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında ve Sonrasında Ekonomik Durum (1938-1950)

Avrupa'da savaş başladığında, hükümet bir milyonu aşkın yetişmiş insan gücünü askere almak zorunda kaldı. Bu durum sanayi ve hizmetler sektöründe işgücü açığına, dolayısıyla üretimin ve verimliliğin düşmesine neden oldu. Toplam talebin hızla artması ve toplam arzın bu esnekliği gösterememesi fiyatlar genel düzeyinin kontrol edilemez bir hal haline gelmesine sebep oldu. Yaşanılan bu kaos ortamı bir kısım üretici ve satıcıların karaborsa yoluyla hızla zengin olmalarına neden oldu.

Bu nedenle 1942 yılına gelindiğinde ekmek karneye bağlandı. Bu uygulama 1944'e kadar yürürlükte kalarak haksız kazanç peşinde koşanlarla mücadele edildi. Bu dönemde Avrupa'da kamu ve özel sektör birbirlerinin tamamlar politikalar uygularken, Türkiye'de bunun tam tersi yaşanacak iki kesim karşı karşıya gelecek bir güç savaşına giriştiler.

Bu dönemde sıkı para politikası terkedilmiştir. Artan kamu harcamaları, Milli Müdafı Vergisi ve Varlık Vergisi gibi vergiler çıkarılarak ve dolaylı vergilerin oranları artırılarak kapatılmaya çalışılmıştır. Bunlar yeterli olmayınca iç borçlanmaya gidilmiştir. Buna rağmen bütçedeki açıklar giderek büyümüş ve bu açıklar emisyonla başvurulmuş olarak kapatılmıştır. Devletçiliğin kapsamı

⁷⁸Erdinç TOKGÖZ, *İktisadi Gelişme Tarihi (1923-1980)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 1992, s.9.

genişletilmiştir. Savaş yıllarında tarım ürünleri üretiminde ortaya çıkan azalma sonucu, tarım sektöründe de devletçilik uygulamasına gidilmiştir. Ayrıca fiyat artışlarının önüne geçmek için Milli Korunma Kanunu çıkarılarak ekonomik hayata en şiddetli şekilde müdahale edilmiştir.

Türkiye bütün olumsuz gelişmelere rağmen II. Dünya Savaşı'nda dış borçlarını ödemiş ve önemli miktarlarda altın ve döviz rezervleri yaparak çıkmıştır. 1946 yılında 100 milyon dolara yakın bir dış ticaret fazlası veren ve ihracat sıkıntısı içinde bulunmayan Türkiye'nin hiçbir ekonomik mantığı dayanmadığı halde yoğun dış yardım arama çabasına girdiğini ve 7 Eylül 1946 istikrar önlemleri aldığını görüyoruz.⁷⁹

Ayrıca Türk Lirasının da değerinde istikrar sağlanmışken %50 devalüasyona gidilmiş ve ithalatta kota uygulamasını sınırlayan liberasyon listeleri saptanarak dış ticarete korumacılığın gevşetilmesi süreci başlamıştır. 1947 yılında yabancı sermayeye konulan sınırlamalar gevşetilmiştir. IMF ve Dünya Bankasına üye olunan bu yılda Türk-Amerikan yakınlaşması yaşanırken, Sovyetler Birliği ile ilişkiler kopma noktasına gelmiştir.⁸⁰

Dönemin siyasi olayları incelendiğinde, hükümet baskılara rağmen, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" çıkartmıştı. Yasa özel ormanların ve büyük toprak sahibi ailelerin arazilerinin bir kısmının kamulaştırılmasını öngörmekteydi. Temel amaç topraksız çiftçileri toprak sahibi yapmaktaydı. Ancak yasanın çıkmasına ve uygulamaya konmasına karşı çıkan büyük toprak sahibi politikacılar A. Menderes, E. Sozak, C. Oral, ve F. Karaoşmanoğlu mücadele vererek, Hükümete ve Partiye ağır eleştirilerde buldukları için, partiden ihraç edildiler. Buna karşı çıkan C. Bayar ve R. Koraltan'da Parti'den istifa ettiler. Ülkede her türlü yoksulluğun ve kıtlığı devletçiliğe bağlayan bu politikacılar, yoksul halk kitlelerinin umudu olurken, savaş zenginlerinin de desteğini aldılar. CHP'de üst düzeylerde görevlerde bulunan bu dört politikacı 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurdular. Anti-devletçi akımlar toplumun her kesiminde ve ülkenin her yerinde DP etrafında toplandıkça hükümet iş yapamaz hale geldi. CHP'nin 27 yıllık yönetiminin son hükümetini Şemsettin GÜNALTAN Ocak 1949' da kurdu. Ancak ülkede iktisadi yatırımlar politikalar değil, siyasal konular ve reformlar tartışılıyordu. Bu ortamda DP., 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde %53 oy oranı ile tek başına iktidara geldi. Böylece, CHP' nin Atatürk döneminde başlattığı "Devletçilik"dönemi

⁷⁹Korkut BORATAV, *Türk İktisat Tarihi*, 1908-1985, s.79.

⁸⁰Arslan EREN, *Türkiye Ekonomisinin Analizi*, Muğla 1989, s.135

önce duraklama, sonra da çökme dönemine girmiş oldu. ⁸¹

1.2.3. Demokrat Parti Dönemi (1950 1960)

Bu dönemde Türkiye gerek yeni iktisat teorilerinden gerekse de dış konjoktörü bir kenara bırakacak anti-devletçi politikaları olan bir partiyi iktidara getirdi. Kuşkusuz bu durum savaş yıllarında yaşanan kıtlık ve yoksulluk ile dış politikada yaşanan başarılı durumun iç politikaya yansımamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Yeni hükümetin iktisat politikaları ise, sanayileşmeyi özel sektör öncülüğünde gerçekleştirmek ve dış ticarete, devlet müdahaleleri en aza indirmek şeklindeydi. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden yaklaşık bir ay sonra Kore Savaşı'nın başlaması, hammadde ve tarım ürünleri fiyatlarının hızla yükselmesi, hükümetin tarım sektöründe üretimi arttırmak için politikalar uygulamasına neden oldu. Dolayısıyla sanayileşme geri plana itilerek tarım sektörüne öncelik tanındı.

i. Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu'da meraların tahıl ekimine açılması sağlandı. Bu durum tablodan da görüleceği üzere başlıca bitkisel ürünlerde üretim ve verim artışına sebep oldu⁸². (Tablo 2.2)

ii. Çiftçinin ürettiği buğday dünya fiyatlarının üzerinde satın alınırken bu durum tüketicilere yansıtılmadı. Toprak Mahsulleri Ofisi aradaki açığı karşılarken sürekli Merkez Bankasından borçlanmaktaydı. Bu uygulama enflasyonist bir açık yaratmaktaydı.

iii. Tarım sektöründe, emeğin sermaye ile ikamesi gerçekleştirilerek 1950 yılında 16 bin civarında olan traktör sayısı 1955'te 40 bini aştı.

Bu üç temel politikanın yanı sıra ucuz kredi, düşük vergi, doğa koşullarının uygunluğu ve ihraç ürünlerinin fiyatlarının yüksekliği, yüksek bir büyüme hızına ulaşılması sonucunu doğurdu.(Tablo 2.3)

⁸¹TOKGÖZ, Aynı, s.12.

⁸²DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995), Mart 1996, s.95.

Tablo 2.2. Başlıca Bitkisel Ürünlerde Üretim ve Verim

Tablo 2.2.1. Buğday

Yıllar	Üretim (Bin Ton)	Endeks	Verim (KG/HA)	Endeks
1925	1.075	100	344	100
1950	3.872	360	865	252
1960	8.450	786	1.097	319

Kaynak: DPT, Mart, 1996. s.95

Tablo 2.2.2. Şekerpancarı

Yıllar	Üretim (Bin Ton)	Endeks	Verim (KG/HA)	Endeks
1925	6	100	1.752	100
1950	850	13.109	16.780	958
1960	4.385	67.628	21.610	1.233

Kaynak: DPT, 1996. s.95

Tablo 2.2.3. Saf Pamuk

Yıllar	Üretim (Bin Ton)	Endeks	Verim (KG/HA)	Endeks
1925	76	100	437	100
1950	118	155	264	60
1960	176	232	283	65

Kaynak: DPT, 1996. s.95

Tablo 2.3. Büyüme Hızları

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH
1950	10.9	9.3	8.0	9.4
1951	19.8	2.6	9.6	12.8
1952	9.5	10.9	14.5	11.9
1953	8.7	19.2	11.6	11.2
1954	-13.9	9.2	3.6	-0.3
1955	9.8	11.3	5.5	7.9
1956	5.0	9.6	-0.3	3.2
1957	6.5	10.7	7.9	7.8
1958	9.2	5.6	0.4	4.5
1959	0.3	3.6	7.6	4.1
1960	2.3	0.4	5.4	3.4

Kaynak: DPT, Mart 1996. s.4

Demokrat Parti döneminde, Türk ekonomisini yabancı sermayeye açan

iki önemli yasa çıkarılmıştır. Birincisi A.B.D uzmanlarının katkısıyla hazırlanan ve 1954 yılında yasallaşan 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”dur. Bu yasa çerçevesinde dönem sonuna göre ülkeye 23 yabancı firma gelmiş ve 104 milyon dolar sermaye getirmiştir. Yine aynı yıl ve yine A.B.D.’li uzmanların katkısıyla hazırlanan ve yasallaşan “Petrol Kanunu” çıkarıldı. Bu yasa ile hem yabancı hem de yerli özel firmalara petrole ilgili faaliyet alanları açılmış oldu.

1954 yılı itibarıyla konjonktörün terse dönmesi, ülkeyi döviz darboğazına sürükledi. 1958 yılına gelindiğinde Türkiye döviz yokluğundan ithalat-ihracat yapamaz durumdaydı. Mevcut tesisler bile girdi sağlanamaması nedeniyle çalışamaz durumdaydı. Bu durum ülkede, iç piyasada malların kıtlasıyla enflasyona ve işsizliğin yaygınlaşmasına neden oldu. Hükümet son bir çaba ile “Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı”na başvurarak teknik ve mali yardımda bulunulmasını istedi. OECD’de bir istikrar programı sunarak hükümete bildirildi. Hükümet de bunu kabul ederek Ağustos 1958’de istikrar paketini yürürlüğe koydu. Bu paketin içeriği ise⁸³:

- Türk Lirası’nın değeri düşürülecek. Katlı kur sistemine geçilerek ihraç malının cinsine göre prim uygulanacak. 1 dolar 900 kuruş olacak böylece Dolar bazında % 120’ye yakın oranda bir devalüasyon olacaktır.

- Para arzı sıkı kontrol altına alınacak. Bu nedenle emisyon hacmi ve kredi hacmi daraltılacak. Selektif kredi politikasına geçilecek.

- Kamu İktisadi Kuruluşlarının ürünlerinin fiyatı yükseltilecek, açıkları azaltılacak. Dolayısıyla kamu transfer harcamaları azaltılacak.

- İthalat rejimi yeniden düzenlenecek, ihtiyaçlar üç aylık kotalarla ve bir program içinde yürütülecek.

- İhracatı hızlandırmak ve artırmak için farklı kur sistemine geçilecek.

- Bütçe denkliliği gözetilirken, harcamalar kısıtlanacak.

- Yatırım projelerinde verimli ve kısa vadeli alanlara öncelik verilmesi amaçlanmıştır.

Halkın büyük çoğunluğuyla iktidara gelen Demokrat Parti, 27 Mayıs

⁸³TOKGÖZ, Aynı, s.15. ❦

1960'da Silahlı Kuvvetlerin müdahalesi ile iktidardan uzaklaştırılmış oldu. Kaçınılmaz son, bugün iktidarlar tarafından yapılan şeylerin, geçmişte kabul görmemesinden kaynaklanmıştır.

1.2.4. İçe Dönük Gelişme Dönemi (1960-1980)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünya iktisadi düzeninin belirlendiği dönemde, mali piyasalarda özellikle fiyatları denetlemeye çok önem verilmektedir. Bunun sebebi Bretton Woods konferansı ile birlikte getirilen sabit kur düzenidir. Mali piyasaların ikincisi olan para ve sermaye piyasasında da faiz oranlarını denetlemiş, kontrol edilmiş, oranların dalgalanmalarına izin verilmemiştir.

Mal piyasası ve işgücü piyasası ise serbest bırakılmıştır. Ancak devletin istihdamdaki rolünün bitmesi üzerine, işgücü piyasasında ücretin temel maliyet unsuru olduğundan, ücretinde devlet tarafından yönlendirildiği düşüncesi hakim olmuştur.

Savaş sonrasında kurulan dünya düzeni yetmişlerin başlarına kadar sürmüştür. Verimlilik artışlarına bakıldığında OECD ülkelerinde 1960-1973 döneminde yıllık yüzde 2.9'luk artış gözlenmektedir. 1973-1979 döneminde verimlilik artışı binde 6'ya düşmüştür. 1979-1988 döneminde ise verimlilik artışı binde 9 olarak ölçülmüştür.(Bkz.Tablo 6) Devletin ekonomik yaşamda gücünün artmasına karşın, 1960-1973 döneminde verimlilik artışının yüksek oluşu nedeniyle, başarılı olarak düşünülmektedir.(Tablo 2.4.)

Tablo 2.4. Verimlilik (Yıllık Ortalama Yüzde Değişim)

	1960-73	1973-79	1978-88
ABD	1.6	-0.4	0.4
Japonya	6.0	1.5	2.0
Almanya	2.6	1.7	0.7
Fransa	4.0	1.7	1.6
İtalya	4.6	2.2	1.0
Birleşik Krallık	2.3	0.6	1.8
OECD	2.9	0.6	0.9

OECD (1990) Ekonomik Göstergeler

Ancak 1973-1979 döneminde dünya iktisadi anlamda sarsılırken bunun kanıtı olarak verimlilik düzeyinin sabit kalışı hatta A.B.D.'de dönüşü

görülmektedir ve Batı Avrupa ülkelerinin sabit kur düzenini kendi aralarında uygulamak istedikleri de anlaşılmaktadır. 1979 Nisan ayında Avrupa Para Sistemi ve onun alt sistemi olan Kur Düzenini - sabit kur düzeninin bölgesel olanı - oluşturmuşlardır. 1979'da ikinci petrol şoku yaşanırken, A.B.D.'de FED Başkanı "faiz oranlarını denetlemeyeceklerini, faiz oranlarının dalgalanmasına göz yumacaklarını, para ve sermaye piyasasındaki fiyatı serbest bırakacaklarını, sadece para miktarının denetleneceğini"⁸⁴ açıkladı.

Böylece II. Dünya Savaşı sonrasında dünya iktisadi düzeninin iki temel unsuru sabit kur düzeni ve faiz oranlarının denetlenmesi yıkılmış oluyordu.

Bu dönemde, Türkiye'de ise dışa kapalı bir ekonominin tüm özelliklerini taşımaktaydı. Bunun kanıtlarından biri ihracatın, ithalatın ve dış ticaret hacminin GSMH'ye oranının düşük olması görülürken bir diğer kanıtı, ülkeye gelen yabancı sermaye girişlerinin yetersizliğidir. (Tablo 2.5 - 2.6)

Tablo 2.5. Dış Ticaretin, İthalatın ve İhracatın GSMH'ye Oranı

Yıllar	DIŞ TİCARET	İTH / GSMH	İHR / GSMH
	DENGESİ (GSMH)	(%)	(%)
1950	0.6	7.7	7.1
1960	1.0	4.5	3.5
1970	2.7	7.0	4.3
1980	6.6	11.3	4.2

Kaynak : DPT, Mart 1996, s.27,28,30.

Tablo 2.6. Yabancı Sermaye

Yıllar	İZİN VERİLEN YABANCI SERMAYE (milyon \$)	FİİLİ GELEN YABANCI SERMAYE (NET) (MİLYON \$)
1950	1	5
1960	10	24
1970	88	58
1980	97	18

Kaynak : DPT, Mart 1996, s.35.

⁸⁴Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mayıs 1991, s.4.

1980'lere kadar TL'nin yabancı paralar karşısında aşırı değerlendirilmesine yol açmış olan sabit kur politikası, ihracatın gelişmemesine temel noktasını oluşturmaktadır. Bu yüzden kur politikası ihracattan çok malların iç pazarda satılmasını teşvik ediyordu. Uygulanan ithalat kısıtlamaları, ithalat yasağına dayanan ithalat rejimi ve ithal ikamesi sistemi özellikle sanayi ithalatının düşük düzeyde kalmasına yol açtı. Ancak aşırı değerlenmiş kur politikası ithalatı ucuzlatarak, bir avantaj yarattıysa da, sürekli olarak yaşanan döviz darboğazı, ithalatı kısıtlayan temel faktör olmuştur.

Böylece yüksek gümrük duvarları arkasında ve ithal ikameci bir politika ile ülkenin dışa açılması engellenmiş bu durum ise, rekabetçi olmayan bir sanayi yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rekabetçi sanayi yapısının olmaması ise her araştırmacının ortaya koyduğu gibi;

- Düşük kapasiteli üretim birimi
- Uzmanlaşmamış üretim yapısı
- Teknolojinin yenilenmemesinden dolayı düşük kalitede üretim
- İç pazarın yetersizliğinden monopolcü yapının oluşması
- Girdi teminindeki zorlukları nedeniyle aşırı yedek kapasite ve düşük kapasite
- Rekabetin olmadığı rahatlığı içinde pazarlama fonksiyonunun oluşması şeklinde belirtilebilir.

Türkiye'de 1980'lere kadar "Karma Ekonomi" olarak adlandırılan bir sistem anlayışı hakim olmuştur. Bu anlayış çerçevesinde KİT'lerin sanayileşmede aktif bir rol almaları perensip olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bu anlayış içinde KİT'lere çeşitli alanlarda yasal tekel olma şansı sağlanmıştır, (Alkollü içkiler, sigara, çay gibi) bazı alanlarda KİT'ler kendiliğinden monopol hakimiyeti elde etmişlerdir. (Petrokimya, kağıt gibi) Yine KİT'lere özel sektörün girmediği alanlar içinde de görev verilmiştir. Özel sektörden farklı olarak KİT yatırımları ve özellikle belli boyutlardaki yeni KİT yatırımları, yabancı kaynak kullanılarak gerçekleştirildi. Dolayısıyla bazı KİT'ler en azından kuruluş aşamalarında zaman zaman ileri teknolojilere sahip oldu. Ancak genellikle;⁸⁵

- Aşırı istihdam prodüktif olmayan işgücü fazlalığı
- Öz kaynak yetersizliği
- Profesyonel olmayan aşırı bürokratik yönetim

⁸⁵Erdal TÜRKKAN, 1980 Sonrası Sanayileşme, Türkiye Eko. Kurumu, Haziran 1992, s.53.

- Siyasi amaçlı yer seçimi
- Prodüktif olmayan yatırım
- Yüksek Ara Malı / Mamul Mal ve Mamul Mal Stoku /Satışlar rasyosu gibi bozuk yapı ve düşük performans - sermaye / hasıla katsayısının giderek büyümesi- özellikleri kendi göstermiştir.

Belirtilen nedenlerle bugün KİT'lerin açıkları, artan kamu finansman gereğinin en önemli nedenlerinden biridir.

1.2.5. Dışa Açılma Stratejisi (1980 ve Sonrası)

“Dışa açılma”, iktisat teorisinde, bir ülkenin uluslararası pazarlarla bütünleşmesi anlamında kullanılan geniş kapsamlı ve sınırları belli olmayan bir kavramdır. “İçer döner” yapının tersine çevrilmesi, iç ekonominin dünya ekonomisinden gelen etkilere açılması ve buna göre yapılandırması amacını taşımaktadır. Ülkenin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi mal, faktör dışı hizmet, sermaye ve işgücü akışıyla gerçekleşmektedir. İlk iki faktörün yaratılan, GSHM'ye oranının yüksek ve dış ticarete devlet müdahalesinin en az düzeyde olduğu; sermaye hareketlerinin ülke içi tasarruf ve yatırımlardan yüksek, devlet denetiminin olmadığı ülkeler dışa açık sayılmaktadır. Ancak bu tanıma işçi hareketlerinde dahil edilmesi gerekirken, çoğunlukla bu kavrama dahil edilmemektedir.

Dış ticaret oranı yüksek olan ülkelerin dışa açık sayılması ya da zaman içinde bu oranın yükseldiği durumların dışa gittikçe açılma kabul edilmesinin nedenlerine gelince:⁸⁶

Öncelikle bu oranın yüksekliği ülkenin yarattığı toplam hasılanın uluslararası pazarla doğrudan bağlantılı olan bölümünü göstermektedir. İhracat oranının yüksek olması ihraç mallarının dünya fiyatlarında dünya pazarında rekabet gücüne sahip olması, yani ülke için fiyatlarının dünya fiyatlarına eşitlemesi demektir. Yeter ki, ihracat yüksek oranlı teşvik ödemelerine tabi olmasın. İthalat / GSMH oranı ise yurt içindeki toplam mal arzı yoluyla dış dünya bağlantısını kurar. Çünkü iç üretimle birlikte ithal malları yurt içindeki mal arzının öğelerini oluşturur. İç üretim malları, cari döviz kurunda dış dünyla fiyatlarıyla rekabet edemediği ve iç fiyat düzeyinde iç üretim, talebi karşılayamadığı ölçüde, ithalat artmak eğilimindedir; bu artış devletin iç üretimini korumak ve ithalatı kısıtlamak için uyguladığı “Koruma”

⁸⁶Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticarete Son Gelişmeler, Hazine ve Dış Ticaret, Mayıs 1990, s103.

önlemleriyle sınırlıdır. Ülkenin ithalatı ve ihracat geliri ve ülkeye gören dış kaynaklı sermaye (borçlanma ve dolaysız yabancı yatırım) ile sınırlıdır. Ülke dış dünyadaki yatırım malları, tüketim malları ve ara malları ithal ederken, hem teknoloji hem tüketim kalıpları etkilenmiş, hem de ithalat için uygulanan “koruma”ya bağlı olarak, dünya fiyatlarının etkisi altına girmiş demektir. Benzer bir çözümlenme (faktör dışı) hizmet ithaline de genelleştirilebilir. Kısaca, dışa açılmak başta dünya fiyat sistemine ve serbest piyasanın getirdiklerine açılmak, demektir.

24 Ocak 1980’den önce Türkiye’de iktidarda bulunan hükümet, ekonominin içinde bulunduğu çıkmazın, içe dönük kalkınma stratejisi ve pazar mekanizmasına önem vermeyen bir anlayışla, aşılamayacağı kanaatindeydi. İhracat 1979’da ulusal geliren %3.4’üne inmişti. Ülke için gerekli ham petrol ithalatının yapılması ve endüstrinin geliştirilip hatta çalışabilmesi için gerekli girdilerin sağlanması amacı ile ihracat yapılmalıydı. Endüstrinin yapısı ve girdi kullanma oranları o derece inelastikti ki, ithal girdileri yerli girdilerle ikame etmek çok zor veya çok maliyetli oluyordu. Bu şartlar altında ekonominin yürümesinin tek yolu ihracatı artırmaktı. 1974-1979 yıllarında cari ödemeler bilançosu sürekli negatif değerler vererek 10 milyar doları aşan bir açık vermekteydi. (Tablo 2.7)

Tablo 2.7. Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)

Yıllar	1974	1975	1976	1977	1978	1979	Toplam
Cari İşlem Dengesi	-719	-1648	-2029	-3140	-1265	-1413	-10.2140

Kaynak: DPT

Ekonominin geldiği bu nokta artık tahammül edilmez bir noktadaydı. Kamu oyundan, gelen tepkilere rağmen hükümet 24 Ocak’ta alınan kararları uygulamaya soktu. 1980’de yaşanan askeri müdahale ile birlikte, askeri yönetimde bu politikaları uygulamış, Kasım 1983 de demokratik seçimler sonucunda gelen hükümette bu politikanın içten savunucusu olmuştur.

1980’de alınan tedbirler ve ekonomi politikası düzeltmeleri şöyle özetlenebilir:⁸⁷

i. Para önemli ölçüde devalüe edilmiştir. Bir yıl içinde (1979) iki katına çıkan dolar fiyatı 24 Ocak 1980’de tekrar artırılarak 47 TL’den 70 Liraya

⁸⁷Zeyyat HATIPOĞLU, *Yeniden Dirilen Türkiye Ekonomisi*, İstanbul 1989, s.7.

çıkarılmış olup, bunu izleyen yıllarda doların değeri sık sık ayarlanarak 1987 yılı sonunda 1000 TL dolaylarında getirilmiştir.

ii. 1980'lere kadar her çeşit fiyatlar üzerinde devlet kontrolleri varken bunlar büyük ölçüde gevşetilir, kaldırılarak pazar-fiyat mekanizmasının işlemesine olanak verilmiştir.

iii. Kamu iktisadi teşebbüslerinin ürettiği malların fiyatlanması üzerindeki baskı büyük ölçüde gevşetilmiş, bunların özellikle fiyat yönetimindeki özgürlüğü artırılmış ve söz konusu mallara gerekli zamlar yapılmıştır.

iv. 1980'lere kadar devamlı baskı altında tutulan finans pazarları özellikle banka faaliyeti bir ölçüde serbest bırakılmış ve 1970'lerdeki enflasyon dönemlerinde eksi gerçek faizlerle alınıp satılan fonların enflasyonun üstündeki faizler ile alınıp satılmasına olanak verilmiştir. Bankaların yanında diğer finans kuruluşlarının gelişmesine çaba harcanmıştır.

v. 1970'lerde son derece güçlü halen gelen işçi kuruluşlarının faaliyeti sınırlandırılmış, toplu pazarlık yöntemleri gözden geçirilmiş ve işçi ücretlerinin yükselmesine engel olunmuştur.

vi. 1980'lerden önce uygulanan kalkınma stratejisi, gerek çeşitli ideolojik nedenlerle sınırlı kalan yabancı yatırımlar teşvik edilmiştir.

vii. Sıkı para politikası uygulaması başlamış ve para emisyonlarının kontrol edilmesi yönünden az da olsa bazı çabalar sarfedilmiştir. Bunun son örneği 4 Şubat 1988'de alınan kararlarda görüyoruz.

viii. İhracatın teşviki amacı ile çeşitli önlemler alınmış vergi iadeleri, sübvansiyonlar, kredi kolaylıkları, ucuz faiz uygulamaları yaygınlaştırılmıştır. Bu teşvik tedbirlerinin toplam ihracat değerinin %18-%25 arasında bulunduğu hesaplanmıştır.

1.3. Dışa Açılma Stratejisinin Araçları

1.3.1. Gerçekçi Döviz Kurları Uygulaması

Döviz fiyatının serbest piyasada oluşumu "piyasa ekonomisi"nin uygulanmasının bir aracı olarak 1980 yılında gündeme gelmiştir. Gerçekçi kur politikası ile Türk Lirasının, konvertibl olması amaçlanmıştır. 1 Mayıs 1981

itibarıyla Merkez Bankası'nın "günlük kur" belirlemesi yoluyla denetimli değişken kur sistemine geçilmiştir. Bununla birlikte Merkez Bankası dış dünya ile Türkiye arasındaki enflasyon oranı farkını göderme, dış ticaret hadlerindeki değişime göre ve ihracatı teşvik, ithalatı sınırlama gibi amaçlara göre Türk Parası'nın değerini ayarlayabilir duruma gelmiştir.

1984 yılında başlayarak kombiyo rejimi çerçevesinde bankalara günlük ilan edilen kurların belirli marj dahilinde alım ve satım yapma serbestisi getirilmiştir. Daha sonra da bankalar arasında serbest döviz piyasası oluşturularak kurların bu piyasada belirlenmesine başlanılmıştır. 1989 yılında yayımlanan bir genelgeye göre günlük kurlar, Merkez Bankası'nca bankalar yetkili müesseseler ve özel finans kurumları ile birlikte belirlenir. "Günlük kurlar" en çok bir saate kadar Merkez Bankası'nca belirlenecek bir alım-satım süresi sonunda, alım-satım esas fiyatlar ve uluslararası piyasalardaki pariteler esas alanırk Merkez Bankası'nca belirlenir. Belirlenen kur düzeyi o gün serbest piyasada oluşmuş kur değeri dikkate alınarak yapılmış bir değerdir.

1980'li yıllarda uygulanmaya başlayan "Gerçekçi kur" politikası, yabancıların ülke içindeki satınalma gücünün sabit tutulmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla, yabancıların satınalma güçlerinin sabit tutulması için, döviz kurlarınında fiyat endekslerine göre ayarlanması gerekmektedir.. Ancak yaptığımız araştırmada bazı yıllarda örneğin 1990 yılında gerçekçi kur politikasının yeterince uygulanmadığı karşımıza çıkıyor. O yıla ait TEFÉ'nin yıl sonu ortalama yüzde değişimi 52.3 iken doların bir önceki yıla göre yıllık yüzde değişimi 22.9 düzeyinde kalmaktadır. Bu durum ise o yıl paramızın reel olarak 29.4 oranında değer kazandığını göstermektedir.(Tablo 2.8)

Tablo 2.8. Gerçekçi Kur Politikası Uygulaması

Tablo 2.8.1. Toptan Eşya Fiyat Endeksinin 12 Aylık Ortalama Yüzde Değişimi

Ay	Yıl	1990
Ocak		63.2
Şubat		62.9
Mart		63.1
Nisan		62.7
Mayıs		61.5
Haziran		59.8
Temmuz		57.5
Ağustos		55.6
Eylül		54.6
Ekim		54.0
Kasım		53.3
Aralık		52.3

Tablo 2.8.2. Döviz Kurları

Yıl	Dolar/TL	Yıllık Değişim %
1985	518.34	-
1986	669.40	29.1
1987	855.69	27.8
1988	1420.76	66.0
1989	2120.78	49.2
1990	2607.62	22.9

Kaynak: DPT, Mart, 1996, s.41, Kendi Hesaplamalarımız

1.3.2. İthalat ve İhracat Rejiminde Serbestleşme

Döviz piyasasındaki serbestleşmenin tamalayıcı öğeleri ise ithalat ve ihracat rejiminin serbestleşmesidir. Bu nedenle 24 Ocak Kararlarını takiben döviz kuru politikası yanında ihracat çeşitli araçlarla teşvik edilmiştir. Bunlar arasında:⁸⁸

- İhracatçılara "vergi iadesi" adı altında ülkeye kazandırdıkları dövizin TL

⁸⁸Nahit TÖRE, *Dış Ticaret ve Döviz Kuru Politikaları*, Türkiye Eko. Kurumu, Haziran 1992, s.194.

karşılığının ihracat türlerine göre değişen belli oranlarına kadar doğrudan ödeme yapılması,

- İhracatçılara düşük faizle kredi sağlanması, her türlü ihracat kredilerinin banka ve sigorta muamele vergisinden, damga resminden ve başka kanunlarda yer alan vergi, resim ve harçlardan istisna edilmesi,

- İhracatçıların kazandıkları döviz kullanma yetkisinin genişletilmesi ve bunlara ek olarak ihracat gerçekleştirilmeden ödeme yapılması ihracatın çekiciliğini artırmıştır.

Ancak uygulamadaki zorluklar ve teşviklerin kötüye kullanılması gibi (Hayali İhracat) nedenlerle vergi iadesinin 1988 yılında tümüyle ortadan kaldırıldığını görüyoruz.

İthalatta ise, koruma engelini gümrük vergilerinden "tarife dışı engeller"e kaydırılarak dünyadaki sistemde yerimizi almaya çalışılmıştır. İthalatı izne bağlı mal sayısında 1984'te 100 kadarken, bu sayı sürekli azaltılarak 1988 başında 33'e inmiştir.

Gümrük birliği süreciyle birlikte AB içinde ticaret engelleri tamamen kaldırılırken, üçüncü ülkeler için birliğin ortak kararlarına uyma zorunluluğu getirilmiştir. Yine de Avrupa Birliği ve Türkiye arasında "uyumlaştırma" çerçevesinde bir takım sorunlar yaşanmaktadır.

Tablo 2.9. Dış Ticaret Göstergelerinde Seçilmiş Bazı Yıllar

Yıl	Toplam İhracat (Milyon Dolar)	Toplam İthalat (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1950	263.4	285.7	-22.3	92.2
1980	2910.1	7909.4	-4999.3	36.8
1983	5727.8	9235.0	-3507.2	62.0
1987	10190.0	14157.8	-3967.8	72.0
1989	11624.7	15792.1	-4168.1	73.6
1990	12959.3	22302.1	-9342.8	58.1
1992	14714.7	22870.9	-8156.2	64.3
1994	18106.1	23270.0	-5163.9	77.8
1995 (T)	21750.0	35350.0	-13600.0	61.5

Kaynak: DPT., Mart 1996, s.32.

Tablodan çıkarılacak sonuç ise, bir ülkenin dışa açılma kıstaslarından biri olan dış ticaret hacminin, giderek hem ihracat hem de ithalat değeri bakımından arttığını görmekteyiz. Dolayısıyla Türkiye serbest ticaretin gereklerini yerine hem getirmiş hem de getirmektedir. (Tablo 2.9)

1.3.3. Yabancı Sermaye Girişlerinde Serbesti

1980 sonrası dönemi, mevzuatın günün şartlarına uyarlanması; uygulamaya getirilen esneklikler, kambiyo ve sermaye hareketleri ile birlikte reform, dünya piyasalarına entegrasyon ve özelleştirme programı, ülkeye gelmek isteyen yabancı sermayeyi harekete geçirmiştir. 24 Ocak kararlarından sonra yabancı sermaye konusunda yeni bir yasa çıkarılmamakla birlikte 6224 sayılı yasaya 8/168 sayılı bir çerçeve kararname getirilerek uygulamaya sokulmuştur. Uygulamanın en önemli yanı, kurumsal yapıda yapılan önemli bir değişiklikle, yabancı sermaye ile ilgili çeşitli bakanlıklarda bulunan yetkilerin toplu olarak Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde oluşturulan Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığına bağlanmasıdır. Bu kararlar Bakanlar Kurulu'nun bu alandaki yetkilerinin büyük bir kısmı yeni kurulan başkanlığa geçmiştir. Uygulamada, toplam yabancı sermaye tutarı 150 milyon doları aşan yatırımlar için Bakanlar Kurulu kararı gerekli olup, bunun haricindeki tüm izinler, tüm yabancı sermayeli şirketlerin hisse oranı, faaliyet sahası ve benzeri konulardaki değişiklikler içinde Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığı gerekli kılınmıştır.⁸⁹

Bu dönemde uygulanan hükümet politikalarında, yabancı sermayenin teşviki ve bürokratik tüm engellerin ortadan kaldırılması, yabancı sermayeyi Türkiye için cazip hale getirmiştir. Ancak tablodan da görüleceği üzere Türkiye'ye gelen yabancı sermayede bir artış olmakla beraber belli bir istikrar tutturulamamıştır. Bunun altında yatan neden ise tüm araştırmacıların belirttiği gibi siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanamamış olmasıdır. (Tablo 2.10)

⁸⁹Cem ALPAR, *Yabancı Sermaye Kaynakları*, Türkiye Eko. Kurumu, Haziran 1992, s.211

Tablo 2.10. Yabancı Sermaye Yatırımlarında Seçilmiş Bazı Yıllar

Yıl	İZİN VERİLEN YABANCI SERMAYE (Milyon \$)	FİİLİ GELEN YABANCI SERMAYE (Milyon \$)
1980	97	18
1983	103	46
1984	271	113
1985	235	99
1988	821	354
1992	1820	779
1993	2271	622
1994	1485	559
1995	1938	458*

Kaynak: DPT, Mart 1996, s.35.

* Kasım sonu itibarıyla

1.3.4. Gerçekçi Faiz Uygulamaları

1980 yılında serbest piyasa ekonomisine geçerken faiz oranlarının devlet denetiminden çıkarılması ve serbest piyasada oluşturulması amaçlanılmıştır. Türkiye’de uygulamış olduğu düşük faiz politikası ile sanayileşme özendirilmeye çalışılmıştır. Ancak bir yandan faiz oranları düşük tutulurken diğer yandan da emek piyasasında gelen gelişmeler (ücret artışları) ülkenin yapısal karakterine uymayan emeğin, sermaye ile ikamesine yol açmıştır. 24 Ocak kararlarıyla alınan önlemler de faizin serbest bırakılması bu tersine gelişmeyi durdurmuştur.

2. DÜNYA TİCARETİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

2.1. Dünya Ticaret Yapısı ve Bölgesel Dağılımı

Avrupa Topluluğu’nun kurulduğu 1958’den 1980’e kadar dünya ticareti sürekli olarak büyümüştür. 1958 yılında 109 milyar ABD doları olan dünya ticareti 1980 yılında 2.036 milyar dolara ulaşmıştır. 1980’lerin ikinci yarısından başlayarak dünya ticaret hacminde ilk kez bir daralma yaşanmış, 1985 yılından itibaren yeniden canlanmaya başlayan dünya ticareti 1986 yılında 1980 yılındaki seviyesinin üzerine çıkmıştır. 1986 yılını takip eden yıllarda ticaret hacmi zaman zaman yavaşlarsa da 1993’e kadar artışını sürdürmüştür. 1993 yılında bir kez daha durağanlığa giren dünya ticaret hacmi 1994’te

%12.9 oranında artış göstermiştir. (Tablo 2.11)

Bununla birlikte, sanayileşmiş pazar ekonomisi, dünya mal ticaretindeki hakim rollerini sürdürmüşlerdir. Tablo 2.2'nin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere 1980 yılında dünya toplam ihracatının %34'ü Avrupa Topluluğu üye ülkeleri tarafından gerçekleştirilmekteydi. 1990 yılında bu pay %40'a kadar çıkmış ancak daha sonraki yıllarda düşme eğilimine girerek 1994'te %36.1 seviyesine inmiştir.(Tablo 2.12)

Tablo 2.11-2.12. Dünün İhracatı

Yıllar	AT*	AT İçi Ticaret	AT+NAFTA	NAFTA	Doğu ve Güneydoğu Asya**	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	TOPLAM
1980	691.3		802.9	311.4	253.6	258.7	2.036
1981	638.7		743.3	334.3	286.6	244.2	2.012
1982	615.0	331.6	714.8	311.7	273.1	195.7	1.883
1983	598.9	326.8	698.6	307.9	288.9	154.7	1.843
1984	614.5	330.2	718.5	343.6	333.6	145.0	1.952
1985	647.5	352.8	757.0	337.0	338.4	132.8	1.950
1986	795.7	450.5	828.5	339.5	389.8	95.3	2.137
1987	958.6	559.7	1,118,7	380.3	462.3	111.4	2.512
1988	1,062,6	626.5	1,239,7	470.3	542.7	107.0	2.858
1989	1,135,4	674.4	1,322,1	521.0	579.3	132.9	3.085
1990	1,381,9	823.6	1,606,7	562.2	623.8	167.0	3.435
1991	1,371,6	839.7	1,588,1	591.8	695.2	152.3	3.504
1992	1,459,1	889.1	1,686,0	628.9	761.0	155.6	3.742
1993	1,354,2	781.3	1,564,2	662.0	818.6	149.8	3.734
1994	1,523,4	876.4	1,766,1	738.7	938.1	149.2	4.215

(1) 12 Ülke

(2) Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, Tayvan, Malezya, İndonezya, Singapur, Hong Kong, Tayland ve Güney Kore

(3) İran, Irak, Suriye, Kuveyt, Suudi Arabistan, Ürdün, İsrail, Lübnan, BAE, Bahreyn, Katar, Umman, Yemen (Güney ve Kuzey), Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas.

Kaynak: WTO, International Trade, Trends and Statistics, 1995.

Yıllar	AT*	AT İçi Ticaret	AT+NAFTA	NAFTA	Doğu ve Güneydoğu Asya**	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	TOPLAM
1980	34.0		39.4	15.3	12.5	12.7	100.0
1981	31.7		36.9	16.6	14.2	12.1	100.0
1982	32.7	17.6	38.0	16.6	14.5	10.4	100.0
1983	32.5	17.7	37.9	16.7	15.7	8.4	100.0
1984	31.5	16.9	36.8	17.6	17.1	7.4	100.0
1985	33.2	18.1	38.8	17.3	17.4	6.8	100.0
1986	37.2	21.1	38.8	15.9	18.2	4.5	100.0
1987	38.2	22.3	44.5	15.1	18.4	4.4	100.0
1988	37.2	21.9	43.4	16.5	19.0	3.7	100.0
1989	36.8	21.9	42.9	16.9	18.8	4.3	100.0
1990	40.2	24.0	46.8	16.4	18.2	4.9	100.0
1991	39.1	24.0	45.3	16.9	19.8	4.3	100.0
1992	39.0	23.8	45.1	16.8	20.3	4.2	100.0
1993	36.3	20.9	41.9	17.7	21.9	4.0	100.0
1994	36.1	20.8	41.9	17.5	22.3	3.5	100.0

(1) 12 Ülke

(2) Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, Tayvan, Malezya, İndonezya, Singapur, Hong Kong, Tayland ve Güney Kore

(3) İran, Irak, Suriye, Kuveyt, Suudi Arabistan, Ürdün, İsrail, Lübnan, BAE, Bahreyn, Katar, Umman, Yemen (Güney ve Kuzey), Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas.

Kaynak: WTO, International Trade, Trends and Statistics, 1995.

Batı Avrupa'nın dünya ticaret hacminde bu denli ön plana çıkmasını ise iki faktöre bağlayabiliriz:

Birincisi, serbest ticaret bölgesine katılan ülkelerin sayısında meydana gelen artış ile birlikte, ikinci olarak petrol krizi ile birlikte petrol ihracatçısı ülkelerin ellerinde bulunan fon fazlalarının "Eurodar Piyasası" ile tedavüle çıkması olarak açıklanmaktadır.

Yine tablo 2.12'den görüleceği üzere ABD, Kanada ve Meksika'dan oluşan NAFTA'nın dünya ihracatındaki payı ciddi bir gelişme görülmezken, Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinin paylarının artış içinde olduğu gözlenmektedir. Çoğu petrol ihracatçısı ülkelerin oluşturduğu, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin ise ihracat paylarının sürkli azalış biçiminde olduğu izlenmektedir.

Dünya ithalat hacmini incelediğimizde tablolardan anlaşılmaktadır ki (Tablo 2.13-2.14) Avrupa Topluluğu'nun ihracat hacmi ile ithalat hacmi hemen hemen aynı olurken, NAFTA ülkelerinin ithalat payının ihracat payından yüksek olduğu., Güneydoğu Asya ülkelerinin ise ithalat paylarının ihracat paylarından küçük olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2.13-2.14. Dünya İthalatı

Yıllar	AT*	AT İçi Ticaret	AT+NAFTA	NAFTA	Doğu ve Güneydoğu Asya**	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	TOPLAM
1980	773.5		901.3	340.7	267.9	132.6	2.073
1981	690.5		801.9	369.7	284.9	158.2	2.063
1982	657.5	328.4	763.1	330.1	268.9	160.2	1.942
1983	628.0	323.5	729.9	345.6	271.1	152.6	1.890
1984	637.5	325.6	740.3	439.7	293.4	139.9	2.011
1985	660.8	349.3	770.7	450.9	292.2	114.9	2.008
1986	780.7	445.4	918.0	484.1	294.6	108.0	2.201
1987	956.9	553.0	1,124.9	535.3	358.2	106.4	2.571
1988	1,080.5	624.2	1,264.6	599.6	458.2	118.9	2.944
1989	1,167.0	667.9	1,362.7	646.5	513.9	124.7	3.186
1990	1,426.5	821.6	1,655.5	680.5	572.2	135.9	3.536
1991	1,454.5	837.4	1,671.0	682.8	626.2	144.6	3.622
1992	1,528.2	889.8	1,746.8	745.3	663.2	163.7	3.864
1993	1,365.0	781.8	1,560.4	809.1	719.4	157.7	3.840
1994	1,527.5	877.0	1,754.4	925.8	832.2	153.5	4.333

(1) 12 Ülke

(2) Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, Tayvan, Malezya, İndonezya, Singapur, Hong Kong, Tayland ve Güney Kore

(3) İran, Irak, Suriye, Kuveyt, Suudi Arabistan, Ürdün, İsrail, Lübnan, BAE, Bahreyn, Katar, Umman, Yemen (Güney ve Kuzey), Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas.

Kaynak: WTO, International Trade, Trends and Statistics, 1995.

Yıllar	AT*	AT İçi Ticaret	AT+NAFTA	NAFTA	Doğu ve Güneydoğu Asya**	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	TOPLAM
1980	37.3		43.5	16.4	12.9	6.4	100.0
1981	33.5		38.9	17.9	13.8	7.7	100.0
1982	33.9	16.9	39.3	16.6	13.8	8.2	100.0
1983	33.2	17.1	38.6	16.7	14.3	8.1	100.0
1984	31.7	16.2	36.8	17.6	14.6	7.0	100.0
1985	32.9	17.4	38.4	17.3	14.6	5.7	100.0
1986	35.5	20.2	41.7	15.9	13.4	4.9	100.0
1987	37.2	21.5	43.8	15.1	13.9	4.1	100.0
1988	36.7	21.2	43.0	16.5	15.6	4.0	100.0
1989	36.6	21.0	42.8	16.9	16.1	3.9	100.0
1990	40.3	23.2	46.8	16.4	16.2	3.8	100.0
1991	40.2	23.1	46.1	16.9	17.3	4.0	100.0
1992	39.5	23.0	45.2	16.8	17.2	4.2	100.0
1993	35.5	20.4	40.6	17.7	18.7	4.1	100.0
1994	35.3	20.4	40.5	17.5	19.2	3.5	100.0

(1) 12 Ülke

(2) Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, Tayvan, Malezya, İndonezya, Singapur, Hong Kong, Tayland ve Güney Kore

(3) İran, Irak, Suriye, Kuveyt, Suudi Arabistan, Ürdün, İsrail, Lübnan, BAE, Bahreyn, Katar, Umman, Yemen (Güney ve Kuzey), Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas.

Kaynak: WTO, International Trade, Trends and Statistics, 1995.

2.2. Dünya Mal Ticaretinin Son Yıllarda Gösterdiği Gelişmeler (1990 ve Sonrası)

Tablo 2.15'te dünya mal ticaretinin ihracat yönüyle 1990-1995 döneminde ortalama %8, 1994 ve 1995 yıllarında ise sırasıyla %13 ve %19 oranında arttığı görülmektedir. Yine tablodan görüleceği üzere Batı Avrupa, Afrika ve Ortadoğu bölgelerinin ihracat artışı dünya ihracat artışının altında kalırken, diğer bölgelerin ihracat artışı, dünya ihracat artışının üzerinde seyretmiştir.

Aynı tablo içerisinde yer alan ithalat sütunu incelendiğinde ise, görülmektedir ki Batı Avrupa, Afrika ve Ortadoğu'nun yanı sıra eski Sovyetler Birliği ile Japonya'nın ithalat artışları dünya ortalamasının altında kalmıştır. 1994 yılında Ortadoğu ve Afrika'nın dışında kalan bütün bölgelerde ithalat artışı %10'nun üzerinde gerçekleşirken ve 1995'te toplam ithalat %19 oranında artarken, en düşük artışlar %11 ile Ortadoğu ve Amerika Kitası'nda yaşanmıştır.

Tablo 2.15. Dünya Mal Ticaretinin Son Yıllarda Gösterdiği Gelişmeler

	İHRACAT				İTHALAT			
	Milyar \$	Yüzde Değişme			Milyar \$	Yüzde Değişme		
		1995	1990-95	1994		1995	1995	1990-95
Toplam*	4.890	8	13	19	5.025	8	13	19
Kuzey Amerika**	775	8	11	14	940	8	14	11
Latin Amerika	225	9	16	22	245	14	17	11
Batı Avrupa	2.190	6	13	21	2.185	5	12	21
Avrupa Birliği (15)	2.030	6	13	22	2.010	5	12	21
BDT, Orta ve Doğu Avrupa**	150	8	15	26	145	5	11	23
Orta ve Doğu Avrupa	75	10	18	25	90	14	11	28
Afrika	105	0	3	12	120	5	8	16
Ortadoğu	140	1	2	13	130	6	-3	11
Asya*	1.300	12	15	18	1.260	12	17	23
Japonya	445	9	10	12	335	7	14	22
Çin	150	19	32	23	130	20	11	14
6 Doğu Asya Ülkesi*(****)	515	14	18	23	565	15	20	26

* Hong Kong'un reekport faaliyetleri hariç

** ABD ve Kanada

*** Bölgenin ülke kompozisyonunun değişmesinden ötürü, 1992 yılından itibaren rakamlar değişikliğe uğramaktadır.

**** Tayvan, Hong Kong, Güney Kore, Malezya, Singapur ve Tayland.

Kaynak: DTÖ, 1996 Yıllık Rapor, Cilt II.

Dünya ticaretinde 1994 ve 1995 yıllarında yaşanan yüksek oranlı bu artışların ardından, 1996 yılında büyüme hızı %4'e düşmüştür. Bu düşüşte, özellikle, Almanya, Hollanda, Fransa, İsviçre, Avusturya gibi Avrupa, Japonya, Güney Kore, Çin, Tayvan ve Tayland gibi Asya ülkelerinin ticaretlerinde yaşanan olumsuz gelişmelerle, ABD dolarının diğer ülke paraları karşısında değer kazanması da önemli rol oynamıştır. Dünya mal ticaretinde bölgesel bazda yaşanan gelişmeler göstermiştir ki, ithalat ve ihracat gelişmeleri, birbirinden farklı bir şekilde gelişmektedir. Daha önce belirttiğimiz üzere Batı Avrupa ve 6 Doğu Asya ülkesinin (Malezya, Singapur, Tayland, Tayvan, Hong Kong, Güney Kore) ithalat ve ihracat artışları birbirlerine benzer durumda seyrederken, Japonya, L. Amerika, Afrika, Orta Doğu, Çin ve Kuzey Amerika'nın ithalat artışları ile ihracat artışları arasında herhangi bir paralellik gözükmemektedir. Bununla birlikte, bir ülkenin istikrarlı bir pazar olma durumu, ithalat büyüklüğünden çok, o ülkenin mal ve hizmet ihracatında görülen istikrara bağlıdır.⁹⁰

Tablo 2.16 ise bize dünya mal ticaretinin gösterdiği reel gelişmeleri anlatmaktadır. Tablodan anlaşılacağı üzere reel ihracat gelişmeleri nominal ihracat gelişmelerine nazaran birbirine daha yakın seviyelerde seyretmektedir. Çıkaracağımız diğer bir sonuç ise, bu dönemin en dinamik dış ticaretinin, 6 Doğu Asya ülkesinde gerçekleştiğidir

Tablo 2.16. Dünya Mal Ticaretinin Son Yıllarda Gösterdiği Reel Gelişmeler (1990-95)

	Yüzde Değişme			Yüzde Değişme		
	1990-95	1994	1995	1990-95	1994	1995
Toplam*	6.0	10.0	8.0	6.5	10.5	8.5
Kuzey Amerika**	7.0	10.0	9.5	7.5	13.0	8.0
Latin Amerika	8.0	10.0	10.5	11.5	14.0	2.5
Batı Avrupa	5.0	11.0	7.0	4.0	9.0	7.0
Avrupa Birliği (15)	5.0	11.0	7.0	4.0	9.5	6.5
Asya*	7.5	11.0	9.5	10.5	13.5	14.0
Japonya	1.5	1.5	4.0	6.5	13.5	12.5
6 Doğu Asya Ülkesi*(***)	11.0	15.0	14.5	12.0	15.0	15.5

* Hong Kong'un reekport faaliyetleri hariç

** ABD ve Kanada

**** Tayvan, Hong Kong, Güney Kore, Malezya, Singapur ve Tayland.

Kaynak: DTÖ, 1996 Yıllık Rapor, Cilt II.

⁹⁰Hüsamettin NECİPOĞLU, Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. yy'da Türkiye, DPT, Eylül 1997, s.33.

Dünya ticaretinden çıkaracağımız en önemli sonuç, bir bölgesellik anlayışı içinde gerçekleştiğidir. Bölgenin gelişmişlik düzeyine paralel olarak dış ticarete “coğrafi yakınlık” en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Savunduğumuz bu görüş, dünya ticaretinin bölge içi ve bölgeler arası yapısı incelendiğinde çok daha kesin olarak karşımıza çıkmaktadır. (Tablo 2.17)

Tablomuz incelendiğinde, sıra ile Kuzey Amerika toplam ihracatının %35.9'unu, Latin Amerika %21'ini, Batı Avrupa %68.9'unu, Doğu Avrupa ve BDT ülkeleri %19'unu, Afrika %9.7'sini, Orta Doğu %7.8'ini, Asya %50.9'unu bölge içine yapmaktadır.

Dikkatle incelendiğinde Afrika ve Ortadoğu'nun kendi bölgelerindeki ticaret düşük görünmesine rağmen, örneğin Ortadoğu'nun kendi ile ticareti 7.8 iken, komşu kıta olan Afrika ile ticareti 2.8 düzeyinde gerçekleşmektedir. Coğrafyanın önemi, Latin Amerika örneğinde çok daha açık olarak görülmektedir. Bu ülkeler dünya dış ticaret hacminde küçük bir pay alırken, bölgesel ticaret yani Latin Amerika'nın Kuzey Amerika'ya yaptığı ihracat %48.2 düzeyinde seyrederken Batı Avrupa'ya yaptığı ihracat ancak %17.4 oranında gerçekleşmektedir.

Bölge dışına çıkış ise, siz bölgenizin toplam ihracatından ve toplam ithalinden yüksek bir dış ticaret hacmine sahip iseniz söz konusu olmaktadır. Çünkü size yakın bölgeler dururken, uzak coğrafyalardaki ülkeler, ne kadar liberal bir ticari sistem uygularlarsa uygulansınlar, uzaklık demek yeni maliyetlere katlanmak demektir.

Tablo 2.17. Dünya Ticaretinin Bölge İçi ve Bölgeler Arası Yapısı (1995)

İhracatçılar	İhracatçılar	MİLYAR DOLAR							
		Kuzey Amerika	Latin Amerika	Batı Avrupa	Doğu Avrupa ve BDT	Afrika	Ortadoğu	Asya	Toplam*
Kuzey Amerika		279	100	148	6	11	19	211	777
Latin Amerika		108	47	39	2	3	2	22	224
Batı Avrupa		162	53	1.510	96	61	58	211	2.191
Doğu Avrupa ve BDT		7	3	88	29	2	3	20	153
Afrika		15	2	56	1	10	2	14	103
Ortadoğu		17	3	32	1	4	11	67	141
Asya		310	29	214	13	18	31	662	1.301
Toplam		898	237	2.087	148	109	126	1.207	4.890
Her Bölgenin İhracatının Bölgelere Göre Yüzde Dağılımı									
Kuzey Amerika		35.9	12.9	19.0	0.8	1.4	2.4	27.2	100.0
Latin Amerika		48.2	21.0	17.4	0.9	1.3	0.9	9.8	100.0
Batı Avrupa		7.4	2.4	68.9	4.4	2.8	2.6	9.6	100.0
Doğu Avrupa ve BDT		4.6	2.0	57.5	19.0	1.3	2.0	13.1	100.0
Afrika		14.6	1.9	54.4	1.0	9.7	1.9	13.6	100.0
Ortadoğu		12.1	2.1	22.7	0.7	2.8	7.8	47.5	100.0
Asya		23.8	2.2	16.4	1.0	1.4	2.4	50.9	100.0
Toplam		18.4	4.8	42.7	3.0	2.2	2.6	24.7	100.0
Her Bölgenin İhracatının Dünya Ticareti İçindeki Payı									
Kuzey Amerika		5.7	2.0	3.0	0.1	0.2	0.4	4.3	15.9
Latin Amerika		2.2	1.0	0.8	0.0	0.1	0.0	0.4	4.6
Batı Avrupa		3.3	1.1	30.9	2.0	1.2	1.2	4.3	44.8
Doğu Avrupa ve BDT		0.1	0.1	1.8	0.6	0.0	0.1	0.4	3.1
Afrika		0.3	0.0	1.1	0.0	0.2	0.0	0.3	2.1
Ortadoğu		0.3	0.1	0.7	0.0	0.1	0.2	1.4	2.9
Asya		6.3	0.6	4.4	0.3	0.4	0.6	13.5	26.6
Toplam		18.4	4.8	42.7	3.0	2.2	2.6	24.7	100.0
* Hangi bölgeye yapıldığı belli olmayan ihracat - Afrika için oldukça yaygındır-dahil.									
KAYNAK: WTO, Annual Report 1996, Volume II.									

3. BÖLGESEL BÜTÜNLEŞMELER VE TÜRKİYE

3.1. Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri

"Avrupa Birliği"nin gerçekleştirilmesi amacına yönelik ilk girişimler II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlamıştır. Doğu Avrupa'yı Nazi işgalinden kurtarmak için Sovyet ordularının bu bölgelere girmesine neden olmuş ve Sovyetler bu ülkelerden kolay kolay çıkmamaktadırlar. Sovyetlerin Doğu Avrupa'da yayılcı bir politika izlemeleri, Avrupada endişe yaratarak bu

tehlikeye karşı örgütlenmelerine ve siyasal güvenliğin sağlanmasına yönelik bir takım hareketleri beraberinde getirmiştir.

Diğer yandan Avrupa'da yaşanan bir başka önemli gelişme ise önceleri OEEC olarak kurulan daha sonra adı OECD olarak değiştirilen ekonomik amaçlı bir örgütün varlığıdır. Savaştan güçlü çıkan Amerika bu örgüt kanalıyla Avrupa'nın yeniden insanına yönelik "Marshall Planı" çerçevesinde yardımlarda bulunur. Burada OECD ise yardımların Avrupa devletleri arasında dengeli dağılmasını sağlayacak mekanizma görevini üstlenecektir. Ancak zamanla, yoğunlaşan Amerikan özel yatırımları ile birlikte Avrupa'da bir kuşku doğmasına yol açmıştır. Bu kuşku Kıta ekonomisinin giderek ABD ekonomisine bağımlı hale geleceğinden kaynaklanmaktadır. "O halde küçük de olsa Avrupa ekonomilerinin mevcut potansiyellerini bir araya getirmeli ve Kıta'ya özgü bir "ortak pazar" kurulmalıdır. Avrupa sermayesi bu pazarda giderek kendini bulacak ve yeni teknolojilerin de devreye girmesiyle, uluslararası düzeyde ileride süper bir ekonomik güç odağı olarak çıkabilecektir.⁹¹

Avrupa bütünleşmesi yolundaki girişimlere etki eden üçüncü bir faktör ise Almanya ve Fransa'yı bir araya getirerek Avrupa'da potansiyel savaş tehlikesini ortadan kaldırmak amacını da taşımaktadır. 1950 yılında Fransa Dışişleri Bakanı R.Schuman bir deklarasyon yayınlayarak "Ruh Bölgesi"nde bulunan kömür ve çelik madenlerini Almanya ile ortak işletebileceklerini açıklayarak bunun için uluslarüstü bir örgüt kurulacağını ve isteyen tüm "demokratik" Avrupa devletlerinin de bu örgüte üye olabileceklerini ilan etmiştir. Buna göre Avrupa'nın genişlemesi AKÇİ, AET, AAET'nun kurulması ile sınırlı kalmayacak, günümüze kadar gelecektir.

Günümüzde olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında da çağdaş uygarlığı Batı temsil etmekteydi. Atatürk'te bu genç Cumhuriyetin sağlam temellere oturması amacıyla ekonomik ve siyasi bağımsızlığından ödün vermeden Avrupa içinde yer alması gerektiğini belirterek, hedefin muasır medeniyet düzeyine çıkmak olduğunu söylemiştir.

Türkiye ilk olarak 31 Temmuz 1959 tarihinde Topluluk Konseyi'ne başvuruda bulunmuş, dört yılı aşan görüşmelerden sonra 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara anlaşması 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir⁹². Tam

⁹¹Haluk GÜNUĞUR, *Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi*, TCMB, 1995, Mart, s.14.

⁹²Ahmet GÖKDERE, *Avrupa Topluluğu İlişkileri*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Haziran 1992, s.225.

üyelik, Ankara Anlaşması'nda uzak bir gelecek için söz konusu edilmiş, Anlaşma'nın ilgili hükmüne göre (Md.28): "Anlaşmanın işleyişi Topluluğu kuran antlaşmadan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, akit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler şeklindedir. Türkiye'nin durumunu "ortak üye" olarak nitelendirmek mümkündür. Fakat bir ilişkinin "üyelik" olarak nitelendirilmesindeki temel özellik, o üyede de, ilgili Topluluk hakkında karar verebilme yetkisinin bulunmasıdır. Buna karşılık Türkiye'nin Ankara Anlaşmasına göre AET'nin Toplulukla ilgili kararlarına katılma yetkisi yoktur"⁹³.

Araştırmamızın bu bölümünde kısaca değindiğimiz hem Avrupa Birliği'nin hem de Türkiye ilişkisinin en temel noktaları verildikten sonra, bizi yakından ilgilendiren Avrupa Birliği'nin Lüksemburg Zirvesi'nde aldığı kararlar ve ekonomik ilişkilerimiz incelenecektir. AB'nin aldığı kararlara yönelik yansıyan önermelere göre⁹⁴:

i. AB bir "Hristiyan Birliği" olduğu için Türkiye'yi dışladı. Bu doğru olsaydı, 1963'te Ortak Pazar Ankara antlaşmasını imzalamaz, 1970'lerde de Türkiye'yi teşvik etmezdi. Türkiye o günde müslüman çoğunluğa sahip bir ülkeydi. Yine Avrupa'da Rönesans sonrası dinin, birleştirici etkisinden çok çatışmaya yol açtığı bilinen bir kültürdü.

ii. Türkiye, ekonomisi AB'ye oranla geri, yıllık enflasyon ve Maastricht koşullarına uymayan diğer göstergelere sahip olduğu için dışlanmıştır. Bu iddia Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlarda da yer almasına rağmen, tam üyelik için teşvik olunan diğer 11 ülke incelendiğinde özellikle Romanya, Bulgaristan, Slovakya ve Litvanya'nın ekonomik göstergelerinin Türkiye'den daha iyi bir görüntü çizmediği de şüphesizdir. Dolayısıyla Türkiye'nin ekonomisi durumu nedeniyle tam üyeliğe çağrılmaması, davet edilen 11 ülkeyle karşılaştırıldığında pek inandırıcı olmamaktadır.

iii. Türkiye'de demokrasi işletilmemekte, yaygın insan hakları ihlalleri yapılmakta olduğu için Türkiye dışlanmıştır. Hükümetlerimiz de bunu kabul etmekle birlikte, bir takım iyileştirmeye yönelik hareketlerde bulunmaktadır.

Ancak AB'nin üyeliğe davet ettiği ülkelerin bir bölümünde henüz AGİT gözlemcileri denetimi olmaksızın serbest ve adil seçim yapılamamıştır. Siyasal demokrasinin ilk koşulu serbest ve hakça seçimlerdir. Bu demokrasi için

⁹³Rıdvan KARLUK, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İMKB, Nisan 1996, s.391.

⁹⁴Ersin KALAYCIOĞLU, "Türkiye-AB İlişkileri", *Milliyet*, 27 Aralık 1997, s.20.

yeterli değildir. Ancak, henüz bu koşulu gerçekleştirmekte sıkıntı içinde olan ülkelerle, bu koşulu uzun yıllardan beri gerçekleştirmekte olan, fakat hukuk devletini yerleştirmekte zorlanan Türkiye'nin aynı ölçüler içinde değerlendirilmesi kabul edilebilir gibi değildir.

iv. Dördüncü önerme olarak, Türkiye'nin komşusu olan Kıbrıs ve Yunanistan ile sorunlarını halletmelidir açıklamasıdır. Coğrafi açıdan bakıldığında kendisine komşu ülkelerden hangileri ile iyi geçinmektedir ki bir tek Türkiye onunla kötü geçiniyor olsun. Kıbrıs sorunu doğrudan doğruya Yunan Ortodoks milliyetçilerinin yarattığı bir Yunan sorundur. Sorunu Yunanistan çıkarmıştır. Ancak AB'ye göre çözmesi gereken ülke Türkiye'dir. Bu durum objektif değer ölçülerine uygun değildir.

Türkiye Avrupaya nasıl güvensin? Zürih ve Londra Antlaşmalarına göre "Türkiye ve Yunanistan'ın üye olmadığı bir kuruma Kıbrıs'ın da giremeyeceğini" yazıyor. Ama, Kıbrıs için tam üyelik sürecini başlatmaktadır⁹⁵.

v. Bu önermeye göre, son sayımlara göre yaklaşık 63 milyonluk nüfusu. Gerçekten de Avrupa ülkelerine göç verme potansiyeli olduğu belli. Ancak bu da "aday"lık süreci içinde konuşulabilecek ve serbest dolaşımın sınırlandırılması gibi önlemlerle aranabilecek bir konu değil midir? Yine bu yaklaşımda gerçeklerden uzaktır. Çünkü Polonya ve Romanya'nın toplam nüfusu 60 milyon dolayındadır. O ülkelerden Almanya'ya göç yok mu? O ülkelerin adaylık sürecinden geçip üye olmaları halinde, göç olayı da daha da artmaz mı?⁹⁶

Öne sürülen gerekçelerle, AB'nin gerileme sürecinde dışarıda kalmamızın tek sebebi, karşı taraf değildir.

Çünkü, Avrupa Toplulukları, uluslararası değil, "uluslarüstü" (supranasyonal) bir örgüttür. AT'nun kendine özgü bir hukuk düzeni vardır ve Türkiye AT'na tam üye olduktan sonra bu nitelikteki hukuk düzeni Türkiye bakımından da bağlayıcı olacaktır. Dolayısıyla uluslarüstü hukukun gerektirdiği anayasa hukuk düzenlemeleri zorunlu olacaktır. Supranasyonal hukuk düzeninin sağlanabilmesi için Topluluğa üye ülkeler, üye olmadan önce ya da sonra anayasalarında yer alan "egemenlik ulusundur" şeklindeki

⁹⁵Taha AKYOL, "Yunan Sorunu", Milliyet, 1 Kasım 1997, s.17.

⁹⁶Altan ÖYMEN, "Başkasına Helal Bize Haram", Milliyet, 1 Kasım 1997, s.16.

klasik kurallarından vazgeçmişler ve giderek egemenliğin bir bölümünü Topluluğa tanıyan yeni bir yaklaşımı benimseyerek, anayasalarını bu yönde değiştirmişlerdir⁹⁷.

Çağdaş toplumlar, bu düzenlemeleri kısır çekişmelerle değil, toplumsal uzlaşılı yoluyla halletmektedirler. Bu yüzden, Norveç ve İsviçre politikacıları ve bürokratları, Avrupa içindeki ticari aktivitelerini koruma ve güçlendirme doğrultusunda, Avrupa Birliği ile gerekli uyumu sağlamıştır. Bu ülkeler için, Türkiye'den farklı olarak, batılı olmak ile Avrupalı olmak arasında belirli bir fark yoktur. Bu ülkeler, diğer Avrupalı ülkelerle temelde bir kültür farkı taşımamaktadır. Türkiye'de ise AB'ye üye olunamazsa, Batılı olmaktan vazgeçip, başka seçeneklere yönelmek veya AB'ye üye olunursa başka yönelimlerin gündemden tamamen kalkması gerekiyormuş gibi, ikisi de yanlış, farklı anlayışları temsil eden davranışlara, son zamanlarda daha da çok tanık olunmaktadır⁹⁸.

Daha önce de vurguladığımız gibi, 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de piyasa ekonomisine, serbest rekabete ve dışa açılmaya dayalı yeni bir ekonomik sisteme geçiş çabaları ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ana fikri çerçevesinde, dışa açılma konusunda önemli adımlar atan Türkiye, aynı zamanda bölgesel bütünleşme ve işbirliği hareketleri içinde yer almaya yönelmiştir. Bu faaliyetler çerçevesinde Türkiye, bölgesel bütünleşme doğrultusundaki tercihini AB'den yana kullanırken bölgesinde kurulabilecek diğer bütünleşmeleri de geliştirme çabasını sürdürmüştür⁹⁹.

Araştırmamızda belirttiğimiz üzere, bütünleşme hareketinde Türkiye'de AB öncelikli hedef gösterilmesi dış ticaret istatistiki bilgilerimizde de açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin bir alternatifi söz konusu değildir. Aslında hiçbir ülkenin üç kutuplu tabir edilen bir dünyada, AB, NAFTA, ASEAN'ın dışında bir seçeneği yoktur. Bu yüzden Türkiye için Batılı olmak temel anlayışımız olurken, Avrupalı olmak o kadar da önemli değildir. Yani Avrupa Birliğine üyelik saplantı olmamalıdır.

Öte yandan "bu saplantı olmamalı", "Dünyanın sonu değil" şeklindeki sözlerle de kamuoyuna Avrupa'yı unutmayı telkin etmeye başlayan İsmail CEM "alternatif" sözcüğünden hiç hoşlanmıyor. Bunun yerine "dış politikayı çeşitlendirmekten" bahsediyor. Türkiye'nin, "Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya

⁹⁷DPT, Aynı, s.95.

⁹⁸NEBİOĞLU, Aynı, s.193.

⁹⁹DPT, Y.B.Y.K.P.(1996-2000), 1995, s.78.

ve Ortadoğu'daki gücünün takviyesinden söz ediyor. Daha iyi zamanları gelip de kapımızı çalacağı güne dek..."¹⁰⁰

Dünya üzerindeki bölgesel bütünleşmelerin Türkiye'nin dış ticareti içindeki payları incelediğinde, 1973 yılı öncesi Batı Avrupa ile ithalat payımız yüzde 65.6 düzeyinde iken, 1974'te bu oranın yüzde 55.4'e düştüğü görülmektedir. 1980'li yıllarda yüzde 36'ya kadar düşen bu pay 1995 yılı itibarıyla yüzde 50.1 düzeyine çıkmıştır. Doğu ve Orta Avrupa'dan yaptığımız ithalat 1970'li ve 1980'li yılların ilk yarılarında önemli bir gelişme sağlanamazken 1990 sonrası belli bir gelişme trendi göstermektedir. (Tablo 2.18-2.19) APEC bölgesinden ise Türkiye en çok ithalatını Japonya ve Amerika'dan yapmaktadır. Tablodan anlaşılacağı üzere NAFTA ve APEC ile olan ithalatımız azalmış, ancak 1980'den sonra bir artış yaşanarak sıra ile 1995'te yüzde 22.3 ve yüzde 11.5 oranında gerçekleştirilmiştir. Afrika kıtasına baktığımızda ise petrol ve petrol ürünleri ithalatı sebebiyle 1980'lerde arttığı, 1990'larda ise önemini kaybettiği görülmektedir. Güney Afrika Cumhuriyetinden yapılan ithalat yüzde 1'in altında seyrederken, Kuzey Afrika'dan yaptığımız ithalat yaklaşık yüzde 2 ile yüzde 4 arasında seyretmektedir.

¹⁰⁰ Nilgün CERRAHOĞLU, "Entelektüel Bakış", *Milliyet*, 23 Kasım 1997, s.20.

Tablo 2.18. İthalatın Ülke Grupları İtibarıyla Dağılımı (Milyon Dolar)

YILLAR	1960	1970	1973	1974	1980	1985	1986	1991	1992	1993	1994	1995
BATI AVRUPA	258.0	505.8	1,367,8	2,092,1	3.033	4.6	5.3	10.6	11.6	14.7	11.6	17.9
AT(15)	245.7	455.3	1,217,0	1,843,6	2.586	4.2	4.9	9.9	10.7	13.9	10.9	16.9
AT(12)	225.6	427.0	1,161,0	1,747,6	2.360	3.9	4.6	9.2	10.0	12.9	10.3	15.8
EFTA	7.4	47.3	133.0	226.7	368.0	206.0	308.0	541.0	805.0	727.0	563.0	892.0
DIĞER BATI AVRUPA	4.8	3.2	17.8	21.8	79.0	121.0	128.0	155.0	133.0	107.0	95.0	137.0
DOĞU AVRUPA VE ORTA ASYA	42.6	115.2	174.9	260.1	757.0	540.0	753.0	1.9	2.1	3.3	2.5	4.4
ORTA AVRUPA	36.6	76.5	48.8	165.1	577.0	319.0	401.0	779.0	847.0	968.0	672.0	1.1
DOĞU AVRUPA	6.0	38.8	126.1	95.0	181.0	221.0	353.0	1.1	1.1	2.0	1.6	3.0
BALTİK ÜLKELERİ									5.0	20.0	14.0	47.0
ORTA ASYA VE KAFKASYA									103.0	219.0	218.0	344.0
APEC	134.3	256.1	287.3	635.9	672.0	2.2	2.4	4.7	5.1	7.1	5.0	8.0
NAFTA	121.9	221.4	208.8	400.0	505.0	1.3	1.3	2.4	2.7	3.5	2.6	4.1
ASEAN	0.5	0.9	5.2	13.5	19.0	112.0	108.0	281.0	315.0	406.0	313.0	542.0
DIĞER DOĞU ASYA	4.7	25.8	63.7	208.3	134.0	625.0	884.0	1.9	1.9	2.9	1.8	3.0
ANZCERTA	7.3	8.0	9.5	14.1	14.0	102.0	97.0	132.0	156.0	261.0	300.0	342.0
AFRİKA	1.9	13.7	3.9	36.0	873.0	1.0	680.0	751.0	808.0	716.0	860.0	1.4
GÜNEY AFRİKA CUMH.	1.1	0.2	0.6	1.0	5.0	136.0	202.0	212.0	170.0	208.0	161.0	132.0
KUZEY AFRİKA	0.4	12.7	2.8	34.3	839.0	869.0	441.0	481.0	575.0	381.0	628.0	1.1
DIĞER AFRİKA	0.5	0.8	0.6	0.7	29.0	36.0	37.0	58.0	63.0	127.0	71.0	112.0
DIĞER AMERİKA	1.0	2.7	23.5	30.4	103.0	216.0	244.0	415.0	398.0	519.0	323.0	622.0
MERCOSUR	0.8	2.6	14.2	24.4	46.0	162.0	174.0	328.0	319.0	399.0	249.0	489.0
ANCOM	0.2	0.0	9.1	3.8	14.0	7.0	4.0	37.0	35.0	56.0	38.0	65.0
CARICOM	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	10.0	1.0	3.0	3.0	6.0	7.0	2.0
CACM	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	4.0	5.0	4.0	2.0	3.0
DIĞER AMERİKA	0.0	0.1	0.2	2.1	43.0	37.0	64.0	43.0	36.0	53.0	26.0	63.0
DIĞER ASYA VE OKYANUSYA	30.3	54.2	228.7	723.0	2.5	2.8	1.7	2.7	2.8	3.1	2.7	3.1
ORTADOĞU	23.2	49.2	222.4	708.7	2.4	2.8	1.6	2.5	2.6	2.8	2.5	2.7
DIĞER ASYA	7.1	4.9	6.3	14.3	41.0	21.0	44.0	185.0	180.0	303.0	172.0	411.0
DIĞER OKYANUSYA	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	2.0	0.0	1.0	3.0
DIĞERLERİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	6.0	0.0	2.0	32.0	78.0	330.0	315.0
TOPLAM	468.2	447.6	2,086,2	3,777,6	7.9	11.3	11.1	21.0	22.9	29.4	23.3	35.7
D8 ÜLKELERİ	1.3	7.2	19.2	63.3	866.0	1.4	333.0	400	668.0	1.1	2.0	1.5
ECO(1)	0.5	2.9	15.0	43.0	818.0	1.3	226.0	161.0	506.0	980.0	922.0	1.1

(1) İran, Pakistan, Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan

Kaynak: DİE

Tablo 2.19. İthalatın Ülke Grupları İtibarıyla Dağılımı (Özet)
(Yüzde Paylar)

YILLAR	1958	1960	1970	1973	1974	1979	1984	1990	1991	1992	1993	1994	1995
BATI AVRUPA	45.9	55.1	53.4	65.6	55.4	48.3	36.8	48.3	50.3	50.7	50.0	49.7	50.1
AT (15)	43.1	52.5	48.1	58.3	48.8	42.0	33.7	44.4	47.0	46.6	47.1	46.9	47.2
AT(12)	40.5	48.2	45.1	55.6	46.3	38.3	30.8	41.8	43.8	43.9	44.0	44.2	44.3
EFTA	2.2	1.6	5.0	6.4	6.0	5.5	2.4	2.7	2.6	3.5	2.5	2.4	2.5
DIĞER BATI AVRUPA	0.6	1.0	0.3	0.9	0.6	0.9	0.7	1.2	0.7	0.6	0.4	0.4	0.4
DOĞU AVRUPA VE ORTA ASYA	18.2	9.1	12.2	8.4	6.9	12.2	8.2	8.8	8.9	9.1	11.1	10.8	12.4
ORTA AVRUPA	16.0	7.8	8.1	2.3	4.4	10.0	5.3	3.3	3.7	3.7	3.3	2.9	3.0
DOĞU AVRUPA	2.2	1.3	4.1	6.0	2.5	2.1	2.9	5.6	5.2	4.9	7.0	6.9	8.3
BALTİK ÜLKELERİ													
ORTA ASYA VE KAFKASYA													
APEC	28.7	28.7	27.0	13.8	16.8	14.5	16.7	21.5	22.5	22.4	24.0	21.4	22.3
NAFTA	27.9	26.0	23.4	10.0	10.6	8.4	11.2	11.1	11.6	11.9	12.0	11.1	11.5
ASEAN	0.4	0.1	0.1	0.3	0.4	0.2	0.8	1.0	1.3	1.4	1.4	1.3	1.5
DIĞER DOĞU ASYA	0.3	1.0	2.7	3.1	5.5	5.8	4.2	8.7	9.0	8.5	9.8	7.6	8.4
AFRİKA	1.1	0.4	1.4	0.2	1.0	4.8	9.9	6.0	3.6	3.5	2.4	3.7	3.9
KUZEY AFRİKA	1.0	0.1	1.3	0.1	0.9	4.6	8.8	4.2	2.3	2.5	1.3	2.7	3.2
DIĞER AMERİKA	3.0	0.2	0.3	1.1	0.8	1.6	1.3	2.4	2.0	1.7	1.8	1.4	1.7
MERCOSUR	3.0	0.2	0.3	0.7	0.6	0.8	0.8	1.7	1.6	1.4	1.4	1.1	1.4
DIĞER ASYA VE OKYANUSYA	5.9	6.5	5.7	11.0	19.1	18.6	27.1	13.0	12.7	12.4	10.5	11.6	8.7
ORTA DOĞU	4.4	5.0	5.2	10.7	18.8	17.8	26.7	12.1	11.8	11.6	9.5	10.9	7.5
DIĞERLERİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.3	1.4	0.9
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
D8 ÜLKELERİ	1.5	0.3	0.8	0.9	1.7	4.2	15.3	3.4	1.9	2.9	3.9	4.7	4.2
ECO(1)	0.1	0.1	0.3	0.7	1.1	3.8	14.5	2.6	0.8	2.2	3.3	4.0	3.2

(1) İran, Pakistan, Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan.

Kaynak: DİE

Diğer Asya ve Okyanusya'dan yapılan ithalat dağılımına baktığımızda Ortadoğu ülkelerinden yapılan ithalat önemli bir paya sahiptir. Ancak zamanla petrol ithalatının toplam ithalat içindeki payı azalması nedeniyle 1980'de yüzde 30.7 olan pay 1995'te yüzde 7.5 düzeyine gerilemiştir. Türkiye'nin Ortadoğu'dan ithalatının yapısı ise Tablo 2.20'de görülmektedir.

D.8 ve ECO'dan yapılan artış da İran'dan petrol ithalatına bağlı olarak bir artış göstermiştir.

Tablo 2.20. Türkiye'nin Ortadoğu'dan İthalatının Yapısı (Milyon Dolar)

	ORTADOĞU'dan			DUNYA'dan			%PAYLAR		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995	1993	1994	1995
Ham Petrol ve Doğal Gaz	2.229	2.056	2.024	2.900	2.804	3.440	76.9	73.3	58.8
Petrol Ürünleri	37	179	250	723	602	851	5.1	29.9	29.4
Diğer madenler (1)	26	19	17	457	507	521	5.7	3.7	3.3
Tarım ürünleri	48	19	19	1.073	590	1.446	4.5	3.2	1.3
Mezbaaha ürünleri	40	40	56	288	334	622	13.9	12.0	9.0
Pamuk	14	18	22	247	239	381	5.7	7.5	5.8
Dokuma	3	2	5	849	968	1.579	0.4	0.2	0.3
Deri ve Kürk İst. San. Ür.	15	15	14	172	182	240	8.7	8.2	5.8
Kağıt	1	1	1	525	391	925	0.2	0.3	0.1
Gübre Sanayii Ürünleri	4	4	5	409	247	487	1.0	1.6	1.0
Diğer Maddeler	272	61	122	21.785	16.406	25.217	1.2	0.4	0.5
TOPLAM	2.689	2.414	2.535	29.428	23.270	35.709	9.1	10.4	7.1
Ham Petrol ve Doğal Gaz ve Diğer Madenlerin payı	85.2	93.4	90.4	13.9	16.8	13.5			

(1) Genel olarak fosfat kayası.
Kaynak: DİE

Bölgesel bütünleşmelere ihracatımız açısından baktığımızda ise yine ithalat haritamıza benzer bir durumla karşılaşmaktayız.

Avrupa'ya ihracatımız 1980'lerde azalmaya başlamasına rağmen 1995 yılı itibarıyla, yüzde 54.3 düzeyinde gerçekleşmiştir. (Tablo 2.21-2.22). Orta ve Doğu Avrupa'ya yaptığımız ihracat payları 1980 sonrası azalma trendine girmekle beraber, 1995 yılı ihracat oranı yüzde 10'un üzerinde seyretmiştir. APEC bölgesinde aynı trendi gösterirken, Japonya, Çin, Güney Kore, Hong Kong ve Taivan'a olan ihracat payımız yükselmiştir. Tablo 2.23'ten görüleceği gibi ihracat ürünlerimizin en önemlisini çelik ihracı oluşturmaktadır. (Tablo 2.23) NAFTA ülkelerine yapılan ihracatımızın payı azalırken 1980 sonrası da istikrarlı bir çizgi yakalayamamıştır. Tablo 2.24'den de anlaşılacağı üzere bu bölgeye yaptığımız ihracatın büyük kısmı tütün, dokuma ve giyim sektörleri oluştururken, demir-çelik ihracatımız 1995 yılı yüzde 10.6 oranında

gerçekleşmiştir. Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgeleri incelendiğinde ise 1985'te yakaılan yüksek trendler Kuzey Afrika için yüzde 4.2 ve Ortadoğu için yüzde 38'lik pay bu bu ülkelerin petrol ihracatından elde ettikleri gelirlerin yanı sıra, Türkiye'nin ihracata dönük bir hedef belirlemesinden kaynaklanmıştır. Ancak Tablo 2.22'den izleneceği gibi 1985 sonrası bu oranlar düşerken, istikrar sağlanamamıştır. Bunun nedeni ayrıntılı olarak araştırmamızın üçüncü bölümünde anlatılacağı üzere ihracatta ikinci ve en önemli yapısal dönüşümü gerçekleştirememiş olmasındandır. Yani makina üretip, ihraç yeteneğinin oluşturulmamasından kaynaklanmaktadır.

Bütün bu bilgilerin ışığında hem coğrafi hem de dış ticaret rakamlarını gözeterek diyebiliriz ki Avrupa yani Avrupa ve EFTA'nın oluşturduğu bölge Türkiye için vazgeçilmez bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye bu pazarı kaybederse büyük bir kayba uğrarken, AB'nin ithalatı içindeki payı yüzde 3 olan Türkiye'nin kaybedilmesinden pek fazla bir kayıpları söz konusu olmayacaktır.¹⁰¹ Bu yüzden Türkiye'nin Gümrük Birliği çerçevesinde ticari ilişkilerini daha da geliştirerek politikalar üretmeli ve uygulamalıdır. Tablo 2.25 ise bize, Türkiye'nin dış ticaret gelişmesini açık bir şekilde özetlemektedir.

¹⁰¹ AB ve Türkiye, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ocak 1993, s.223.

Tablo 2.21. Türkiye İhracatının Ülkeler İtibariyle Dağılımı (Bin Dolar)

YILLAR	1961	1970	1975	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
BATI AVRUPA	198	355	804	1.506	3.531	7.51	7.639	8.494	8.135	9.173	11.754
AT(15)	182	309	703	1.377	3.398	7.177	7.347	7.935	7.599	8.635	11.071
AT(12)	172	294	645	1.3	3.204	6.893	7.042	7.601	7.289	8.269	10.649
EFTA	16	46	101	129	133	333	286	298	248	277	293
DIĞER BATI AVRUPA	4	9	8	26	102	316	230	261	288	261	390
DOĞU AVRUPA VE ORTA ASYA	30	84	122	491	302	842	1.053	1.217	1.66	2.076	3.098
ORTA AVRUPA	25	54	49	322	112	311	443	532	622	686	1.008
DOĞU AVRUPA	4	29	74	169	190	531	611	483	541	896	1.327
BALTİK ÜLKELERİ							0	1	7	11	38
ORTA ASYA VE KAFKASYA							0	202	490	511	617
APEC	68	82	212	207	631	1.691	1.799	1.968	2.491	3.107	2.739
NAFTA	66	58	150	136	527	1.035	981	931	1.045	1.617	1.616
ASEAN	0	0	15	3	15	97	130	219	228	395	399
DIĞER DOĞU ASYA	2	23	45	66	82	530	659	787	1.19	1.052	671
ANZCERTA	0	1	2	3	6	29	29	30	27	42	53
AFRIKA	7	9	44	109	340	748	810	782	710	844	1.07
Güney Afrika Cumhuriyeti	0	0	1	0	2	51	58	51	56	44	66
Kuzey Afrika Ülkeleri	6	8	38	104	328	646	692	635	597	574	720
Diğer Afrika Ülkeleri	1	1	5	5	10	51	59	96	57	271	350
DIĞER AMERİKA	1	0	1	5	15	42	59	56	82	214	190
MERCOSUR	1	0	0	2	3	14	26	20	56	120	91
ANCOM	0	0	0	2	9	10	16	7	15	54	33
CARİCOM	0	0	0	0	0	1	6	7	5	10	33
CACM	0	0	0	0	0	0	0	6	1	4	3
DIĞER AMERİKA	0	0	1	1	3	17	10	17	5	24	23
DIĞER ASYA VE OKYANUSYA	39	50	210	567	3.038	1.809	2.009	2.197	2.268	2.69	2.777
ORTADOĞU	39	47	200	550	2.988	1.629	1.85	1.97	1.989	2.108	2.12
DIĞER ASYA	0	3	1	10	49	153	132	30	27	42	53
DIĞER OKYANUSYA	0	1	8	8	0	27	27	83	154	396	476
DIĞERLERİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	8
TOPLAM	343	580	1.393	2.884	7.856	12.643	13.363	14.715	15.345	18.106	21.636
ECO(1)	5	7	38	91	1.095	545	539	687	789	608	858
D8ÜLKELERİ	7	11	51	113	1.251	741	760	728	612	671	681

(1) İran, Pakistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Afganistan.

Kaynak: DİE

Tablo 2.22. Türkiye İhracatının Ülkeler İtibariyle Dağılımı
(Yüzde Paylar)

YILLAR	1961	1970	1975	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
BATI AVRUPA	57.7	61.2	57.7	52.2	44.9	51.4	59.4	57.1	57.7	53.0	50.7	54.3
AT(15)	53	53.3	50.5	47.7	43.3	49.6	56.8	55.0	53.9	49.5	47.7	51.2
AT(12)	50.2	50.8	46.3	45.1	40.8	47.4	54.5	52.7	51.7	47.5	45.7	49.2
EFTA	4.8	7.9	7.2	4.5	1.7	1.8	2.6	2.1	2	1.6	1.5	1.4
DIĞER BATI AVRUPA	1.1	1.5	0.6	0.9	1.3	1.9	2.5	1.7	1.8	1.9	1.4	1.8
DOĞU AVRUPA VE ORTA ASYA	8.7	14.5	8.8	17	3.8	8.3	6.7	7.9	8.3	10.8	11.5	14.3
ORTA AVRUPA	7.4	9.4	3.5	11.1	1.4	2.1	2.5	3.3	3.6	4.1	3.8	4.7
DOĞU AVRUPA	1.3	5.1	5.3	5.9	2.4	6.2	4.2	4.6	3.3	3.5	4.9	6.1
BALTİK ÜLKELERİ								0.0	0.0	0.0	0.1	0.2
ORTA ASYA VE KAFKASYA								0.0	1.4	3.2	2.8	2.9
APEC	19.9	14.1	15.2	7.2	8.0	14.6	13.4	13.5	13.4	16.2	17.2	12.7
NAFTA	19.2	9.9	10.8	4.7	6.7	9.1	8.2	7.3	6.3	6.8	8.9	7.5
ASEAN	0.0	0.0	1.1	0.1	0.2	0.4	0.8	1.0	1.5	1.5	2.2	1.8
DIĞER DOĞU ASYA	0.6	4.0	3.2	2.3	1.0	4.7	4.2	4.9	5.4	7.8	5.8	3.1
ANZCERTA	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.4	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
AFRİKA	1.9	1.5	3.1	3.8	4.3	6.8	5.9	6.1	5.3	4.6	4.7	4.9
Güney Afrika Cumhuriyeti	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.3	0.4	0.4	0.3	0.4	0.2	0.3
Kuzey Afrika Ülkeleri	1.6	1.4	2.7	3.6	4.2	5.8	5.1	5.2	4.3	3.9	3.2	3.3
Diğer Afrika Ülkeleri	0.3	0.1	0.3	0.2	0.1	0.7	0.4	0.4	0.7	0.4	1.5	1.6
DIĞER AMERİKA	0.3	0.1	0.1	0.2	0.2	0.4	0.3	0.4	0.4	0.5	1.2	0.9
MERCOSUR	0.3	0.1	0.0	0.1	0.0	0.2	0.1	0.2	0.1	0.4	0.7	0.4
ANCOM	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1	0.0	0.1	0.3	0.2
CARİCOM	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.2
CACM	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
DIĞER AMERİKA	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1
DIĞER ASYA VE OKYANUSYA	11.4	8.6	15.1	19.7	38.7	18.7	14.3	15.0	14.9	14.8	14.9	12.8
ORTADOĞU	11.3	8.1	14.4	19.1	38.0	17.4	12.9	13.8	13.4	13.0	11.6	9.8
DIĞER ASYA	0.0	0.5	0.1	0.3	0.6	1.3	1.2	1.0	0.2	0.2	0.2	0.2
DIĞER OKYANUSYA	0.1	0.1	0.6	0.3	0.0	0.0	0.2	0.2	0.6	1.0	2.2	2.2
DIĞERLERİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
ECO(1)	1.5	1.2	2.7	3.1	13.9	5.3	4.3	4.0	4.7	5.1	3.4	4.0
DBÜLKELERİ	2.1	1.9	3.7	3.9	15.9	6.9	5.9	5.7	4.9	4.0	3.7	3.1

(1) İran, Pakistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Afganistan.

Kaynak: DİE

Tablo 2.23. Türkiye'nin ASEAN Ülkelerine İhracatı (Milyon Dolar)

	ASEAN'A			DÜNYA'YA			(%) PAYLAR		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995	1993	1994	1995
Sebze ve Meyve									
İşl.San.	8	10	8	584	737	808	1.4	1.4	1.0
Tütün	8	9	6	441	424	381	1.8	2.1	1.6
Pamuk	12	9	10	148	37	16	8.1	24.3	62.5
Dokuma	0	2	2	3.893	4.570	5.728	0.0	0.0	0.0
Petrokimya	6	13	12	354	478	557	1.7	2.7	2.2
Lastik	4	5	3	276	331	414	1.4	1.5	0.7
Demir-çelik	170	285	271	1.830	2.172	1.995	9.3	13.1	13.6
Elektrikli Makinalar	8	14	17	595	684	900	1.3	2.0	1.9
Diğerleri	13	49	71	7.224	8.673	10.837	0.2	0.6	0.7
Toplam	229	396	400	15.345	18.106	21.636	1.5	2.2	1.8
Demir-çelik ihracatının Payı	74.2	72.0	67.8	11.9	12.0	9.2			

Kaynak: DIE

Tablo 2.24. Türkiye'nin Amerika Kitasındaki Başlıca Ülkelere İhracatının Yapısı (NAFTA, MERCOSUR, ve Venezüela)

SEKTÖRLER	Milyon ABD Doları			(%) PAYLAR		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995
01 Bitkisel Ürünler	25	26	25	2.3	1.6	1.5
09 Metalik Olmayan Madenler	41	29	34	3.7	1.7	2.1
12 Sebze ve Meyve İşl.San.	53	73	75	4.8	4.4	4.5
16 Diğer Gıda Maddeleri	27	35	47	2.5	2.1	2.8
19 Tütün	177	209	168	16.1	12.6	10.1
21 Dokumacılık	332	539	565	30.1	32.4	34.1
22 Giyim	180	220	254	16.3	13.2	15.3
31 Petrokimya	25	40	33	2.3	2.4	2.0
40 Demir-çelik	79	232	175	7.2	13.9	10.6
42-49 Makina ve Ulaşım Araçları	47	112	103	4.3	6.7	6.2
Diğerleri	383	196	247	34.8	11.8	14.9
TOPLAM	1.102	1.665	1.656	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DIE

Tablo 2.25. Türkiye'nin Dış Ticaret Gelişmeleri

	Milyon ABD Doları		(%)	
	1995	1996	Değişme	Pay
İhracat	21.637	23.082	6.7	100.0
AB ve EFTA	11.372	11.830	4.0	51.3
Diğer Ülkeler	10.265	11.252	9.6	44.5
İthalat	35.709	42.464	18.9	100.0
AB ve EFTA	17.753	23.558	32.7	55.5
Diğer Ülkeler	17.956	18.906	5.3	44.5

Kaynak: DIE

3.2. Efta ve Türkiye İlişkileri

Avrupa Serbest Ticaret Bölgesinin kuruluşu, İngiltere öncülüğünde Avrupa Toplulukları ile rekabet edebilmek amacıyla Avusturya, İsveç, İsviçre, Danimarka, Norveç ve Portekiz ile 1960'da Stokholm'de imzalanmış ve aynı yılın Mayıs başlarında yürürlüğe girmiştir. 1961'de Finlandiya ile yapılan ortaklık anlaşmasıyla bu ülke de EFTA'ya dahil edilmiştir.

Türkiye ile EFTA ülkeleri arasında serbest ticaret anlaşması zemini ilk kez 1973'te yaratılmış, 1989'daki ikinci çağrıya olumlu karşılık verilerek 17 Ekim 1991 tarihinde Türkiye-Efta Serbest Ticaret ve İşbirliği Anlaşması parafe edilmiş, 10 Aralık 1991'de Cenevre'de imzalanmıştır. Anlaşma, Türkiye ile EFTA ülkeleri arasında sanayi malları ticaretini düzenlemektedir. EFTA ülkeleri, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Türkiye menşeli sanayi malları ithalatından aldıkları gümrük ve eş etkili vergileri sıfıra indermeye ve miktar kısıtlamalarını kaldırmayı kabul etmişlerdir. Bunun tek istisnası dokuma ve hazır giyim ürünlerindeki gümrük ve eş etkili vergilerin kademeli olarak 1 Ocak 1996'ya kadar sıfıra indirilmesinin öngörülmüş olmasıdır. Türkiye - EFTA ile arasındaki anlaşmanın AB'nin sanayi mallarında Türkiye'ye tanıdığı tavizlerin daha da ötesine giden bir yönü de vardır. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) yetki alanına giren ürünlerde Topluluk Türkiye'ye henüz bir taviz tanımamış iken, EFTA ülkeleri, anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye çıkışlı ürünlerden alınan gümrük vergilerini sıfırlamayı kabul etmişlerdir. Türkiye ise AKÇT kapsamında EFTA ülkelerine taviz uygulaması AB ile ileride yapılacak anlaşmaya bağlı kılınmıştır. Türkiye'nin 1991-1993 yılları arasında, her yıl toplam dış ticaretinin ortalama %5'i EFTA ülkeleri ile gerçekleşmiştir.¹⁰²

AB ve EFTA'nın, 1991 yılının sonunda üzerinde anlaştıkları Avrupa Ekonomik Alanı, Avrupa'nın ekonomik ve politik birleşmesine doğru atılmış önemli bir adımdır. 1.01.1993'de yürürlüğe giren Antlaşma, AB ile EFTA arasında kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını amaçlamaktadır. Böylece EFTA ülkeleri, AB iç pazarına dahil olmuşlardır.¹⁰³

Türkiye ise, kendisi için kilit pazar durumunda olan Avrupa'ya entegrasyon sürecinde hem Gümrük Birliği hem de EFTA ile olan

¹⁰²Rıdvan KARLUK, *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entep*, Eskişehir, 1995,s.348

¹⁰³Rıdvan KARLUK, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul 1996, s.616

anlaşmasından, uzun dönemde önemli bir avantaj yakalamıştır.

Tablo 2.25'ten de izleneceği gibi, 1996'da Gümrük Birliği Antlaşmasıyla EFTA ve AB menşeli ithalattan gümrük vergilerinin kaldırılması., ayrıca üçüncü ülke kaynaklı ithalata uygulanan Ortak Gümrük Tarifesi ithalatımızı artırmıştır.

3.3. KEİB ve Türkiye İlişkileri

Karadeniz Ekonomik İşbirliği projesi fikri, eski Sovyetler Birliği'nde "Perestroika" ve Glasnost" politikaları ile Doğu Avrupa da yaşanan değişim rüzgarlarının hızlandığı döneme rastlamaktadır.

Yaşanan bu dönem ekonomilerin çıkmaza girmesini önleyemediği gibi, yapısal uyumsuzluktan kaynaklanan yeni sorunlar ortaya çıktı. 1980'lerin sonunda Sovyet ekonomisi, girdiği darboğazdan kurtulmak için, büyük miktarlarda dış ekonomik yardıma gereksinim duydu. Bu yardımın temin edilmesinin temel koşulu ise bölge ülkeleri ile barış içinde yaşamaktı.

1917 Bolşevik Devrimi ile başlayan "sosyalist" sistemin sona ermesi Türkiye'ye Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkilerin geliştirebilecek, olumlu bir hava yaratmaktaydı.

Hammadde ve enerji kaynakları yönünden çok zengin olan Sovyetler Birliği'nde savunma ve uzay sanayi gibi alanlara yatırım yapılmış, buna karşılık başta tüketim malları olmak üzere insana yönelik yatırımlar ihmal edilmiştir. Türkiye ise Sovyetler Birliği'nin çok fazla ihtiyaç duyduğu ve Batı ülkelerinde pazarlamada güçlük çekebileceği gıda ve tüketim mallarına sahipti. Sanayileşmede önemli bir aşama kaydeden ve yine bir atılıma hazırlanan Türkiye'nin "yanıbaşındaki" bu hammadde ve enerji kaynaklarına, Sovyetler Birliği'nin ise gıda ve tüketim mallarına ihtiyacı vardı. Bütün bu yeni koşullar Karadeniz Havzası'ndaki diğer ülkeler içinde geçerliydi. Üstelik Sovyetler Birliği'nde bir çok Türk Cumhuriyetleri'nin bulunması, ilişkilerin geliştirilmesinde temel etken olabilirdi. Tüm bu gelişmeler, Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve bölgesel bütünleşme girişimi için uygun bir ortam oluşturmuştur.¹⁰⁴

KEİB, zamanımızın ve bölgenin gereksinimlerine cevap veren, katılan devletlerin aralarındaki mevcut ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi esasına dayanan; coğrafi yakınlık, tarihsel bağlar, ekonomik

¹⁰⁴Karadeniz Ekonomik İşbirliği, TÜSİAD, İst., Mayıs 1993, s.19.

tamamlayıcılık özelliklerinin dikkate alan, somut projelere dönük, esnek, pragmatik, işlevsel ve çağdaş, özel sektör ağırlıklı kendine özgü bir modeldir. Büyük Avrupa mimarisinin bir parçasını oluşturan bu işbirliği şeması, Avrupa Birliği'nin ya da Avrupa'daki diğer gruplaşmaların bir alternatifi değil, tamamlayıcı bir alt sistemdir. Görünürdeki ilişki biçimi "ekonomik işbirliği"dir. Ekonomik bütünleşme opriori bir yükümlülük değildir. Bununla beraber, gelişmeler o noktaya götürdüğü takdirde ekonomik bütünleşmeye açık bir yaklaşıma sahiptir.¹⁰⁵

KEİ'nin 11 kurucu üyesi vardır. Bunlar: Türkiye, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Moldova ve Arnavutluk'tur.

Bu bölge ülkeleriyle yaptığımız toplam ticaret hacmi 1992 itibarıyla 2.750 milyon dolar düzeyinde gerçekleşirken, toplam ihracatımız içindeki payı %7.3 oranında olmuştur. Tablo 2.26'dan görüldüğü gibi dış ticaretimizde en büyük payı Rusya Federasyonu 1.482 milyon dolar; %3.9'luk pay ile almaktadır. Tablo 2.27 incelendiğinde, 1992 ve 1993 yılları karşılaştırıldığında (ilk sekiz ay) ticaretin %52 oranında arttığı ve aynı dönemde Türkiye'nin toplam ticaretinin %20 oranında artış kaydettiği görülmektedir. Tablo 3.10 ülkeler bazında incelendiğinde sıra ile Ermistan, Ukrayna, Gürcistan Moldova, Romanya, Arnavutluk, Rusya Federasyonu, Bulgaristan, Yunanistan ile dış ticaret hacmi artış gösterirken sadece Azerbeycan ile (Ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktan dolayı) dış ticarete bir azalma yaşanmıştır.

Bu ülkelerle ihracat ve ithalat rakamlarımız karşılaştırıldığında Tablo 2.28 ve Tablo 2.29'dan anlaşılacağı üzere 1992 yılı itibarıyla ihracatımız %6.8, ithalatımız %7.6 oranlarında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, bölge itibarıyla, ticaret hacminin artan bir oranda gerçekleştiği görülmektedir.

¹⁰⁵Karadeniz Ekonomik İşbirliği, DPT, Ank. 1995, s.1.

Tablo 2.26. Türkiye-KEİ Ülkeleri Dış Ticaret Hacmi ve Türkiye'nin Toplam Ticareti İçindeki Payları

	1990		1991		1992		1992*		1993*	
	Milyon\$	%	Milyon\$	%	Milyon\$	%	Milyon\$	%	Milyon\$	%
Arnavutluk	7.1	0.0	22.0	0.1	21.6	0.1	12.3	0.0	21.4	0.1
Azerbaycan	-	-	-	-	137.3	0.4	74.8	0.3	69.0	0.2
Bulgaristan	42.2	0.1	216.0	0.6	296.8	0.8	176.7	0.7	202.4	0.7
Ermenistan	-	-	-	-	3.6	0.0	0.4	0.0	4.1	0.0
Gürcistan	-	-	-	-	17.9	0.1	7.8	0.0	31.7	0.1
Moldova	-	-	-	-	1.8	0.0	0.0	0.0	17.9	0.1
Romanya	265.7	0.8	293.9	0.8	429.2	1.1	255.5	1.1	289.3	1.0
Rusya Fed.	-	-	-	-	1,482.7	3.9	888.2	3.8	1,350.5	4.8
Ukrayna	-	-	-	-	125.9	0.3	50.3	0.2	290.1	1.0
Yunanistan	266.0	0.8	220.7	0.6	233.9	0.6	142.7	0.6	160.6	0.6
KEİ TOPLAM	-	-	-	-	2,750,5	7.3	1,608,7	6.8	2,437,0	8.6
TOPLAM HACİM	35,261,4	100.0	34,640,5	100.0	37,585,7	100.0	23,606,4	100.0	28,206,0	100.0

(*) Ocak-Ağustos

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

Tablo 2.27. Türkiye-KEİ Ülkeleri Toplam Ticaret Hacmi (Yüzde Değişim)

	91/90	92/91	93*/92*
Arnavutluk	210	-1.8	74
Azerbaycan	-	...	-8
Bulgaristan	412	37	15
Ermenistan	-	...	925
Gürcistan	-	...	306
Moldova	-	...	179
Romanya	3	46	132
Rusya Fed.	-	...	52
Ukrayna	-	...	477
Yunanistan	-18	6	13
KEİ TOPLAM	-	...	52
TOPLAM HACİM	-2	9	20

(*) Ocak-Ağustos

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

Tablo 2.28. Türkiye'nin KEİ Ülkelerine İhracatı ve Türkiye'nin Toplam İhracat İçindeki Payı

	1990		1991		1992		1992*		1993*	
	Milyon\$	%	Milyon\$	%	Milyon\$	%	Milyon\$	%	Milyon\$	%
Arnavutluk	5.7	0.0	21.4	0.2	20.7	0.1	11.9	0.1	20.5	0.2
Azerbaycan	-	-	-	-	102.2	0.7	61.7	0.7	44.9	0.5
Bulgaristan	10.4	0.1	76.1	0.5	72.2	0.5	46.3	0.5	40.0	0.4
Ermenistan	-	-	-	-	3.4	0.0	0.3	0.0	3.8	0.0
Gürcistan	-	-	-	-	11.0	0.1	4.6	0.0	13.4	0.1
Moldova	-	-	-	-	0.0	0.0	-	-	0.2	0.0
Romanya	83.2	0.6	105.1	0.8	173.1	1.2	103.3	1.1	90.7	1.0
Rusya Fed.	-	-	-	-	441.9	3.0	307.0	3.3	289.7	3.1
Ukrayna	-	-	-	-	35.8	0.2	17.4	0.2	23.1	0.2
Yunanistan	139.4	1.1	143.7	1.0	145.7	1.0	89.1	1.0	73.8	0.6
KEİ TOPLAM	-	-	-	-	1,006.8	6.8	641.6	6.9	800.1	6.3
TOPLAM										
HACİM	12,959,3	100.0	13,5935	100.0	14,714,6	100.0	9,275,5	100.0	9,454,0	100.0

(*) Ocak-Ağustos

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

Tablo 2.29. Türkiye'nin KEİ Ülkelerinden İthalatı ve Türkiye'nin Toplam İhracat İçindeki Payı

	1990		1991		1992		1992*		1993*	
	Milyon\$	%	Milyon\$	%	Milyon\$	%	Milyon\$	%	Milyon\$	%
Arnavutluk	1.5	0.0	0.6	0.0	0.9	0.0	0.3	0.0	0.9	0.0
Azerbaycan	-	-	-	-	35.1	0.2	13.1	0.1	24.1	0.1
Bulgaristan	31.9	0.1	139.9	0.7	224.5	1.0	130.4	0.9	163.5	0.9
Ermenistan	-	-	-	-	0.1	0.0	0.0	0.0	0.3	0.0
Gürcistan	-	-	-	-	6.3	0.0	3.2	0.0	18.3	0.1
Moldova	-	-	-	-	1.7	0.0	0.0	0.0	17.7	0.1
Romanya	202.5	0.9	198.6	0.9	256.1	1.1	152.2	1.1	198.6	1.1
Rusya Fed.	-	-	-	-	1,040,8	4.5	561.2	4.1	1,060,8	5.7
Ukrayna	-	-	-	-	90.0	0.4	32.9	0.2	267.0	1.4
Yunanistan	128.6	0.9	77.1	0.4	88.2	0.4	53.6	0.4	86.8	0.5
KEİ TOPLAM	-	-	-	-	1,743,7	7.6	966.9	6.7	1,838,0	9.8
TOPLAM										
HACİM	22,302,1	100.0	21,047,0	100.0	22,871,1	100.0	14,330,9	100.0	18,752,0	100.0

(*) Ocak-Ağustos

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

3.4. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİT-ECO) ve Türkiye İlişkileri

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, İran, Pakistan ve Türkiye'nin taraf olduğu kalkınma için Bölgesel İşbirliği Teşkilatı'nın (RCD) bir devamı olarak bu

lkeler arısındaki ekonomik işbirliğinin daha da geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Başta her iki teşkilatin yeleri Türkiye, İnan ve Pakistan olmak üzere aynı kalmıştır. EKİT'in kurucu üyelerine daha sonradan 1992 yılında Afganistan, Azerbeycan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'da katılmışlardır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'de bazı ye ülkelerin itirazları nedeniyle, "Kıbrıs Müslüman Türk Toplumunu" adı altında sadece komite çalışmalarında yer almakta olup, daha üst organların faaliyetinde bu aşamada temsil edilmektedir.¹⁰⁶

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin Ekonomik İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde yürütülmesi, Türkiye'ye yeni bir ufuk açacaktır. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na ye ülkelerin dış ticaret hacmi giderek büyümektedir. 1990 yılında Teşkilata ye on ülkenin dış ticaret hacmi toplam olarak 95 milyar 752 milyon dolar olmasına rağmen, bu rakam 1992 yılı sonunda %14.6 oranında artarak 109 milyar 769 milyona ulaşmıştır. Türkiye 1992 yılı sonu itibarıyla, Azerbeycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'a 183 milyon dolarlık ihracat yapmasına rağmen, aynı ülkelere yapılan toplam ihracat 1993 yılının ilk altı ayında bir önceki yılın rakamını geride bırakmış ve 227 milyon dolara kadar ykselebilmıştir.¹⁰⁷ Türkiye'nin bölge dış ticaret hacmi için (Tablo 2.30-2.31)

Zbigniew Brzezinski'nin 21. Yüzyıl'ın Eşiğinde adlı kitabında "21. yüzyılda dünyanın ağırlık merkezi Orta Asya, Ukrayna ve Türkiye'ye kayacak. Türkiye yörenin bütün boru hatlarının birleşeceği ve denize ulaşmak üzere geçeceği ülke olarak birinci derecede stratejik önem sırasını alacak. Buna karşın yaşlı nüfusu ve stratejik merkezin uzağındaki konumuyla Avrupa dünyanın evre yolu konumuna geçecek."¹⁰⁸

Graham Fuller'e göre "Avrupa ile yakın ilişkide olamayan Türkiye, Avrupa evre yolu üzerinde veya dışında yeni olanakların arayışına girecektir. Bölgesel politikasını belirlemek için ABD'nin desteğine başvuracaktır. Türkiye'nin doğu ile batı arasında köprü rolü uzun vadede geçerlidir."¹⁰⁹

Morton Abramowitz eski Ankara Büyükelçisi "Türkiye'nin dış politikası giderek daha fazla Ortadoğu'ya, Orta Asya'ya hatta Balkanlar'a yönelecektir.

¹⁰⁶DPT., Aynı, s.187.

³⁴İslam lkeleri ve Ekit, DPT, Ank., 1995, s.10.

¹⁰⁸Gneri CİVAOĞLU, "Altı Ay Sendromu", Milliyet, 20 Aralık 1997, s.19.

¹⁰⁹CİVAOĐLU, n.ver., s.19.

Özellikle Orta Asya'da Türkiye'nin rolü Batı için önem taşıyor. Çünkü, bu ülkeler Türkiye'yi model olarak görüyorlar. AB tarafından sürekli dışlanma, Türkiye'nin dış politikasında değişikliklere yol açabilir ve İslami alana Orta Asya ülkelerine yönelmelerini sağlayabilir.¹¹⁰

Tablo 2.30. Bazı Önemli EKİT (ECO) Ülkelerinin Türkiye'nin Toplam İhracatı İçindeki Payları (% Olarak)

ÜLKELER	1989	1990	1991	1992	1993
İRAN	4.82	3.82	3.58	3.09	0.9
PAKİSTAN	0.35	0.37	0.38	0.3	0.36
AFGANİSTAN	0.021	0.01	0.005	0.005	-
AZERBAYCAN	-	-	-	0.7	0.23
ÖZBEKİSTAN	-	-	-	0.4	1.00
KAZAKİSTAN	-	-	-	0.13	0.17

Kaynak: DPT

Tablo 2.31. Bazı Önemli EKİT (ECO) Ülkelerinin Türkiye'nin Toplam İthalatı İçindeki Payları (% Olarak)

ÜLKELER	1989	1990	1991	1992	1993
İRAN	1.48	2.21	0.40	1.6	1.10
AFGANİSTAN	-	-	-	-	-
PAKİSTAN	0.03	0.04	0.33	0.19	0.18
AZERBAYCAN	-	-	-	0.15	0.06
TÜRKMENİSTAN	-	-	-	0.09	0.20

Kaynak: DPT

3.5. D-8 Hareketi ve Türkiye İlişkileri

Türkiye'nin inisiyatifiyle 8 Müslüman ülke arasında oluşturulması planlanan D-8 grubu 4 Ocak 1997'de İstanbul'da dışişleri bakanları ve temsilcilerinin bir araya gelmesiyle hayata geçirildi.¹¹¹

Tablo 2.32 ve 2.33 incelendiğinde dünya ticaretindeki payları oldukça küçük ve GSYİH'larına bakıldığında ülkelerin birbirinden fakir oldukları görülmektedir. Dolayısıyla bu birliğin en önemli dezavantajı, yeterli talepten yoksun olmaları iken bir diğer dezavantajı ülkelerin coğrafi olarak birbirlerinden farklı bölgelerde yer almalarıdır.

¹¹⁰CİVAOĞLU, Aynı, s.19.

¹¹¹Yeni Yüzyıl, 5 Ocak 1997. *

Türkiye'nin bu hareketten başarı kazanması, ekonomik olmaktan çok siyasi alanda kendini gösterebilir. Çünkü bu birlik içinde zaten Türkiye, İran ve Pakistan'ın ortak oldukları bir ekonomik işbirliği teşkilatı mevcut. Keza Malezya'nın Doğu Asya'daki bölgeselleşme çabaları ve diğer müslüman ülkelerin, İslam Konferansı çerçevesinde işbirlikleri mevcuttur.

Yine tablolardan çıkarılan bir başka sonuç ise D-8'e üye ülkelerin ticari potansiyellerinin KEİB ve ECO kadar olmadığıdır.

Ancak Türkiye'nin Dünya'ya dar açıdan bakmak yerine, bu şekilde geniş açıdan bakması ve politika üretmesi kendi yararınadır. Yine Türkiye'nin dikkat etmesi gereken bir başka konu ise D-8'in diğer hayati bölgeselleşme hareketlerine alternatif değil, D-8'in onları tamamlayan bir unsur olarak düşünmesidir.

Tablo 2.32. D-8 Ülkelerinin Ekonomik Durumları

	1995 İhracat	1995 İthalat	Hacim	Dünya Ticaretinde Payı	Türkiyeden İthalatı	Türkiye İhracatındaki Payı (%)	Türkiyenin İthalatı	Türkiye İthalatındaki Payı
Bangladeş	3,173	6,496	9,669	0,10	5	0,08	22	0,69
Endonezya	45,417	40,918	86,335	0,85	33	0,08	133	0,29
İran*	19,165	12,061	31,226	0,37	249	2,06	692	3,61
Malezya	74,045	77,751	151,796	1,50	100	0,13	272	0,37
Mısır	4,400	11,25	15,650	0,15	246	2,19	211	4,80
Nijerya	34,179	29,987	64,166	0,63	13	0,04	8	0,02
Pakistan	7,992	11,461	19,453	0,19	91	0,79	154	1,93

Tablo 2.33. D-8 Ülkelerinde Nüfus ve GSYİH

D-8'lerin Nüfusu (Milyon kişi*)	
Endonezya	189,14
Pakistan	122,80
Bangladeş	120,30
Nijerya	105,26
İran	64,17
Türkiye	61,644
Mısır	57,07
Malezya	19,25
*1995 değeridir	
D-8'lerde Kişi Başına Düşen GSYİH (Dolar)	
Malezya	4,543
Türkiye	2,695
İran	1,540
Mısır	1,220
Endonezya	1,210
Pakistan	476
Nijerya	310
Bangladeş	234

3.6. Diğer Bölgesel Bütünleşmeler ve Türkiye ilişkileri (NAFTA, APEC, EAEC)

İhracatta denizaşırı ülkelere yönelme fikri, düşünce düzeyinde geliştirilebilir gibi görülmekle birlikte, zamanlamasının doğru olup olmadığının sorgulanması gerekir. Denizaşırı ülkelere yönelme fikri ülkemizde ortaya atılan yeni bir görüş de değildir. Bu fikir ile ilk kez 1970'lerin sonunda kamu otoritelerince ortaya atılmıştır. 1980'li yıllar boyunca bu amaca yönelik olarak birçok seyahat düzenlenmiştir. Geçen 10-15 senelik sürede gösterilen performans iç açıcı düzeyde olamamıştır. "Denizaşırı ülkelere yönelme, çevre ülkelerindeki potansiyellerin çok iyi kullanılmasından sonra gündeme gelmesi gereken bir politika olmalı ve ayrıca, isteğe bağlı da değildir." Denizaşırı bölgelere yönelme fikrinin arkasında her ne kadar bölgesel ekonomik krizlerin yaratacağı ticari daralmadan mümkün olduğunca az etkilenme isteği yatmaktaysa da, bu pratikte pek mümkün olamayacağıdır. Çünkü, bu yöneliş asıl belirleyecek olan firmaların tek tek girişimleri ve başarıları olacaktır. Firmaların yaklaşımları, önce yakın pazara sonra daha uzak pazarlara yönelmek şeklinde olmaktadır. Nitekim 1980 sonrasında uygulanan politika sonucunda ihracatçılar yine ürünlerle (o güne kadar ihraç edilmeyen fakat ülkede üretilebilen ve yeterli üretim kapasitesi olan bir çok ürün), öncelikle en

yakın pazarımız durumundaki Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelmiş ve o pazarlardaki belli bir paya erişmişlerdir. Bu süreç dış ticaretin kendi doğasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin yanı başında, çok yakında 100 milyar doların üzerinde bir ihracat ve ithalat büyüklüğüne ulaşacak Rusya ve büyük bir olasılıkla birkaç yıl sonra 200 milyar dolarlık ihracat ve ithalatın üzerine çıkacak, Orta ve Doğu Avrupa ile Rusya dahil Karadeniz yöresi pazarı dururken, diğer bölgeleri hedef pazar göstermek gerçekçi değildir. Bununla birlikte mal ve sektör bazında elbette bazı yönelişlerin olması doğaldır. Böyle bir ticari ortamda ortaya çıkan bölge pazarları ve liberal dünya pazarı düzeyinde, firmalar, kendi kararlarını kendileri oluşturmakta, ilişkilerin biçimini de kendileri belirlemektedir. Pazar ekonomisi içinde faaliyette bulunan herhangi bir firma, hiçbir şekilde siyasi mülahazalarla ticaret yapmamakta, ticaretini karlı ve güvenli bulduğu pazarlarda sürdürmektedir. Dolayısıyla potansiyel pazarlar, kamunun siyasi tercihleri ile oluşturulamaz. Pazarlar, karşılıklı olarak firmalar arasındaki ilişkilerle gelişir ve büyür.¹¹²

Gerek Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi, gerekse de Doğu Asya Ekonomik Birliği incelendiğinde Tablo 2.33 ve Tablo 2.34 bölgeler itibarıyla bu ülkelere yapılan ihracatın büyük kısmını tütün, dokumacılık, giyim ve demir-çelik oluşturmaktadır.

Bu bölgelere girebilmek için Türkiye'nin bilgi yoğun teknoloji içeren sektörlerde, (yani mühendislik yoğun ve farklılaştırılmış mal ihracatının artırılması) yoğunlaşması gerekmektedir. Ancak bu kısa dönemde mümkün görünmemektedir. Bu yüzden öncelik yakın çevremizdeki pazarlardaki ihracat yapımızı değiştirmeliyiz. Çünkü yakın pazarda yeterli rekabet gücüne erişen firma, daha sonra, ticaret ilişkilerini küresel ölçekte değerlendirebilir.

Küresel rekabetin getirmiş olduğu “yıkıcı rekabet”ten korunmak için, bölge ülkelerinin birlikteliğinden ortaya çıkan “Bölgeselleşme Süreci”nde Türkiye için üç önemli noktayı vurgulamış oluyoruz. Bunları sırasıyla, Avrupa, Karadeniz ve Ortadoğu bölgeleridir. Çünkü bu bölgeler birbirlerinden ayrılma görüntüsü yerine, birbirlerini tamamlar niteliğe bürünmüşlerdir.

Örneğin AB'ne üye bir ülkenin, KEİB içinde yer alması Batı Avrupa için bir sorun olmamıştır. Keza AB'nin de Baltık Cumhuriyetleri ile yaptığı serbest ticaret anlaşması, Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri arasında ikili ticaret anlaşmaları ve Akdeniz Ülkeleri ile ekonomik ilişkileri mevcuttur.

¹¹²NEBİOĞLU, Aynı, s.220.

Türkiye ise bu bölgelerin tam ortasındadır. Bir yandan AB ile Gümrük Birliği çerçevesinde ilişkilerini sürdürürken, KEİB'in kurucu üyesi, diğer yandan da ECO'nun içinde yer aldığı bir bölgeselleşme süreci yaşamaktadır.

Tablo 2.34. Diğer EAEC(*) Ülkelerine İhracatımız (Milyon Dolar)

	Diğer EAEC Üyelerine			Dünya'ya			(%) Paylar		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995	1993	1994	1995
Demirdışı Metal Cevherler	3	4	51	584	737	808	0,5	0,5	6,3
Sebze ve Meyve İşi.San.Ür.	34	30	33	584	737	808	5,8	4,1	4,1
Tütün	35	31	27	441	424	381	7,9	7,3	7,1
Dokumacılık	11	23	29	3,893	4,570	5,728	0,3	0,5	0,5
Giyim	9	7	11	1,869	2,002	2,675	0,5	0,3	0,4
Petrokimya	2	35	31	354	478	557	0,6	7,3	5,6
Diğer Kimyasal Ürünler	13	17	13	352	419	587	3,7	4,1	2,2
Lastik	10	13	5	276	331	414	3,6	3,9	1,2
Cam	6	8	7	203	212	253	3,0	3,8	2,8
Demir-Çelik	993	797	359	1,830	2,172	1,995	54,3	36,7	18,0
Diğer Metaller	21	2	12	157	186	310	13,4	1,1	3,9
Diğer Maddeler	53	85	94	5,386	6,575	7,926	1,0	1,3	1,2
Toplam	1,190	1,052	672	15,345	18,11	21,634	7,8	5,8	3,1
Demir Çelik İhracatının Payı	83,4	75,8	53,4	11,9	12,0	9,2			

(*) Japonya, Çin, Güney Kore, Hong Kong, Tayvan.

Kaynak: DİE

3.7. Yaşanan Ekonomik İlişkilerin Türkiye İçin Analizi

Tablo 2.35 ve 2.36'nın incelenmesinden görüleceği üzere dünya ticaretinin yaklaşık %40'ını "makina ve ulaşım araçları" oluşturmaktadır. Bu durum, çağdaş yaşam standardını yakalama iddiasında olan Türkiye'nin ihracat dönüşümünün nereye doğru olmasını gösteren bir kanıt niteliğindedir,

Bugün, Türkiye'nin yoğunlaşmış olduğu "Dokuma ve Hazır Giyim" sektörlerinin dünya ticaretindeki payları 1995 yılı içinde %6.3'lük bir orana sahip oluyor. Demek oluyor ki artık bu sektörler teşvik vermek, pek "akılcılık ve rasyonellik" ile bağdaşmıyor. Dolayısıyla 21. yy'a girerken Türkiye "Sanayi Politikasını" bu anlayış içerisinde yeniden yapılandırmaya mecburdur.

	1984	1985	1986	1987	1992	1993	1994	1995	1984/95 Dönemi Artışı	1984-95 Ortalama Artış	1992-95 Ortalama Artış
Tarım Ürünleri	279.4	267.7	298.2	340.6	447.2	429.6	492.6	578.8	107.2	6.8	9.0
Gıda Maddeleri	211.7	204.4	226.6	252.1	351.9	382.5	382.5	443.6	109.6	7.0	8.0
Hammaddeler	67.8	63.3	71.6	88.5	95.3	90.6	110.1	135.2	99.6	6.5	12.4
Madencilik	411.5	429.4	345.0	371.5	445.1	423.9	439.0	512.1	24.5	2.0	4.8
Madenler	34.3	37.0	33.4	40.4	47.6	43.3	47.6	59.4	73.0	5.1	7.6
Yakıt Maddeleri	337.6	356.1	272.1	284.3	329.0	315.7	313.0	349.1	3.4	0.3	2.0
Demirdışı Metaller	39.6	36.3	39.6	46.8	68.5	64.9	78.5	103.7	161.8	9.1	14.8
Mamül Mallar	1,140,6	1,202,3	1,431,3	1,731,9	2,662,8	2,652,6	3,052,2	3,639,9	219.1	11.1	11.0
Demir Çelik	67.9	71.1	73.5	81.7	103.4	105.8	119.4	148.8	119.2	7.4	12.9
Kimyasal Ürünler	158.1	153.0	189.9	216.5	328.1	323.9	382.8	467.1	195.4	10.3	12.5
Diğer Yarımamuller	83.3	125.2	103.4	185.6	284.1	279.2	320.2	386.1	363.5	15.0	10.8
Makina ve Ulaşım Araçları	644.2	613.1	820.9	874.8	1,364,7	1,370,6	1,588,5	1,899,9	194.9	10.3	11.7
Otomativ Ürünleri	142.6		196.2		361.0	348.3	396.0	456.4	220.0	11.2	8.1
Büro ve İletişim Cihazları	96.8		120.5		349.5	382.9	473.3	594.8	514.8	18.0	19.4
Diğer Makina ve Ulaşım A.	404.8		504.3		654.3	639.4	719.2	848.7	109.7	7.0	9.1
Dokumacılık ürünleri	53.6	54.9	66.3	82.5	117.4	113.0	130.1	152.6	184.6	10.0	9.1
Hazır Giyim	47	48.8	61.8	80.9	130.6	128.8	140.1	157.9	236.3	11.7	6.5
Diğer Tüketim Malları	86.6	136.3	115.6	210.0	334.6	331.4	371.0	427.6	393.7	15.6	8.5
Sınıflandırılmamış Mallar	75.7	67.6	44.3	88.8	97.9	130.0	123.2	159.2	110.3	7.0	17.6
TOPLAM	1,907,2	1,966,9	2,118,7	2,532,7	3,653,0	3,636,0	4,107,0	4,890,0	156.4	8.9	10.2

Kaynak : (1)WTO, Annual Report 1996

(2) WTO, International Trade, Trend and Statistics, 1995

(3) GATT, International Trade 1986-87

Tablo 2.35. Dünya Mal Ticaretinin Yapısı (Milyar Dolar)

Tablo 2.36. Dünya Mal Ticaretinin Yapısı (Yüzde Paylar)

	1984	1985	1986	1987	1992	1993	1994	1995
Tarım Ürünleri	14,6	13,6	14,1	13,4	12,2	11,8	12,0	11,8
Gıda Maddeleri	11,1	10,4	10,7	10,0	9,6	9,3	9,3	9,1
Hammaddeler	3,6	3,2	3,4	3,5	2,6	2,5	2,7	2,8
Madencilik	21,6	21,8	16,3	14,7	12,2	11,7	10,7	10,5
Madenler	1,8	1,9	1,6	1,6	1,3	1,2	1,2	1,2
Yakıt Maddeleri	17,7	18,1	12,8	11,2	9,0	8,7	7,6	7,1
Demirdışı Metaller	2,1	1,8	1,9	1,8	1,9	1,8	1,9	2,1
Mamul Mallar	59,8	61,1	67,6	68,4	72,9	73,0	74,3	74,4
Demir-Çelik	3,6	3,6	3,5	3,2	2,8	2,9	2,9	3,0
Kimyasal Ürünler	8,3	7,8	9,0	8,5	9,0	8,9	9,3	9,6
Diğer Yarımamuller	4,4	6,4	4,9	7,3	7,8	7,7	7,8	7,9
Makina ve Ulaşım Araçları	33,8	31,2	38,7	34,5	37,4	37,7	38,7	38,9
Otomativ Ürünleri	7,5		9,3		9,9	9,6	9,6	9,3
Büro ve İletişim Cihazları	5,1		5,7		9,6	10,5	11,5	12,2
Diğer Makina ve Ulaşım A.	21,2		23,8		17,9	17,6	17,5	17,4
Dokumacılık Ürünleri	2,8	2,8	3,1	3,3	3,2	3,1	3,2	3,1
Hazır Giyim	2,5	2,5	2,9	3,2	3,6	3,5	3,4	3,2
Diğer Tüketim Malları	4,5	6,9	5,5	8,3	9,2	9,1	9,0	8,7
Sınıflandırılmamış Mallar	4,0	3,4	2,1	3,5	2,7	3,6	3,0	3,3
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : (1)WTO, Annual Report 1996

(2) WTO, International Trade, Trend and Statistics, 1995

(3) GATT, International Trade 1986-87

4. TÜRKİYE'NİN TEMEL EKONOMİK KURULUŞLARLA İLİŞKİLERİ

4.1. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Türkiye'nin İlişkileri

IMF'nin temel amacı; üye ülkelerin karşılaştıkları geçici nitelikteki ödemeler dengesi sorunlarını ve uluslararası refahı bozacağı varsayılan ticareti kısıtlayıcı önlemler alan ülkelere, destek sağlayarak çözüm için yardımcı olmaktır.

1944'te Bretton Woods Konferanslarından kurulmuş, 1946'da ABD'nin başkenti Washington'da çalışmaya başlamıştır.

IMF'nin sunmuş olduğu kaynaklar diğer finans kurumlarıyla karşılaştırıldığında, sağladığı imkan, "kredi" niteliğinden çok bir "Fon" olarak adlandırılır.

Fon'un amaçları IMF'i kuran Anlaşma'nın 1. maddesinde altı ilke olarak

belirtilmiştir. Bu amaçlardan ilk ikisi, uluslararası parasal işbirliğinin teşvik edilmesi ve uluslararası ticaretin genişletilmesi gibi genel niteliktedir. Fakat esas amacı, üye ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarını azaltmada onlara yardımcı olacaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için, dış ödeme güçlükleriyle karşılaşan üye ülkelere gerekli kaynak yardımında bulunacak, döviz kurlarında istikrarı teşvik edecek, üyelerin rekabetçi devalüasyonlara başvurmalarına engel olacaktır. IMF'nin gerçekleştirmek istediği bir diğer amaç da, dünya ticaretinin gelişimine zarar vermemek için cari işlemler hesabındaki kalemlere uygulanan döviz kontrollerinin kaldırılması ve üyeler arasında çok taraflı bir ödemeler sisteminin kurulmasıdır.¹¹³

Son yıllarda, Dünya Bankasının gündeminde önemli yer tutan gelişmekte olan ülkelere yoksulluğun azaltılması politikaları çerçevesinde, diğer kuruluşlarla birlikte, IMF'de bu konu üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu amaçla IMF¹¹⁴:

- Üye ülkelerde uygun makroekonomik ve yapısal politikalar uygulanmasını ve sürekli bir büyümenin sağlanmasını desteklemektedir.

- Üye ülkelerde uygulanan politika reformlarının sonuçlarının yoksul kesimler üzerinde muhtemel etkilerinin değerlendirilmesi konusunda yardımcı olmak,

- IMF programlarının yoksul kesim üzerinde olumsuz etkiler yapması durumunda reform programlarına sosyal güvenlik sisteminin dahil edilmesi konusunda üye ülkelere katkıda bulunmak,

Fon'un desteklediği programlar uygulansın veya uygulanmasın üye ülkelerde sosyal güvencenin sağlanması konusunda teknik yardım sağlamaktır.

1994 yılı itibariyle 181 üyesi bulunan IMF'ye Türkiye 1947 yılında üye olmuştur.

Türkiye 1985 yılına kadar bu fondan 2.624 milyar SDR tutarında kaynak kullanmıştır. Bu tutarın 2.042 milyarı "Stand-by" düzenlemeleri çerçevesinde sağlanırken, 1982-1985 yılları arasında sağlanan fonların geri ödemeleri

¹¹³Rıdvan KARLUK, *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Tütünbank Yayınları, İst. 1996, s.224.

¹¹⁴KARLUK, *Ön.ver.*, s.224. *

1990 yılının Mayıs ayında tamamlanmıştır.

5 Nisan ekonomik kararlarına ilişkin programın uygulamaya konulması ve görülen olumlu gelişmeler programın IMF tarafından desteklenmesine neden olmuştur. Bu çerçevede IMF tarafından 1994-1995 yıllarını kapsayan ekonomik ve mali reform programını desteklemek amacıyla belirlenen performans kriterlerinin tutturulmasına bağlı olarak 509.3 milyon SDR (742 milyon ABD Doları karşılığı) tutarında 14 aylık bir stand-by kredisi sağlanmıştır. Daha sonra 21 Nisan 1995'te İcra Direktörleri Kurulu Toplantısında Stand-by anlaşmasının 6 ay uzaması ve SDR miktarı artırılarak 610 milyon SDR çıkarılması, 1995 hedeflerini içeren düzenlemeler görüşülmüş ve kabul edilmiştir.¹¹⁵

Diğer taraftan, Türkiye 22 Mart 1990 tarihinde IMF Ana sözleşmesinin VIII'inci maddesi (2,3 ve 4'üncü fıkralar) kapsamına girmiştir. Söz konusu maddenin anılan fıkraları uyarınca Türkiye, IMF'ye, uluslararası cari işlemlerine sınırlamalar getirmekten kaçınmayı, ayrımcı parasal uygulamalar yapmamaya ve başka bir üye ülkenin elinden bulunan Türk Liralarını o ülkenin istediği halinde satın alacağını taahhüt etmiştir. Böylelikle Türk Lirası IMF literatürü çerçevesinde konvertibl hale gelmiştir. 1994 yılı itibarıyla 181 IMF üyesi ülkenin 89'u bu konumdadır. Türkiye tarih sırasıyla bu kategoriye giren 68'inci üye ülke olmuştur.¹¹⁶

Son yıllarda, kreditorler her ne kadar ülkenin ekonomik kriterlerine bakarak, kredi akışlarını yönlendirse de IMF ile stand-by düzenlemesi yapan bir ülkenin ekonomik istikrarı konusunda ciddiye içinde olduklarını düşündüklerinden, önem arz etmektedir.

Bununla beraber, stand-by anlaşmaları, ülkenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığına müdahale -ki bunda haklılık payı çok yüksektir- ettiğinden beraberinde büyük tartışmaları da getirmektedir.

Yine bugünlerde, Türkiye ile IMF heyetleri arasında orta vadeli bir istikrar programı görüşmeleri sürmektedir. Sonucun ise, siyasi belirsizlikten dolayı ne alacağı bilinmemektedir.

¹¹⁵Ali İhsan İKİZCİOĞLU, *Uluslararası Kuruluşlara Türkiye'nin Yaptığı Katkı*, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Kasım 1995, s.20.

¹¹⁶Mahfi EĞİLMEZ, *IMF ve Dünya Bankası Grubu ve Türkiye*, Finansal Yayıncılık, 1996, s.56.

4.2. Dünya Bankası Grubu ve Türkiye İlişkileri

4.2.1. Dünya Bankası (İBRD) ve Türkiye İlişkileri

Dünya Bankası 2. Dünya Savaşı sonrası savaşın getirdiği yıkımın, telafi edilmesi amacıyla yönelik olarak 1944 yılında Bretton Woods konferansında oluşturulmuştur.

Dünya Bankası'nın amacı zaman içinde değişme göstererek, yeni Avrupa'nın Marshall Yardımları çerçevesinde imarı gerçekleştirdikten sonra değişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için "kredi" sağlayan "yatırım ve kalkınma" bankası haline dönüşmüştür.

Buna göre Dünya Bankası'nın temel amaçları şöyledir:¹¹⁷

- Üye ülkelerin, savaşın oluşturduğu yıkıntıların düzeltilmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye yatırımları kanalıyla yardımcı olmak, gelişme yolundaki ülkelerin kaynaklarının verimli şekilde kullanılmasını özendirmek,

- Özel yabancı yatırımlara garanti vermek ya da krediye katılımında bulunmak yoluyla desteklemek; özel sermayenin yetersiz olduğu yerlerde kendi kaynaklarının kullanmak suretiyle destek sağlamak,

- Uluslararası ticareti geliştirmek ve ödemeler dengesi istikrarını sürdürebilmek için kalkınma amaçlı uluslararası yatırımları özendirmek,

- Başka kanallardan sağlanan kredileri yeniden düzenlemek ya da garanti etmek suretiyle daha yararlı ve acil projelerde öncelikle kullanılmasını sağlamak,

- En önemli amacı ise, gelişmiş ülkelere gelişme yolundaki ülkelere mali imkanları kanalize ederek gelişme yolundaki ülkelerin yaşam standartlarının artırılmasına yardımcı olmak şeklinde, özetlemek mümkündür.

Dünya Bankası'na üyelik, IMF üyesi olan bütün ülkelere açıktır. Buna göre IMF'ten ayrılan bir ülkenin otomatikman duyar ancak, Dünya Bankası üyeliğinin sürdürülmesi, Dünya Bankası Governörler Kurulu'nun alacağı dörtte üçlük oy çokluğuyla mümkün olabilmektedir.

¹¹⁷EĞİLMEZ, Aynı, s.65.

Türkiye, IMF de olduğu gibi 1947 yılında (International Bank For Reconstruction and Development) IBRD'ye üye olmuştur.

Dünya Bankası'ndan bugüne kadar %23 program, %20 sanayii, %17 enerji, %15 tarım, %19 ulaştırma-altyapı ve %6 diğer sektörlerin finansman ihtiyacını karşılamak üzere toplam 12.5 milyar ABD Doları civarında kredi sağlanmış bulunmaktadır. Bu miktar ile Türkiye Banka'dan en çok kredi sağlayan ülkeler arasında Meksika, Hindistan, Brezilya ve Endonezya'dan sonra 5. sırada yer almaktadır. Şu anda portföyümüz 27 projeden oluşmaktadır. Toplam kredi miktarı 3.3 milyar ABD Doları olup Mart 1995 tarihi itibarıyla kullanım 1.35 milyar ABD Doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

Dünya Bankası'na 1995 yılı için verilen taahhütler gereği 1995 yılı bütçesine 2.109.328 \$ + 9.704.658.000 + 500.000 SDR ödenek teklif edilmiş olup bütçe imkanları çerçevesinde bu ödemeler gerçekleştirilmiştir.¹¹⁸

Türkiye'nin bugüne kadar sağladığı kredilerinin en niteliklisi olacak olan "8 Yıllık Temel Eğitim" in finansmanına yönelik ve her okula "internet kampanyası" üzerine görüşmeler olumlu bir şekilde sürmektedir.

4.2.2. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) ve Türkiye İlişkisi

1960 yılında kurulmuş bulunan Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Assaciation), üyesi olan düşük gelirlili gelişme yolundaki ülkelere, bu ülkelerin kalkınma çabalarında destek olmak üzere, imtiyazlı krediler sağlayan bir kurumdur. Kurum asıl itibarıyla Dünya Bankası'nın amaç ve fonksiyonları ile tümüyle aynı yolda çalışmaktadır. IDA'nın Dünya Bankası'ndan en önemli, hizmet ülke grubunun gelişme yolundaki ülkelere belirli bir kişi başına yıllık gelir düzeyinin altında kalanları olmasıdır. Bir başka deyişle "fakirlik çizgisi" olarak adlandırılabilir. Belirli bir yıllık kişi başına gelir düzeyinin altında kalan gelişme yolundaki ülkeler Dünya Bankası'nın yanısıra IDA'nın; bu çizginin üzerinde bulunan gelişme yolundaki ülkeler ise yalnızca Dünya Bankası'nın destek kapsamı içine girmektedir.¹¹⁹

Türkiye geçmişte, kişi başına milli geliri düşük iken, IDA kalkınma kredilerinden yararlanmışır. Türkiye'nin yararlandığı IDA kalkınma kredileri

¹¹⁸İKİZCİOĞLU, Aynı, s.10.

¹¹⁹EĞİLMEZ, Aynı, s.93.

toplamı 196 milyon dolardır.

Zaman içinde kişi başına milli gelirinin artmasıyla fakirlik çizgisini aşan Türkiye, IDA'da kaynak kullanan ülke durumundan çıkarak kaynak sağlayan ülke konumuna geçmiştir. Buna karşın IDA kalkınma kredilerinin uzun vadeli olması nedeniyle, Türkiye'nin IDA'ya ödemeye devam ettiği 54 milyon dolar borcu bulunmaktadır. 1960'da üye olan Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülkelerin IDA'ya üye olmalarının başlıca iki nedeni vardır:¹²⁰

i. Fakir ülkelere yardıma katkıda bulunmak ve söz konusu ülkelerin kalkınmaları için oluşturulacak görüşlere katılmak,

ii. IDA kredilerinin yöneldiği projelere, şirketlerin mal veya hizmet satıcısı veya yapımcısı olarak katılabilmelerinin sağlamak, yani bir üye ülkede yürütülecek projenin gerektirdiği ihalelere bir başka ülkenin şirketinin katılabilmesi için o şirketin bulunduğu ülkenin IDA üyesi olması gerekmektedir.

4.2.3. Uluslararası Finansman Kurumu (IFC) ve Türkiye İlişkileri

Uluslararası Finans Kurumu (International Finance Corporation) uluslararası bir kalkınma ve yatırım bankasıyla ticari bankanın bileşimi olan bir kurumdur. Dünya Bankası ve IDA'dan en belirgin farkı, onların gelişme yolundaki ülkelerin hükümetlerine kredi vermelerine karşılık IFC'nin gelişme yolundaki ülkelerin özel kesim kuruluşlarına kredi vermesidir.

IFC'nin temel amacı, özetle şu şekilde belirtmektedir;¹²¹ Dünya Bankası'nın üye ülkelere yönelik faaliyetlerini desteklemek için, üye ülkelerde, özellikle daha az gelişmiş bölgelerdekiler öncelikli olmak üzere, verimli özel kesim kuruluşlarının büyümesini özendirme yoluyla ekonomik kalkınmaya daha fazla katkıda bulunmaktır. Bu amaçla, ilgili hükümetlerden geri ödeme garantisi istemeden özel teşebbüs kuruluşlarına fon sağlar, yerel ve yabancı yatırımcıları bir araya getirerek yabancı sermayenin gelişmesini mümkün kılacak bir ortam yaratılmasına çalışır ve bu konularda danışmanlık yapar. IFC, IDA'dan farklı olarak, nispeten gelişmiş, gelişmekte olan ülkelerdeki özel yatırımları finanse eder.

¹²⁰EĞİLMEZ, Aynı, s.99.

¹²¹KARLUK, Aynı, s.215.

Kurucu üye olarak, 1956'da IFC'ye katılan Türkiye'nin özel kesimi ile IFC arasında uzun süreden beri bir ilişki mevcuttur. Başlangıçta Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın sağladığı imkanlar çerçevesinde gelişmiş, daha sonra özel kesimin bir çok kuruluşuna yayılmıştır. Son yıllarda IFC, Türkiye ile daha yakın ilişki içine girmiş ve özel kesimin pek çok projesini finanse etmiştir. IFC'nin kuruluşundan 1994 yılına kadar Türkiye'den 62 adet şirket IFC'den 112 adet proje için toplam 1.391 milyon dolar tutarında kredi almış ve 23 ayrı işlemde toplam 71 milyon dolar tutarında sermayeye katılım imkanı sağlanmıştır. İlk kez 1964 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın kredi almasıyla başlayan Türkiye-IFC ilişkileri son yıllarda artış süreci içindedir. Nitekim 1994 yılında IFC kredi sayısı 5'e ve söz konusu yılda alınan kredi miktarı 172.5 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye'de özelleştirme çalışmalarının hızlanması halinde IFC'den kullanılan imkanların da artması beklenmektedir.¹²²

4.2.4. Uluslararası Yatırımları Garanti Ajansı (MIGA) ve Türkiye ilişkileri

IFC gibi Dünya Bankası'nın bir yan kuruluşu olan Uluslararası Yatırımları Garanti Ajansı (Multilateral Investment Guarantee Agency) 1988 yılında, gelişme yolundaki ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarını özendirmek için, yatırımları ticari olmayan risklere karşı (özellikle savaş veya kamulaştırma riskleri) garanti vererek, korumak üzere kurulmuştur. Buna göre MIGA'nın temel amacı, üye ülkeler arasında yütürüm fonlarının verimlilik amacı doğrultusunda özellikle gelişme yolundaki ülkelere doğru akımını özendirmek ve bu çerçevede Dünya Bankası'na ve IFC'nin çabalarına tamalayıcı yönde katkıda bulunmaktır. Bu özendirme faaliyetini gerçekleştirmek için MIGA, üye ülkelerin gelişme yolundaki üye ülkelere yatırım yapacak yatırımcılarına ticari olmayan risklere garanti vermek ve çeşitli danışmanlık hizmetleri sunmak şeklinde işlevleri yerine getirmektedir.

1988 yılında kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye'nin MIGA ile ilişkileri, Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye yatırımlarının ve Türkiye'nin yurt dışına yönelik özellikle müteahhitlik hizmetlerinin artırılmasına paralel bir gelişim göstermektedir. MIGA'nın Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye yatırımlarına 1994 yılına kadar sağladığı garantilerin toplamı 71.45 milyon dolardır. Garanti kapsamına alınan risklerin çeşitlerine bakıldığında, yabancı sermaye ve yatırımcıların, Türkiye'ye giderken en fazla döviz transferi zorlukları veya kamulaştırma, millileştirme endişesi taşıyarak garanti

¹²²EĞİLMEZ, Aynı, s.109.

istedikleri anlaşılmaktadır.¹²³

4.2.5. Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID) ve Türkiye İlişkileri

Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (International Center For Settlement Of Investment Disputes), üye ülke ile bir başka üye ülkenin, kişi veya kurumu arasında ortaya çıkabilecek yatırım anlaşmazlıklarının çözümüne yardımcı olabilecek bir mekanizma aracılığıyla, daha yüksek miktarda uluslararası yatırım imkanı yaratılması sağlamak amacıyla yöneliktir.

Merkez'in temel amacı, Sözleşme Hükümlerine uygun olarak akit devletler ile bu devletlerin vatandaşları arasındaki yatırım anlaşmazlıklarının uzlaştırılması ve hakemliği için kolaylıklar sağlamaktır. Bu tip anlaşmazlıklar genelde her ülkede iç yasal işlemlere konu olmasına rağmen, bazı durumlarda bunların uluslararası metodlarla çözümlenmesinin yararı düşünüldüğü için Merkez Dünya Bankası'nın çatısı altında kurulmuştur. Sözleşmeyi onaylayan hiçbir devlet kendi isteği olmaksızın herhangi bir anlaşmazlığı uzlaştırma veya hakemliğe sunma yükümlülüğü altında bulunmamaktadır.¹²⁴

Türkiye ICSID'e 1987 yılında üye olmuştur.

ICSID, sermaye esasına göre kurulmuş bir kurum olmadığı ve IMF veya Dünya Bankası Grubu'nu oluşturan diğer kurumlarda olduğu gibi sermayesi ve dolayısıyla bu esasa dayalı, oy sayısı ve oy gücü kuralları bulunmadığı için, Türkiye'nin ICSID'deki oy sayısı ve ICSID Yönetim Konseyindeki oy gücü, bütün diğer üye ülkelerin oy gücü gibi bir adet eşit ağırlıktaki oy sayısına dayanmaktadır. 1994 yılına kadar ICSID'e diğer üye ülke kişi veya kuruluşlarının Türkiye ile ilgili ya da Türk tabiyetli kişi ve kuruluşların bir başka üye ülke ile ilgili herhangi bir yatırım anlaşmazlığı çözüm başvurusu olmamıştır. Türkiye'nin ICSID'e üye olmasının en önemli yararı, yabancı yatırımcıların Türkiye'ye yönelik yatırım isteklerini özendirici bir ortamın yaratılması şeklinde ortaya çıkmaktadır.¹²⁵

Sonuç olarak, her yıl dünyanın farklı bölgelerinden ülkelerinin iktisadi,

¹²³EĞİLMEZ, Aynı, s.118.

¹²⁴KARLUK, Aynı, s.207

¹²⁵EĞİLMEZ, Aynı, s.123.

mali ve siyasi politikalarını temsil eden çok sayıda üst düzey yönetici IMF ve Dünya Bankası Toplantıları adı altında bir araya geliyor.

Bu çerçevede gerçekleştirilen bileşimler dünyadaki ekonomik ve mali gelişmeler ile siyasal oluşumların uluslararası boyutlarının da değerlendirildiği bir iletişim kurulmuş oluyor.

Yapılan görüşmeler sonucunda oluşan görüşler dünyadaki kaynak dağılımı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik ve mali dengeler gibi konularla gelecekte izlenecek, uluslararası yaklaşımların şekillenmesine rol oynuyor.

Uluslararası ilişkilerin bu denli geliştiği bir ortamda ve zincirleme reaksiyonların meydana geldiği günümüz uluslararası ekonomik ortamında, birdenbire çıkacak bir krizin geniş kapsamlı etkiler yaratması artık doğal bir sonuç olarak görülmekte. Bu nedenle uluslararası ekonominin önderleri durumundaki ülkelerin bu zinciri daha güçlendirecek bir yeniden yapılanma içine girmeleri ve 1990'lı yılların bu arayış içinde geçmesi, para ve maliye politikalarının bu doğrultuda şekillenmesi, beklentiler arasında yer alıyor.

İçinde bulunduğumuz ortam, uluslararası düzeyde sağlanacak birliğin sadece siyasal alanda değil, ekonomik alanda da, global bir uzlaşmayı gerekli hale getiriyor.

İşte bu nedenden dolayı, uluslararası ekonomik kuruluşların, önemi bir kat daha artmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME EĞİLİMİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN OLANAKLARI

1. KÜRESEL SÜREÇLERİN TÜRKİYE ÜZERİNE SEKTÖREL ETKİLERİ

1.1. Teknoloji

Çağın gerisinde kalmışlık, teknolojiye, sanayileşmede gerilik, halkın yoksulluğu, içinde bulunduğu sıkıntılar her zaman sorgulama konusu olmuştur. Bunlara neyin ve nelerin sebep olduğu soruları sorulmaktadır.

Bunlara verilen cevap, Osmanlı aydın ve seçkinlerince, aklın özgürlüğünden, müsbet biliminden, teknolojiden (özellikle makina üretimi ve ihracatından), sanayileşmeden uzaklaşılması, uzak durulması olmuştur.¹²⁶

Nitekim bilime, teknolojiye olan bu ilgisizlik, bize bir imparatorluğun yok olmasına neden olmuştu. Cumhuriyet'in ardından bu açığı kapatılmak için eğitimin önemini anlatmıştık. Ancak bu daha ziyade teknoloji ithali şeklinde gerçekleşmişti.

Önceleri bir tarım ülkesi olan Türkiye kendine ait bir genetik kod dahi geliştirememişti. Teknik okulların yaygınlaşması ancak uygulamalı bilimlerde insan gücü yetiştirirken, AR-GE konuları ihmal edildi.

Dışa açık büyüme dönüşümü sayesinde Türkiye 1980'lerden sonra hızla teknoloji atağına girişmişti. Fakat bu buluş ve patent alanında dev adımlar atan Batı'nın yanında çok küçük kalmıştı.

¹²⁶Alptekin ERDOĞAN, Tarihsel Geri Kalmışlığın Temelleri, DPT, Ankara, 26 Temmuz 1997, s.1.

“Aradaki farkı kapatmalıyız” söylemleriyle kendini belli eden Türkiye’deki değişim sonucu, teknolojinin önemi kavranarak ancak AR-GE sayesinde ayakta durulabileceğinin farkına varıldı.

Gümrük birliği ve dünya pazarlarındaki rekabette varolabilmek için teknolojiye yatırım artık zorunlu olarak görölmektedir.¹²⁷

2010’da dünyaya damgasını vuracak dört temel endüstriden söz ediliyor. Bunlar: Biyogenetik, uzay, elektronik ve yazılım sektörleri.

Geçmişteki hatalı politikalar bazı trendleri kaçırmamıza yol açmıştı. Bugün uzay ve genetik teknolojileri için 50 yıllık açığı kapatmak zor görünmektedir. Ancak İrlanda, Hindistan, İsrail, Vietnam, Malezya gibi ülkelerin başarmış oldukları bir olguyla karşı karşıyayız.

Yeni üretim fonksiyonu olan “bilgi” üzerinde yoğunlaşmak, bilgi endüstrilerinde, örneğin yazılım sektörü gibi alanlarda Türkiye dönüşümü sağlayabilirse, kural koyucu ülkelerin arasına girme şansına sahip olacaktır. Her alanda teknolojinin bilgiyle buluşacağı yakın gelecekte, şimdiki pozisyonunu korumak için dahi, teknolojiyi milli seferberlik haline getirmek, kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelecektir.¹²⁸

1.2. Finans ve Şirketler

Finans sektörü, hala çok yüksek seviyedeki kamu ağırlığına rağmen, Türkiye’de pek çok yeniliğin öncülüğünü yapıyor.

Bugüne kadar kumbaradan ötesini göremeyen sektör, hizmet yelpazelerini genişletmeleri sonucu, yüzden fazla yeni kavramı ekonomiye kazandırma başarısını gösterdi.

Hesap odaklı bankacılık anlayışı yerini, insan odaklı hizmet birimlerine bıraktı. Mevduat bankacılığının ağırlığı azaldı. Hesap sahibinin paraya dair tüm ihtiyaçlarını yerine getirme iddiasındaki insanlar gündeme geldi. Yetiştirdiği yeni insan tipiyle Türkiye’nin Batıya açık yüzünü oluşturdu.¹²⁹

Sermaye piyasalarının ürünsel çeşitlenmesi sayesinde güçlü bir mali

¹²⁷Şeref OĞUZ, “Bilginin Önemini Farkettik”, *Milliyet*, 28 Temmuz 1997, s.7.

¹²⁸OĞUZ, *ön.ver.*, s.7.

¹²⁹Şeref OĞUZ, “Batı’dan da Önce”, *Milliyet*, 21 Temmuz 1997, s.7.

yapının altyapısını oluşturmuşlardır.

Bugün tüm dünya'da yaygın olarak kullanılan ATM'ler, en basit anlamıyla müşterilerin bankacılık hizmetlerinden yararlanmak amacıyla kullandıkları, insansız çalışan elektro-mekanik araçlardır. Önceleri sadece para çekme işleminde kullanılan bu makineler günümüzde gelişen teknolojinin etkisiyle hesaba para yatırma, müşterilerin değişik nitelikli hesapları arasında, para transferi yapabilme, hesap durumları hakkında bilgi alma, maaş alma ve hatta borsayla ilgili alım-satım işlemleri yapabilme gibi hizmetleri yerine getirebilme özelliklerine kavuşmuşlardır.

Teknolojide yaşanan dönüşüm, cebinde para olan herkesi, coğrafyasından bağımsız potansiyel "mudi" durumuna getirmiştir. Sanal ticaretin artan önemiyle birlikte sektör dijitalleşirken, borsa, aracı kurum, banka ve diğer mali kuruluşlar iletişim teknolojisinin en uç noktalarını kullanır olmuşlardır.¹³⁰

Türkiye'de sermayedeki en büyük dönüşüm profesyonelleşme ile olacaktır. Bugün ülkenin en büyük holdinglerinin, şirketlerinin yapısı incelendiğinde, bunların hemen hemen tamamının kilit noktalarında ailenin birinci ya da ikinci kuşak fertlerinin olduğunu görmekteyiz.

Gelecekte bu değişecek ve aile fertlerinin yerini profesyoneller alacaktır. Kısa bir süre öncesine kadar, mevcut sermayeyi, insan gücünü ve teknolojik kaynakları akıllıca kullanmak iyi bir yönetim için yetiyordu. Çünkü pazar belirlenmiş tüketicilerin tercihleri oluşmuş, şirket içi görev tanımları yapılmış, hiyerarşi piramidi içinde her şey uyumluydu. Ancak globalleşme ve her alana giren bilgisayar teknolojisi dünyayı olduğu kadar bugüne kadar alışlagelmiş "şirket" yapısını da değiştirmiştir.¹³¹

Dönüşüm çağı, tepe yönetimi altındaki yardımcıları, onların altında yer alan kısım şeflerini ve en alttaki çalışanlardan oluşan klasik yönetim şeması yerini yatay örgütlenmeye, takım çalışmasına bırakmıştır. Buna göre, patronun, müdürün, şefin yerini lider yönetici alacaktır.

¹³⁰ OĞUZ, aynı, 21 Temmuz 1997, s.7.

¹³¹ Murat SABUNCU, "Özel Şirket Özelleşiyor", Milliyet, 27 Temmuz 1997, s.7.

1.3. Meslekler ve Sendikalar

1980'li yılların sonunda Türkiye'nin ekonomisi liberalize etmesi meslek tanımını ve anlayışını da değiştirmiştir.

Dış ticaretin gelişmesi, ithalat ve ihracatı yıldızlaştırırken, telekomünikasyonun tanınması ve gittikçe daha çok insanın yurtdışına çıkması, Batı'nın serbest rekabetçi ortamının görülmesine yol açmıştır.

Bu durum, Türk halkının "hizmet ve kalitenin ne olduğunu anlamasına neden olurken, daha da önemlisi hizmet ve kalitede "standardizasyon" anlayışının Türkiye'ye tanıtılmasına yol açmıştır.

Öte yandan, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi, Türk firmalarının dış dünyayla buluşması, insan niteliğinde yükselmesini gerçekleştirmiştir. İnsan kalitesi bildiği yabancı dil ile ölçülmeye başlanmıştır. Bilgisayarın girmediği ofis kalmayınca, bilgisayar kullanabilen nitelikli eleman ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Doktorluk, öğretmenlik gibi meslekler gözden hızla düşerken, girişimcilik anlayışı ön plana çıkacak "kısa yoldan para kazanma anlayışı" öne çıkmıştır.

Gelecekte, geleneksel meslekler teknolojiye uyum sağlamak zorunda kalacaklardır. Mühendislik, öğretmenlik, doktorluk gibi klasik mesleklerde başarıya ulaşmak, ayakta kalabilmek için bu alanlarda teknoloji ve yeni fikirler üretmek ve üretilenleri en verimli şekilde kullanıp uygulamak gerekmektedir. Bazı meslekler ortadan kalkacak ancak özellikle bilgisayar ve teknoloji dallarında birçok yeni iş ortaya çıkacaktır.

Bugün Japonya'da akademik tanımı yapılmış 7 bin meslek bulunmaktadır. Bu rakamın Türkiye'de 200'ü biraz aşması mesleklerdeki gelişme ve derinleşmenin hızını kavramakta zorluk çekebileceğimize işaret etmektedir. Buna göre, girişimcilik, yaratıcı ruh ve bilgi ise kişinin en önemli sermayesi olarak kalmaya gelecekte de devam edecektir.¹³²

Başta işsizlik olmak üzere, sermayenin özelleştirme, taşeronlaştırma, teknolojiye ağırlık veren üretim uygulamaları ve sosyal devletin tasfiyesi gibi girişimler karşısında sendikal hareketler ciddi bir kriz yaşamaktadır.

¹³²Şule YÜCEBİYİK, "Memurdan Değişim Mühendisine", *Milliyet*, 30. Temmuz 1997, s.7.

Sendikaların geleceği, yaşamın her alanında etkinlik gösteren, siyasallaşan ve küresel düzeyde sendikal dayanışmaya önem veren bir perspektifi benimsemeye bağlı gözükmektedir. Üretim sürecindeki değişime bağlı olarak sadece kol emekçilerinin değil, mühendisden, teknik elamanına kadar kafa emeği ile geçinenlerin de örgütlenmesi gerekmektedir.¹³³

Sendikaların bu anlayışa uygun bir örgütsel yapıyı oluştururken, sendika içi demokrasiye de önem vermeleri gerekecektir.

Sonuç itibariyle, küresel dünyadaki genişleme trendleri en olumsuz etkilerini sosyal alanda ortaya koymaktadır.

Temel gelişme eğilimleri arasında Batı'da açık işsizlik ve standart dışı çalışma hızla artarken, özellikle enformel istihdamın büyümesine yol açmıştır.

Buradaki, temel çelişki, çalışma normlarının korunmasıyla, rekabet gücünün artırılmasının bir arada sürdürölüp sürdürölemeyeceğidir. Acaba, buradaki çıkar ilişkisi küresel süreçte bir çıkar bütünleşmesine doğru yönelip yönelemeyeceğidir.¹³⁴

Diğer taraftan, ILO'nun uluslararası, ticaret ve yatırım anlaşmalarına bağlayıcı sosyal hükümler koymaya çalışması, öte taraftan kalitenin yükseltilmesi, teknolojik yapılanmaların gerçekleştirilmesi, çağdaş üretim ve yönetim sistemlerinin uygulanmaya konulması, yüksek bir verimliliğin gerçekleştirilmesi "ücret dışı maliyetlerin" düşürölmesi ve her seviyede gittikçe genişleyen bir dialog beraberinde bütün sosyal tarafları mutlu eden çağdaş çözümler getirecektir.¹³⁵

1.4. Sivil Toplum Örgütleri ve Yeni Yönetim Anlayışı

Sivil örgütçölük kavramı Batı'da "Üçüncü Sektör" kavramı olarak nitelenmektedir. Sivil örgütler 2 binli yıllarda Türkiye'de de en hızlı gelişecek sektör olacaktır. Bu yolda, sivil toplum örgütlerinin temel amacı kamuoyunun bilinçli ve duyarlı kılmak olacaktır.

¹³³Atilla ÖZSEVER, "Yaşamı Örgütleyen Sendika", *Milliyet*, 1 Ağustos 1997, s.7.

¹³⁴Nusret EKİN, "Çalışma Yaşamında Sancılı Dönüşüm", *Milliyet*, 1 Ağustos 1997, s.7.

¹³⁵EKİN, ön.ver., s.7.

Aynı zamanda, dünya sivil toplum örgütleri birbirleriyle dayanışma içindedirler. Başta BM olmak üzere uluslararası sivil toplum örgütleri, "köprü ülke" Türkiye'ye her zamankinden daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Örneğin Brüksel'de Türkiye'nin Avrupa ile entegrasyonunun üstlenmek için kurulan Avrupa Birliği Daimi Temsilcisi bu alanda önemli bir rolü üstlenmiştir.

Sivil örgütlerin, Türk siyasi hayatını dönüştürmek için iddialı projeleri vardır. TESEN (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı), Anayasa'dan, belediyelerin örgülenmesine kadar bir dizi konuda değişiklik önerisiyle lobi çalışması yapmaktadırlar.

Sivil toplum örgütleri toplumsal hayatın doğrudan içindedirler. Kentlerin sorunlu bölgeleri varoşlarla merkezi birleştirmek için arada köprü görevini oluşturmaktadırlar.

ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerini Koruma ve Tanıtma Vakfı), ÇYDY (Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği) ve diğerlerinin ortak hedeflerinin, toplumsal dönüşümün kilit unsurları olan çocuklar, kadınlar ve öğretmenler olarak benimsemişlerdir.¹³⁶

Ulusların lidersiz birarada yaşayamayacağı yadsınmayacak bir gerçektir. Ancak ulus-devlet kavramının dönüşmesiyle birlikte, lider yapısı da dönüşmektedir.

Buna göre, lider yalnızca ülkenin ya da siyasetin konusu olmaktan çıkarak, toplumu oluşturan her parçanın vazgeçilmez bir ögesini oluşturuyor.

Kısa bir süre öncesine kadar, patron ya da başkanın yönettiği şirketler artık zorlanmaktadırlar. Bu dev örgütler küçülerek takımlara dönüşüyorlar. Kurum içinde kendini gereksiz kılan lider yöneticiler aranmaktadır. Avrupa Toplam Kalite Vakfı'nın liderlik kurumunu kalite modelinin başına koyması, bir keyfiyet değil, zorunluluk sonucu olmuştur. Genel müdürler genel liderlere, müdürler liderlere, şefler grup liderlerine dönüşmektedirler.¹³⁷

Yeni anlayışta, emir veren müdür ve amir giderken, bunların yerine yürekten bağlanan lider gelecektir. Yeni üretim düzeninde takım

¹³⁶Perihan ÇAKIROĞLU, "Tepeden Tırnağa Sivilleşme", Milliyet, 16 Temmuz 1997, s.7.

¹³⁷Şeref OĞUZ, "Miyon Değil Vizyon Çağı", Milliyet, 3 Ağustos 1997, s.7.

Yani 2000'in başında 900 bin kişi turizm sektöründe çalışıyor olacaktır. Ayrıca Türkiye'nin turizmin tüm çeşitlerinin tamamı için ideal bir ülke olduğu keşfedilmiştir. Bu şekilde 2010'daki gelecek dış turist sayısının 20 milyona ve gelirin ise 15 milyar dolara ulaşacağı hesaplanmıştır.¹⁴¹

Avrupalı Türk Turizm Kaplanları'nın başarıları da sektörün itici gücünü oluşturmaktadır. Avrupa'da sayıları 50'yi aşan Türk kökenli tur operatörleri, Avrupa'nın turizm devlerine ciddi bir rakip haline gelmişlerdir. Yine bu acentalar sadece Türkiye'ye değil, tüm küreye hizmet vermektedirler. Örneğin Tunus'a giden turistlerin %36'sı Türk acentalarla gitmektedirler.¹⁴²

Küresel bir olgu yaratan Dünya Turizminin Türkiye için kilit bir sektör olacağı aşağıdaki tablodan da anlaşılmaktadır.

Tablo 3.1. Yıllar itibariyle Dünya Turizminde Gelişmeler

Yıllar	Turizm Gelirleri (Milyon \$)	Turist Sayısındaki Artış (%)	Turizm Gelirlerinde Artış (%)
1980	103,000	27,9	151,2
1985	116,000	15,5	12,6
1990	260,000	39,3	124,1
1994	341,000	17,5	31,1
2000	585,000	23,1	71,5
2010	1.350,000	41,7	130,8

Kaynak: DPT, 1996

2. KÜRESEL SÜREÇLER KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN DURUMU

Türkiye, 21. Yüzyıl'ın olgusu olan küresel süreçlerin hiçbirinde etkin bir rol oynamamakla birlikte, yarattıkları sonuçların doğrudan etkisi; bundan böyle de, kaçınılmaz olarak derinden etkilenmeye devam edecektir. Türkiye, bu süreçler bağlamına konumunu belirleyebilmek, kendi geleceğini kendi elleri arasına alabilmek için, pek çok sorunla baş etmek zorundadır. Bunlar içinde en yaşamsal olanı, teknolojideki çağ değişimini yakalayabilmek sorunudur. Ne var ki, burada sorun Türkiye için ikilidir. İngiliz Sanayi Devrimi ile başlayan sanayi toplumlarına evrilme sürecini kaçıran Osmanlı İmparatorluğu'nu bu geç kalmışlık mirasını devralan ve sanayileşme eşliğini

¹⁴¹Şule YÜCEBİYİK, "Küresel Köyün Turizm Acentası", Milliyet, 23 Temmuz 1997, s.7.

¹⁴²YÜCEBİYİK, ön.ver., s.7.

henüz aşamamış bulunan Türkiye, şimdi, sanayi toplumları yeni bir çağa evrilirken, hem bu tarihsel açığı kapatmak hem de yeni çağ değişimini yakalayabilmek sorunu ile karşı karşıyadır. Bu iki sorunu aynı zaman diliminde çözüme göstereceği başarı Türkiye'nin geleceğini belirleyecektir. Bu iki sorunun çözümü, yaşamı sürdürebilmek ve daha iyi bir yaşam kurabilmek için gerekli mal ve hizmetleri üretebilme becerisi ile birlikte bilim ve teknoloji alanında da yetkinlik kazanma noktasında düğümlenmektedir. Çünkü, geleceğin enformasyon toplumu ve onunla iç içe örülen bilgi toplumu çağın bilim ve yeni Jenerik teknolojileri tabanında şekillenmektedir. Sanayi toplumunu karakterize eden Fordist iş süreci yerini aynı teknolojiler tabanında şekillenen yeni bir iş sürecine bırakmaktadır. Bu yeni iş sürecinde üretimin belirleyici girdisi bilim ve teknolojidir. Bilim ve teknolojiye egemen olan ülkeler geleceğin enformasyon çağının, geleceğin dünyasının egemenleri olma yolundadırlar. Türkiye bölgesi bir dünyada kendine bir yer bulabilmek için bilim-teknoloji-sanayi yeteneğini yükseltmek zorundadır. Bu, varlığını sürdürebilmesinin olmazsa olmaz koşuludur.¹⁴³

2.1. Türkiye'nin Yüksek Hızla Kalkınabilmesi

Planlı Dönem öncesinden bu yana sanayileşme ithal ekipmana (döviz) dayalı yürütülmekte; sanayileşmeyi teşvik, politikası da ithal ekipmana dayalı girişimciliği esas almaktadır. Sanayileşmenin ithal ekipmanla yürütüldüğünün daha somut ve açık anlamı, en başta sanayileşmenin ihtiyaç gösterdiği fabrikaların makinaları ile enerji santrallerinin ekipmanları, yurtiçinde özel sektörde ihracata dönük rekabet gücünde üretilmediğinden yurtdışından ihracat dövizini ve dış borç karşılığında kısıtlı ithal edilmektedir. İthal edilen ekipmanların tutarının proje yatırımında payı %50'nin üzerindedir. Bu pay enerji üretim, tesisi yatırımlarında daha yüksek oranlara, çıkmaktadır. Mevcut şartlarda buun açık anlamı, düşünülecek her sanayi yatırımının en az yarısı tutarında dövizinde ihracat veya kredi olarak sağlanmış olması zorunluluğu vardır. Bundan dolayı, kalkınma hızı arttırılmak istediğinde derhal "döviz, enerji ve iç kaynak" sorunları ortaya çıkmaktadır. Sorunların üstesinden gelmek için de yatırımlar askıya alınmakta, kalkınma hızının düşürülmesi ve hatta kalkınmadan vazgeçilmesi yoluna gidilmektedir. Ekonominin dış ticaret açığı ve dış borç stoku da hızlı artış göstermektedir. Bunun gerçek sebebi, planlı dönemin çok öncesinden bu tarafa, toplumun seçkinlerince makina üretimi, ihracatı ve

¹⁴³TÜBİTAK, Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası ve TÜBİTAK'ın Misyonu, Mayıs 1997, s.23.

çağdaş uygarlığın gelişmesine katkıda bulunulması konularına ilgisiz, duyarsız kalınması veya bunların öneminin gözardı edilmesidir. Ekipmanların, yurtiçinde Türk sanayicilerine yabancı teknoloji işbirliğiyle ve ithal girdi kullanılarak üretilerek sanayileşmenin sürdürülmesi halinde, yatırım projelerinde %50'nin üzerinde pay tutan döviz bu defa %5-10 dolayına düşerek büyük döviz tasarrufuna yol açmış ve ayrıca çok önemli olarak enerji santrallerinin ve diğer sanayilerin tesis süreleri mevcut tesis sürelerinin üçte birine indirmiş olacaktır.¹⁴⁴

Teşvik politikasında ithal ekipmana dayalı girişimciliğin esas alınmasının açık anlamı, "Türk sanayicisi tesis edeceği fabrikalarının yurtiçinden alındığında- 1988'den bu tarafa- en fazla vergi iadesi oranında veya onun biraz üzerinde (10 puan fazlasıyla) prim almıştır Yurtdışından getirilmek istendiğinde ise -fon hariç- gümrük vergileri sıfıra indirilmiştir. Dolayısıyla, yurtiçi ekipman üretimini destekleyici bir politikanın olduğu ileri sürülemez. Bunların neticesi olarak, kalkınma hızlarının brüt %7'ler dolayında seyretmesi öngürülmüş ve temine çalışılmıştır. Dünya'nın neresinde olursa olsun, teknolojiden, bir ülkenin teknoloji gücünden veya yine bir ülkenin çağdaş uygarlığa katkısından söz edildiğinde ilk akla gelen veya gelmesi gereken, makina üretmesi, ihraç edilmesi ve bu yolla ülkelerin sanayileşmesine katkıda bulunulması olmalıdır. Dünyada büyük devlet, dünya devleti, zengin millet olunması yolunda ülkelerarasında makina üretiminde ve ihracatın da bayrak yarışı yaşanmaktadır. Ne yazık ki, ülkemizin sanayileşmesi için gerekli fabrikaların, enerji santrallerinin ve diğer sanayilerin ekipmanlarını sürekli ithal ettiğinden çağdaş uygarlığa katkı, bayrak ve güçlenme yarışının dışında ve uzağında kalmaktadır. Ne var ki, özellikle fabrikalar ve enerji santralleri sürekli ithal edilen ekipmanlara tesis edilirken, teknoloji transferi yapılması yerine tesis ithal edilmiş olmaktadır.¹⁴⁵

İktisadi akademisyen ve uzmanlarca ileri sürülen kalkınma hızının enflasyonu artırdığı iddiası, ilk bakışta doğru görülsede, bunu Türk ekonomisindeki gelişmeler doğrulamamaktadır. Nitekim, DPT'nin 1950-1997 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Yayını'nın 20. sayfasındaki 1.2 numaralı Büyüme Hızları ve Deflatör tablosundan yararlanılarak Planlı dönemin 5'er yıllık GSMH deflatörünün artış hızları aşağıdaki tabloda tespit edilmiştir.

¹⁴⁴Alptekin ERDOĞAN, Ülkemizin Döviz, Enerji, İçkaynaklar Darboğazına Girilmeksizin Yüksek Hızla Kalkınabilmesi Ve Türk Mucizesi Yaratabilmesi, DPT, 14 Haziran 1997, s.2.

¹⁴⁵ERDOĞAN, ön.ver., s.3.

Tablo 3.2. Büyüme Hızları ve Deflatör

	GSMH'nin SABİT FİYATLA BÜYÜMESİ (%)	GSMH DEFLATÖRÜ (%)	İTO'NUN ÜCRETLİLER GEÇİNME ENDEKSİ
1.Plan Dönemi	1963-1967	5,10	8,50
2.Plan Dönemi	1968-1972	9,36	9,64
3.Plan Dönemi	1973-1977	22,3	21,26
4.Plan Dönemi	1978-1982	55,35	57,09
5.Plan Dönemi	1983-1987	32,95	38,96
6.Plan Dönemi	1988-1992	64,92	70,89
7.Plan Dönemi	1993-1997	79,71	93,07

Tabloda, 4. Beş Yıllık Plan Döneminde GSMH büyümesi %1.15'e düştüğünde enflasyon %55.35'e yükselmiştir. 5. Beş Yıllık Plan Döneminde hız %6.42'ye yükseldiğinde enflasyon %38.95'e inmiştir. 6. Beş Yıllık Plan Döneminde hız %3.78'e düşünce enflasyon yeniden %64.97'ye yükselmiştir. Aynı yorumu İstanbul Ticaret Odasının Ücretliler Geçinme Endeksi rakamları içinde yapmak mümkündür. Burada, kalkınma ile enflasyon arasında iddia edilenlerin aksine ters bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır. Böylece, kalkınma hızının enflasyonu arttırdığı iddiaları doğru olmadığı, zira enflasyonun yükseldiği dönemlerin kalkınma hızının düşmesine denk geldiği görülmektedir.¹⁴⁶

2.2. Makina Üretilmesinin ve İhraç Edilmesinin Önemi

Planlı Dönemin çok öncesinden bu tarafa bütün ekonomi bürokrasisi, iktisatçı uzmanlar ve siyasetin en önde gelenleri tarafından, ekonominin dış kaynak (döviz, dış borç, yabancı sermaye) ihtiyacı öncelikle makinaların (ekipmanların) ithal edilmesiyle ilgili olduğu halde, yatırımlara yönlendirilecek Türk parası kaynakların -iç tasarrufların- bazen de biraz daha gerçekçi olarak ihracatla elde edilen dövizin yetersizliğiyle açıklanmaktadır. DPT'nin Yıllık Program Yatırımları veya Yatırım Projeleri kitaplarında, Döviz ve Dış Finansman sütunu dışarıdan ithal edilen makinalara ve mühendisliğe ödenen bedel olduğu halde iktisat uzmanlarınca bu sütuna, son derece olağanmış ve her zaman olması gereklimiş gibi bakılmaktadır. Oysa bu sütun makina üretiminde, ihracatında bulunan ileri sanayi ülkelerinin yatırım programları kitaplarında yoktur. Bundan dolayı, ülkemizde sanayileşmenin ithal ekipmanla

¹⁴⁶Alptekin ERDOĞAN, *Enflasyonun Söndürülmesi ve Kalkınmanın İstikrar İçinde Yürütülmesi Politikalarının Sorgulanması*, DPT, 31 Temmuz 1997, s.28.

sürdürülmesinde ısrar edilmesi ve bu amaçla sürekli döviz kullanılması gerçeklere ve ülke yararına aykırı olmaktadır. Bundan kurtulmak üzere sanayileşmenin ihtiyaç gösterdiği makinaların özel sektörcü üretilmesi ve ihraç edilmesi son derece gereklidir. Çünkü açıklandığı üzere döviz, dış borç, dış kaynak ihtiyacı, Türk parasının yetersizliğiyle ilgili olmayıp daha çok sanayileşmenin gösterdiği fabrika ve enerji santrali makinaların ve yine hizmetlerde kullanacak ekipmanların ithal edilemesi ihtiyacından veya daha gerçekçi bir ifadeyle ülkede makina sanayilerinin, organize ve küçük sanayi sitelerinin (teknolojik altyapının) yetersizliğinden ileri gelmektedir. Bütün kalkınan ülkelerce; ileri sanayi ülkesi, yani makina üreticisi ve ihracatçısı özelliğinin kazanılmasına büyük dikkat, titizlik ve çaba gösterilmektedir. Bunun yanısıra çağdaşlaşma yolundaki bütün ülkelerce, aynı şekilde makina ihracatçısı kimliğinin kazanılmasına can atılmakta, dünya pazarlarında kendi sanayi ürünlerinin sürümünün ve pazar paylarının artırılması amacıyla makina üreticisi ülkeler arasında kıyasıya mücadele edilmektedir. Bunun sonucu olarak, makina üreticisi ülkelerce üretilen sanayi ürünleri, özellikle fabrika makinaları satın alınsın diye özellikle ülkemiz gibi ithal ettiği makinalarla sanayileşmeye çalışan ülkelere borç verilmekte veya daha doğrusu kredi açmaktadır. Bu uygulama kendi sanayicilerinin gelişebilmesi için son derece kuvvetli bir teşvik hükmü olmaktadır. Bu krediler, devlet tarafından, kendi sanayicilerinin ürünleri satılsın diye verilmekte ve ödemeler kendi sanayicilerine yapılmaktadır. Makinaları bu yolla ithal eden ülkeler ve onların işadamları da bu borçları kendi devletinin garantisinde borç veren devlete ödemektedirler. Ayrıca, sanayi ürünü ihracatçısı ülkelerce kendi sanayi ürünleri satın alınsın ve kredileri kabuledilsin diye satın alacakları, rüşvet hükmünde komisyon da vermektedirler. Bunların cazibesine kapılan az gelişmiş ülke bürokratlarınca dış ticaretin ve ekonominin devletçi yapıda tutulması ve makina sanayilerinin kurulmasının ve çeşitli önemli projelerin engellenmesi yoluna gidilmektedir.¹⁴⁷

Dünya'nın önde gelen makina üreticisi, ihracatçısı ülkelerinden ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya İsveç ve kalkınmanın mucizesinin temsilcisi sayılan, Japonya "müsbet bilime, teknolojiye ve sanayileşmeye, enerji üretimine önem verdikleri için hızlı ve sağlıklı kalkınmışlardır." Çağdaşlaşmanın, kalkınmanın bu şekilde açıklanması soyut ve evrensel doğru olduğu halde, bu tanım ülkemizde yetersiz anlaşılmakta ve yanlış uygulanmaktadır. Hareket noktasında büyük hata yapılmaktadır. Nitekim, kalkınma endüstrileşme olmakla birlikte yukarıda sıralanan ülkeler sanayileşme açısından tesis edecekleri fabrikaların makinalarını ve diğer

¹⁴⁷Alptekin ERDOĞAN, Japon Mucizesinin Sırrı ve Türkiye, DPT, 30 Ekim 1997, s.4.

makinaları üretip ihraç ederken ülkemiz ise bunları üretmeyip sürekli ithal etmektedir. Bu yüzden sanayileşmenin katmadeğeri, istihdam artışı ve hızı düşük seyretmektedir. Oysa, teknoloji denildiğinde akla ilk gelen makina üretim becerisidir. Teknoloji transferi de makina üretim becerisinin kazanılmasıdır. Bundan dolayı, ülkemizce sanayi ülkelerinden ekipman ithal edilmesi sebebiyle teknoloji yerine tesis ithal edilmektedir. Japon kalkınmasının ülkemizde yazarlarca sözü edilmeyen sırrının somut özeti bu ülkenin fabrika makinalarını üreterek, ihraç ederek sanayileşmesi olmaktadır.¹⁴⁸

2.3. Kalkınma Mucizesi Yaratabilmenin Altyapısı

Ülkelerin yeni ve gerçek zenginliği, sanayileşirken ileri derecede mühendislik (teknoloji) kullanılmasıyla ve özel sektör girişimciliğinin, esnek yönetimli işletmeciliğin ve piyasa ekonomisinin esas alınmasıyla sağlanabilmektedir. Bu özellikte sanayileşen ülkeler katmadeğer yaratmada tarım ülkelerine nazaran büyük avantajlara (üstünlüklere) sahip olmaktadır. Nitekim tarıma bağlı ülkelerce sanayileşmenin gerektirdiği fabrikaların, enerji santrallerinin makinaları üretilmeyerek kıt döviz imkanlarıyla yurtdışından ithal edilirken, teknoloji yerine tesis ithal edilmekte ve yine bu yapılırken bir bölgenin veya binlerce dönüm tutan tarım arazilerinin ihracatı karşılığında sadece birkaç dönüm araziye kurulacak fabrikanın makinaları ithal edilmiş olacaktır. Sanayileşmenin sürekli ithal ekipmanla yürütülmesi halinde, ülke kalkınması sömürge tipi sanayileşme kategorisine girmektedir.

Ülkemizde, fabrika makinalarının ve hizmetlerde kullanılacak makinaların ve bunların montajıyla ilgili mühendislik hizmetlerinin yurtdışından ithal edilmesinin teknoloji ithali olduğu iddiasıyla da sıkça karşılaşılmaktadır. Bu iddia veya tanım tamamen yanlış olup bu şekildeki ithalat, tesis ithalatıdır. Nitekim, teknoloji ithalatı sözkonusu olduğunda dışarıdan gerçek anlamda mühendislik bilgisi ve becerisi (lisans, knowhow, proje, patent...) satın alınması ve bunların neticesinde Türk mühendislerine ve işçisine herhangi bir şey üretme ve ekonomiye de yüksek katmadeğer, yüksek istihdam ve sanayi ürün ihracatı becerisinin kazandırılması olmaktadır. Dışarıdan ekipman ithal edilmesi durumunda ise böyle bir becerinin kazanılması sözkonusu değildir. Ülkede makina üretim teknolojisinin kazanılmaması veya kazanılsa da yaygınlaşmaması durumunda ise sürekli ekipman ithalatı yapılacağı için milli ekonomi aleyhine olarak yabancı ülkeler "üretim, istihdam, katmadeğer, Dışödemeler Dengesi ve Müsbet Bilim"

¹⁴⁸ERDOĞAN, aynı, s.6.

açısından sürekli desteklenmiş olacaklardır. Ülkelerin mukayeseli üstünlüğe göre belirli konularda dünya piyasasında kendilerinin kabul ettirmeleri gerekmele birlikte, teknoloji üretim ve mühendislik ihracat becerisinin kazanmaktan, bunun gerektirdiği yüksek vasıflı insangücü yetiştirmekten uzak kalmaları da düşünülemez.¹⁴⁹

Ülkemizde ağır sanayiden sözedildiğinde, genellikle “Demirçelik, bakır, alüminyum, petrokimya...” gibi büyük görünüşlü aramalı sanayileri sanılmakta ve dile getirilmektedir. Oysa, gerçek ağır sanayi bu sanayilerin ve diğer aramalı ve tüketim malı fabrikalarının makinaları başta olmak üzere her çeşit makinayı üreten “AĞIR MAKİNA SANAYİLERİ” olmaktadır. Fabrika makinalarının üreten sanayilere sahip olunması, aramalı ve tüketim malı üreten fabrikaların makinalarının üretecek teknoloji becerisine ve imkanına haiz olunmasıdır. Bu açıdan “küçük sanayi ve organize sanayilerin yurt çapında yaygınlığı” büyük önem taşımaktadır. Bunlar hızlı sanayileşmenin alt yapısıdır. Geri kalmış yörelere özel sektörün fabrika tesis edilmesi ve kurulacak fabrikaların üretimlerini başarılı şekilde sürdürebilmesi küçük ve organize sanayi sitelerine ve elektrik enerjisi bolluğuna önemle ihtiyaç göstermektedir. Bir ülkenin, bazı sanayilerin makinalarının üretmeyip ithal etmesi mukayeseli üstünlük ilkesine göre gayet tabii karşılanabilir. Ekonominin dışa açılması ve ihracata dönük yapılanması yönünden önem taşıyabilir. Ancak, gerektiğinde ithal ettiği ürünü üretebilecek sanayi alt yapısına ve üretim teknolojisine sahip olunması, asla gözardı edilmemesi gereken bir konudur.¹⁵⁰

2.4. Ekonomide Ferdietçiliğin Önemi

Ülkemizde sanayileşme ve teknoloji, ithal ekipmana dayalı olarak kasıtlı yürütülürken ekonomide fert, ferdietçilik de zayıf tutulmuştur. Ferdin (özel sektörün) olması gereken yerde devlet ve belediyeler boy göstermiştir. Bu yol izlenirken, kalkınmada, ihracatta ferdi girişimciliğin, ihracatın zayıflatılması köstetlenmesi maksadıyla devlet bürokrasisince özel girişimciliğin önüne binbir zorluklar konmuştur. 1988 yılına gelinirken Tınaz Titiz’in yaptığı bir araştırmada; bir Türk müteşebbisinin iş kurmaya karar verdikten sonra 73 ayrı konu ilgili 33 izin belgesi alabilmek için 152 adet evrak, plan, proje hazırlanmasının zorunlu olduğu; bir müteşebbisin iş kurarken tabii olduğu; işlemlerin geçtiği mercilerde atılan imzanın 22.000’e ulaştığı tespit edilmiştir.

¹⁴⁹Alptekin ERDOĞAN, Teknoloji Transferi, Ağır Sanayi, Tasarım Mühendisliği Tanımları ve Ekonomide Ferdietçilik Üzerine Düşünceler, DPT, 15 Ağustos 1997, s.2.

¹⁵⁰ERDOĞAN, ön.ver., 15 Ağustos 1997, s.4.

Bunun günümüz şartlarında girişimciliği ve kalkınmayı engellemekten, ülkeyi kalkınma ve uygarlık yarışı dışında tutmak ve halkı fakir bırakmak istemekten öte bir anlamı mevcut değildir. Aynı mantalitenin bir devamı olarak işyeri sahiplerine ve sanayicilere verilen su, elektrik, doğal gaz fiyatlarında daha yüksek tarife uygulanmaktadır. Bu tutum ekonomik düşünceye ters olduğu kadar adalet., eşitlik ilkelerine de aykırıdır. Bu şartlar gözönüne alındığında ülkenin yeterince kalkmadığını ileri sürmek yerine, nasıl bu kadar gelişme gösterdiği düşünmek daha uygun olacaktır.¹⁵¹

Ülkemizde ekonomik kalkınma ve çağdaşlaşma tartışıldığında devletin yatırım ve istihdam yükümlülüğü olmak üzere bizzat fabrikalar kurması, imar faaliyetlerine girişmesi, yeni ürün ve hizmet üretecek tesisler kurması o yöredeki insanlara devletin ücretlisi olarak çalışabilecekleri işi temin etmesi anlaşılmıştır ve aynı anlayış özelleştirmeye karşı çıkmakla devam etmektedir. Kalkınmada ne kadar mesafe alındığı sözkonusu olduğunda da, devlet yatırımlarının zaman içinde para ve proje sayısı olarak kaç misli arttığı dikkate alınmaktadır. Oysa, bu bakış açısı son derece yanlış ve tehlikelidir. Zira, devletçe asıl yapılması gereken kalkınması düşünülen yörenin insanların kendi işlerini kurmak üzere yönlendirilmesi ve teşvik edilmesidir. Hiçbir zaman devletin eline bakmayacak ve üstelik devlete her zaman katkıda bulunacak ruhta eğitilmesidir. Nitekim, devletin kurumlarının, işletmelerinin fertlerinki kadar doğru, esnek, gelişmeye açık ve katmadeğer yaratıcı, verimli, üretken olarak yönetilmesi; toplumun zenginleşmesine, refahına, devletin maliyesine katmadeğer yaratması, düşünülemez. Devletin kalkınmayı harekete geçirecek alt yapıyı oluşturmak üzere yeni oto yollarının ve demiryollarının her yöreye ulaştırılması, elektrikleendirme sağlaması, organize ve küçük sanayi sitelerinin kurulmasına öncelik verilmesi; sanayileşmenin gerektirdiği fabrikaların makinalarının özel sektöre ihracata dönük şekilde ürettirilmesi; en ileri teknolojiye haberleşmeye ve eğitim, sağlık adalet ve güvenlik hizmeti konularında ileri hamlelere imkan verilmesi; ülkenin veya yörelerin ülke içiyle ve dışıyla trafik ve ticari bağlantısının sağlanması; ülke dışına serbest giriş ve çıkışların artması (deniz, kara, hava trafiğinin), artırılması büyük önem taşımaktadır. Bundan dolayı, devletin eline bakan bir kalkınma ve istihdam ve yine insanı üretken kılmayan bir sosyal yardım anlayışı ve uygulamaları son derece yanlış olup bir anlamda ferdin (özel sektörün) söndürülmesinin ve yine ferdin onursuzlaştırılmasının açık kurumlaşmasıdır. Bunun yanında kalkınmanın da engellenmesi anlamını

¹⁵¹ Alptekin ERDOĞAN, Planlı Dönemde Hızlı Kalkınma Açısından Kaçırılan Fırsat, DPT, 18 Şubat 1997, s.3.

taşımaktadır. Zira ülkemizde hızlı sanayileşerek ciddi kalkınma gösteren iller (Gaziantep, Kahramanmaraş, Denizli, Çorum, Eskişehir, Bursa, Kayseri, Malatya, Şanlıurfa, Çankırı, Niğde, Malatya, Konya, Van,...) devletten yardım almayı kendi insanının yaratıcı gücünü seferber edip değerlendirenler, kalkınma yolunda insanları dayanışma gösteren illeri olmaktadır. Devletin yardım ettikleri veya devletin eline bakan iller ve yöreler ise, sürekli devletin kaynak transferine (devletçi projelere) bel bağlayıp devletin sırtına yük veya halkın boğazına ortak olup; geride kalmış olmaktadır.¹⁵²

Küresel süreçler karşısında Türkiye'nin durumunu incelediğimiz bu bölümde anahtar rolü "bilim-teknoloji-sanayi" yeteneğini yükseltmek oluşturmaktadır.

Ancak, Türkiye bu anlattığımız yapısal dönüşümü gerçekleştirebildiği oranda, yeni çağa uyum gösterebilecek ve jenerik, teknolojilerden söz edebilecektir. Yoksa, 21. yy'da Türkiye'nin bilgi toplumuna geçişi sadece "temenni"den başka bir şeyi ifade etmeyecektir.

3. BİLİM-TEKNOLOJİNİN ÖNEMİ VE YENİ YAYILGAN JENERİK TEKNOLOJİLER

Teknoloji günümüzde çok önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu durum, büyük ölçüde "ekonomik gelişmelerden" kaynaklanmaktadır.

Pazar ekonomilerinde -gelişmiş sanayi ülkelerinde-hemen hemen bütün üretim alanlarında ciddi problemler yaşanmaktadır. Ücretler, verimlilikte herhangi bir artış olmaksızın, artış eğilimindedirler. Pazarlardaki genişlemenin sınırlılığı ekonomik büyümenin önünde bir engel oluşturmaktadır. Kapasite fazlası üretim, ekonomilerin giderek uluslararasılaşmasıyla üretimin tüm küreye yayılması ve denetlenmesindeki zorluklar, pazar ekonomilerini yeniden üretememek-sürdürememek gibi son derece yaşamsal bir durumla, daha açık bir deyişle, çözümlenmeyen bir kriz durumuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bugün bu krizi aşmak için tüm umutlar teknolojiye, yeni yayılğan jenerik teknolojilere bağlanmıştır. Artık tasarımda ve üretimde sağlanan esneklik çok sık aralıklarla model değiştirebilmeye; her değişiklikte daha üstün ürünler ortaya koyabilme; dahası yepyeni ürünler tasarımıyla pazara sürmeye olanak tanımaktadır. Bu esneklik sayesinde, pazardaki değişikliğe ayak uydurulabilmekte; çok kısa süreler içinde yaratılan yeni ürünlerle pazardaki tıkanmalar aşılabilir. Yine bu yayılğan jenerik

¹⁵²ERDOĞAN, aynı, 15 Ağustos 1997, s.7.

teknolojiler, iş sürecinin bütününde kalite güvenilirliğinin sağlanması, sıfır hatayla çalışma sıfır stokla çalışma, sıfır kayıp zamanla çalışma gibi ideal bir duruma yaklaşma olanağını vermekte ve böylece prodüktivitenin yükseltilmesinin önünde duran daha geç çok engelin ortadan kaldırılabilmesi mümkün olmaktadır.¹⁵³

Açıkça anlaşılacağı gibi ister firmalar isterse ülkeler düzeyinde olsun, yeni teknolojilere her kim egemense; yeni teknolojileri her kim daha üst düzeyde, daha bir yetkinlikte kullanabiliyorsa; bu teknolojilerin sağladığı üstünlükten de, herkesten önce o yararlanacak; diğer bir deyişle, rekabet üstünlüğüne o sahip olacaktır. Yine çok açıktır ki, asıl üstünlük teknolojiyi üretebilendedir. O nedenle uluslararası arenada yarış, teknoloji üstünlüğü yarışdır. Bütün bu söylenenlerden çıkarılabilecek üç sonuç vardır:¹⁵⁴

i. Teknoloji ve onun kaynağı olan bilim, günümüzde pazar ekonomisinin sürdürülebilmesi için olmazsa olmaz koşul haline gelmiştir.

ii. Teknoloji bu denli yaşamsal bir üretim faktörü haline geldiği içindir ki, bütün ekonomik süreçlerde, hatta organizasyon yöntemlerinin, içeriğinde payı giderek artmaktadır.

iii. Teknolojinin tanımı değişerek “Sanayinin, temel girdileri olan hammadde, enerji ve enformasyonu, kullanılabilir mal ve hizmetlere dönüştüren bilgiler kümesi¹⁵⁵ şeklinde tanımlanması sonucunu doğurmuştur.

Kapsamlı yenilikleri yaratan teknolojilere genellikle “Jenerik teknolojiler” adı verilmektedir. Burada önemli nokta, bu kapsamlı yeniliklerin yeni ekonomi dalları, yeni üretim sektörleri doğmasına ya da eskilerin yerine yenilerinin geçirilmesine neden olmalarıdır. Örneğin sentetik kauçuk sanayinin doğuşu, doğa kauçuk üretimini önemli derece etkilemiş ve bunları girdiyi kullanan sektörler üzerinde de etkili olmuştur.

Ancak bazı jenerik teknolojilerin etkileri, dönemsel olarak bir çağı bitirip yeni bir çağı yaratacak kadar derin ve kapsamlı ekonomik etkileri olabilmektedir. Tarihte bunun başaran “buhar teknolojisi” olmuş ve imalattan, dağıtım ve ulaşım sistemine kadar yapısal dönüşümü sağlamıştır.

¹⁵³DPT, *Bilim ve Teknoloji Ö.İ.K Raporu*, Eylül 1994, s.2.

¹⁵⁴DPT, *ön.ver.*, Eylül 1994, s.2-3.

¹⁵⁵Cem KOZLU, *Türkiye Mucizesi İçin*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1995, s.249.

Günümüzde ise en yaygın ve en etkin jenerik teknolojisi “Enformasyon Teknolojisi”dir. Yalnızca ekonominin değil yaşamın bütün olanlarının etkileyen ve son derece radikal değişikliklere neden olan bu teknoloji aslında, elektroniğin birer türevidir olan “bilgisayar, mikroelektronik ve telekomünikasyon” teknolojilerinin bir bileşimidir.¹⁵⁶

Yeni çağın enformasyon teknolojisi tanımlamakla birlikte etkileri o kadar etkili olmayan fakat bu süreçte rol oynayan başka yaygın jenerik teknolojiler de mevcuttur. Bunlar:

- İleri ve Yeni Malzeme Teknolojileri,
- Biyoteknoloji ve Gen Mühendisliği,
- Nükleer Teknoloji,
- Uzay ve Havacılık Teknolojileridir.

3.1. Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası Oluşturmanın Önemi

Bilim ve teknolojinin işaret edilen düzeyde gelişmesini sağlayacak AR-GE faaliyeti ve bunun için gerekli olan bilimsel ve teknolojik altyapının kurulması ve özellikle de yeterli beyingücünün yaratılabilmesi tek tek firmaların üstesinden gelemeyecekleri kadar büyük harcamaları ve geniş çaplı kurumsal ve yasal düzenlemeleri gerektirir. Her AR-GE projesi belli bir riski içerir AR-GE faaliyeti, doğası gereği, başarısızlıkla da sonuçlanabilir ve herhangi bir bilimsel ya da teknolojik bulgu ortaya konamayabilir. Bu risk her zaman vardır. Bu sorun, KOBİ’ler için daha da önemlidir. Bu yüzden, bilim ve teknoloji yeteneğini yükseltmek ve yetkinliği ülke düzeyinden kurumlara, kurumlardan ülke düzeyine taşımak, bunun için gerekli olan AR-GE ve inovasyon sistemini kurmak kaynak dağılımından özellikle de kamu kaynaklarının tahsisinde yeni düzenlemeleri gerektirir; bu ise ulusal bir uzlaşma sorunudur ve ulusal bilim ve teknoloji politikaları bu uzlaşmanın bir ifadesidir.

Günümüzde ise, ulusal bilim ve teknoloji politikaları oluşturmanın yanı sıra, gerektiğinde iktisadi birlik içinde de stratejik politikalar oluşturulmaktadır. Avrupa Birliği 5. Çerçeve Programı buna bir örnek oluşturmaktadır.

¹⁵⁶Aykut GÖKER, Sanayileşme ve Teknolojiye Yetişme Politikaları, MMO Yayınları, Ankara 1993, s.33.

İster ulusal olsun isterse de bölgesel, temel amaç yaşanılabilir bir ülke veya yaşanabilir bir bölge yaratmaktır; bilim ve teknoloji de bu amaca yönelik birer "kilit" teşkil etmektedirler

Ancak, burada önemle üzerinde durulması gereken husus, bilim ve teknoloji politikaları ile öngörülen bilim ve teknolojiye yetkinleşmenin ve inovasyon yeteneği kazanmanın salt teknik bir sorun olmadığıdır. Bu yetkinleşme, aynı zamanda sosyo-ekonomik ve siyasi bir süreçtir. OECD raporlarında belirtildiği gibi;¹⁵⁷

i. Yeni jenerik teknolojiler toplumlarımıza tepeden inme dayatılamaz; bu teknolojiler, kurumsal bazda uyum sağlamaya ve farklı çıkar grupları arasında bir ara yol bulmaya yönelik bir süreçten geçilerek toplumsal yaşama aktarılmalıdır.

ii. Buna ek olarak, yaşama standardı yükseldikçe, dikkatlerin ürün ve hizmetlerin kalitesi, iş kalitesi, çevrenin korunması ve geliştirilmesi ve daha çok da yaşam kalitesi üzerinde yoğunlaşacağı göz ardı edilmemelidir. Bu hususlar, teknoloji konusunun sistematik bir biçimde ele alınmasını, özellikle de teknolojinin etkilerinin değerlendirilmesi ve buna yönelik tartışmalar kamu oyunun da katılımının sağlanmasını gerektirir.

iii. Dahası, yeni teknolojilerin başarılı bir biçimde ekonomik faaliyet alanlarına aktarılmasını sağlayacak, bir güven ortamının yaratılması, kapsamlı inovasyon süreci olarak tanımlanabilecek bir süreç kapsamında mümkün olur.

3.2. Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikaları ve Stratejileri

3.2.1. Öncelikli Alanlar

Bilim ve teknolojiye Türkiye için öncelikli alanları,

Enformasyon Teknolojileri,

Yeni Malzeme Teknolojileri,

Biyoteknoloji ve Gen Mühendisliği,

¹⁵⁷TÜBİTAK, aynı, s.31.

Nükleer Teknoloji

Uzay ve Havacılık Teknolojileri, olarak belirlenmiştir.

Ancak önemli olan nokta, bu önceliklerin hayata geçmesidir. Bundan beklenen, bu teknolojilerin uygulanacakları mevcut üretim alanlarında üretkenliği yükseltmesi ve buna paralel olarak, yükselen üretkenliğin açıkta bırakacağı iş gücünü telafi edecek, yeni üretim ve iş alanlarının yaratılabilmesidir. Beklenen ise toplumsal yükseltilebilmesi, bilim ve teknoloji politikasıyla tümleşik bir sanayi politikasının üretilip uygulanabilmesine bağlıdır. Sanayi ekonomi hayatının temeli olmaya devam etmektedir ve teknoloji politikasıyla sanayi politikasının belli bir eşgüdüm içinde geliştirilip uygulanması, her koşulda benimsenmesi gereken temel ilke olmak durumundadır.¹⁵⁸

3.2.2. Araştırma ve Geliştirmenin Gerekliliği

İç pazarımızda, dış üreticilerin mallarının serbestçe satılması, diğer taraftan sanayimizin mallarının da dış pazarlara açılması ile içte ve dışta içine girilen rekabet ortamı teknolojinin güncel tutulmasını kaçınılmaz hale gelmiştir. Ürünlerin güncel teknolojiyi içeren özellikte olması ve küresel rekabet için gerekli kalite ve maliyet düzeylerini sağlayacak güncel teknoloji ile üretilmeleri gereği ortaya çıkmıştır. Rekabet ortamında aranan teknolojiyi dış kuruluşlardan sağlamak sanayimiz için zorlanmış, bazı durumlarda imkansızlaşmıştır. Bu durum ve Dünya Ticaret Örgütü yapılan anlaşmaya göre bundan böyle sübvansiyon uygulamalarının önemli ölçüde azaltılması gereği, bir sürü fedakarlık ile kazanılan dış pazarlara yapılan ihracatımızı gerilemesi veya tehlikeye düşmesi anlamına gelmektedir. İç pazardaki paylarını dahi koruyamayacak hale düşebilecek yerli kuruluşların, yeni teknolojiye ulaşmak için yetersiz kalmaları veya çok elverişsiz şartlarla uluslararası veya dünya kuruluşlarınca ele geçirilmeleri gündeme gelebilecektir. Teknoloji üretiminin gerekliliği konusunda birçok farklı çalışmada bilim-teknoloji-sanayi üçlemesinin birbirleri ile olan ilişkilendirmelere yer verilmiştir. Ortak arayış, teknoloji üretiminin yapılabilmesine yönelik AR-GE faaliyetlerinin ve bunun sağlayacağı kurumsal anlayışın ve mekanizmaların ortaya çıkarılmasıdır.¹⁵⁹

¹⁵⁸DPT, aynı, Bilim ve Teknoloji, s.8.

¹⁵⁹İ. Hakkı YÜCEL, "Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumunu", DPT, Ağustos 1997, s.7.

3.2.3. Eğitim

Eğitimin de, teknolojik gelişmelere uygun olarak sürekli kendisini yenilemesi gerekmektedir. Eğitimi önümüzdeki dönemde sadece iş öncesi eğitim olarak algılamayıp, hayat boyu eğitim olarak düşünmek ve buna göre yapılanmak biçimsel gelişmenin gereğidir. Dünyadaki bilgi birikimi 1850'li yıllara kadar her yüzyılda ikiye katlanırken, 1970'lerde bu süre beş yıla kadar düşmüş, 1980'li yıllardan itibaren bilginin kendisini yenileme süresi bir yılın altına düşmüştür.¹⁶⁰ Üretilen her yeni bilgi sonraki bilginin üretilmesinin hazırlayıcısı olmaktadır. Ayrıca günümüz enformasyon teknolojilerinin sağlamış olduğu imkanlar sayesinde bilgi talebinde bulunan, bir kişi bilgi edinmeye ve edinilen bilgiyi kullanmaya fırsat tanırken, kullanma süresini de çok kısa bir zamana indirmekte ve her defasında bilgiyi öğrenme süresi uzarken kullanma süresi kısalmaktadır.

Bilgi toplumu, ürün ve süreçlerin büyük hızlarla değiştiği bir dinamizm üstüne kurulmuştur. Bu nedenle, eğitim ve öğretim, hedefleri sürekli değişen bir faaliyete dönmektedir. Geçerli iş alanlarına girebilmek için bilgi ve beceri düzeyini bu hedeflere göre ayarlamak yeni inovasyon becerisine sahip olmak gerekecektir.

Ancak unutulmaması gereken bir nokta ise, "bilgi toplumu" diye adlandırılan bu çağ, temel eğitime verdiği önem kadar yetişkinlerin de okul sonrası eğitimlerine önem vermektedir. Çünkü, bilginin bu denli kısa sürede kendini yenilemesi, kişinin kendisini, yenilemesi sonucunu doğurmaktadır.

3.2.4. Üniversite-Sanayi İşbirliği

Günümüzde bir çok ülke; Üniversite-sanayi işbirliği strateji uygulamaları, hem sanayi için gerekli olan teknolojiyi temin ederken hem de üniversite için uygulama olanağı, yaratmış olmaktadır.

Ancak ülkemizde ise sanayi-üniversite işbirliği umulanın çok altında kalmıştır. Bununla birlikte, yaşanan değişim sanayiciyi bir arayışın içine itmiştir ve 1980'li yıllar Türkiye için başlangıç yılları olarak kabul görmektedir. Türkiye'de ilk olarak üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde İTÜ ile İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası'nın 19852 yılında bir teknopark uygulaması

¹⁶⁰TÜBA-TÜBİTAK-TTGV, *Bilim-Teknoloji-Sanayi Tartışmaları Platformu Araştırma-Geliştirme Sistemi Yapısı ve Çerçevesi*, Mart 1996, Ankara, s.7.

başlatmıştır.

Teknoparklar, üniversitelerin veya araştırma kuruluşlarının tahsis etmiş olduğu mekanlarda, yeni teknolojilere ulaşma arzusunda olan ve bu tür teknolojileri özümseme yeteneği olan girişimcilerin yer aldığı kuruluşlardır. Bu amaca yönelik;¹⁶¹

i. Üniversite-sanayi işbirliği endüstriyel içerikli uygulamalı araştırma ortak projeleri ile başlatılabilir. Bu projeler, somut sanayi sorunlarına yönelik olacak ve yönetimleri sanayicilere bırakacaktır.

ii. Sanayimizin sorunları, yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası araştırma konuları arasında, niteliğine uygun olarak yer almalıdır.

iii. Uluslararası bilgi ve beceri birikiminden olabildiğince yararlanmak durumdayız., Sanayicimiz, yurtdışı eğitim ve araştırma faaliyetlerinin, kısmen ulusal ihtiyaca duyulan alanlara yöneltmesini ve sorunlarının bu çalışmalarda dikkate alınmasını, yurtdışı programlarının yeni teknolojilere sahip olmak ve gerekli uzman kadrosunu yetiştirmek amacı ile etkin olarak kullanılmasını istemektedir.

iv. Üniversite ve sanayi AR-GE birimleri arasındaki alışveriş ve birbirini tamamlama yeteneğininin yaratılması, üniversite-sanayi işbirliğinin en kolay gerçekleştirilebilecek hedef olmaktadır.

3.3. Türkiye'nin Bilim ve Teknolojide Atılım Dinamikleri

Bilim ve teknolojide atılımın temelini, bilimsel araştırma yeteneğinin genişletmek ve derinleştirmek oluşturmaktadır. Çünkü, bilim üretme yeteneğiyle desteklenmeyen her proje ve bu yeteneğe dayalı üstünlüğün zaman içinde teknolojinin kendi doğal sınırına ulaşmasıyla son bulacağı bilinmektedir.

Bugünün jenerik teknolojileri, yarınında jenerik teknolojileri olarak kalacak değildir. Ancak, yarının jenerik teknolojilerinin üretmek, bugünün teknoloji yeteneğininin bir araştırma aracı kullanan, "bilimsel üretim yetkinliği" ile doğru orantılı olacaktır.

¹⁶¹DPT, Bilim ve Teknoloji Politikaları Alt Komisyon Raporu, Eylül 1994, s.4.

Bilim ve teknoloji atılımının amacı ise, ülkenin bütün faaliyet alanlarında çıktıların nitelik ve nicelik düzeyini yükseltmek olarak belirlenmiştir.

Buna göre Türkiye'nin atılım dinamikleri ise şu şekilde sıralanmıştır:

- Ulusal Bilgi (Enformasyon) Ağı Altyapısı,
- Esnek Üretim Sisteminin Ülke Sanayine Uyarlanması,
- Uzay ve Havacılık Sanayileri ve Savunma Sanayiinde Alan ve Ürün Belirlenmesi,
- Gen Mühendisliği ve Biyoteknoloji,
- Çevre Dostu Teknolojiler,
- Yeni Malzeme Teknolojisi olarak belirlenmiştir.

3.3.1. Ulusal Bilgi (Enformasyon) Ağı Altyapısı Kurulması

İlk kez 1977 yılında, iktisadi işbirliği ve Gelişme Teşkilatı'nın (OECD), Bilgi, Bilgisayar ve Haberleşme Politikaları Komitesinde, Bilgi Ağı Altyapısını dile getirildi.

Mart 1994'te Kyoto'da yapılan Dünya Telekomünikasyon Konferansında ulusların bireysel olarak Ulusal Bilgi Ağı Altyapılarını oluşturmasının yeterli olamayacağı, bugün kullandığımız posta, telefon, teleks ve telgraf altyapısının da küreselleşmesi gereği vurgulanarak "Küresel Bilgi Ağı Altyapısı" kavramı ortaya çıktı. Dahası, telekomünikasyonda "evrensel hizmet" (universal service) diye bilinen;¹⁶²

i. Kişilerin ödeyebilecekleri bir ücret karşılığında telefon konuşması yapabilme hakkı,

ii. Kişilerin ödeyebilecekleri bir ücret karşılığı her tür (ses, resim, hareketli görüntü, müzik, veri, vs.) bilgiye etkileşimli (interactive) olarak erişebilme hakkı olarak yeniden tanımlandı.

¹⁶²Yurdakul CEYHUN-Ufuk ÇAĞLAYAN, Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta, İş Bankası Yayınları, 1997 Şubat, s.77.

İleri sanayi ülkeleri ve yeni sanayileşen ülkeler, açıkladıkları plan hedeflerine göre, kendi ulusal enformasyon ağlarını, en geç 2020'li yıllarda kurmuş ve ağlar arası bağlantıyı sağlayarak, entegre dünya sistemini oluşturmuş olacaktırlar. Türkiyede tahminen 30 milyon abone için tasarılacak, kendi ulusal enformasyon şebekesini aynı yıllara yetiştirmeyi hedef alabilir. Maliyeti, 120 milyar ABD doları olarak tahmin edilen bu altyapının gerçekleştirilmesi süreci, AR-GE faaliyetinden tasarım ve danışmanlık hizmetlerine, tasarımdan sınıai üretimine, sınıai üretimden altyapı yatırıma ilişkin mühendislik, danışmanlık ve taahüt işlerine kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsayacaktır. Önemli olan nokta, bu işlerdeki ulusal payımızın - yaratılacak net katma değerdeki payımızın- mümkün olan en yüksek düzeye ulaşmasıdır. Özellikle de işin, araştırma-geliştirmeye, tasarıma, mühendisliğe dayalı bölümünde ağırlıklı bir paya sahip olmanın değeri ve ekonomik önemi vardır. En yüksek düzeyde pay alma somut bir hedef olarak, öne konur, ya da söz konusu enformasyon altyapısını oluşturacak mal ve hizmet paketlerinin satınalıcısı bir ülke olmak yerine, bunların üreticisi bir ülke olma hedefi başa alınır; bu stratejik karar, aynı zamanda, teknolojiadaki başlıca atılım alanlarından birini de belirlemiş ve öne çıkarmış olacaktır.¹⁶³

Eğer Türkiye, önerilen bu enformasyon ağını oluşturmayıp, alıcı bir ülke konumunda kalırsa, kendi göze alamadığı tüm harcamaları, komple tesisi ithal ederken bir başka ülkenin AR-GE'sini finanse etmiş olacaktır.

Bir başka gerçek ise, bilim ve teknoloji yeteneğini yükseltmeyen ülkelerin, teknoloji seçiminde yapmış oldukları hatalar neticesinde, gerçek maliyetin çok üzerinde yapmış oldukları harcamalardır.

Büyük ve kapsamlı bir yatırım olan Ulusal Bilgi Ağı'nın kurulması ile

- i. Eğitimde; uluslararası elektronik üniversiteler, etkileşimli uzaktan eğitim, kütüphanelere erişimin sağlanması,
- ii. İş dünyasında; video konferans, elektronik ticaret, uzaktan etkileşimli eğitim, bilgisayar destekli tasarım ve üretim süper bilgisayar ağları ile bağlantı,
- iii. Kamu yönetiminde; video konferans, kamu hizmetlerinin hız kazanması, veri aktarımının kolaylaşması, elektronik oylama, resmi belgelerin elde edilmesi, vergi ödemeleri,

¹⁶³TÜBİTAK, *Bilim ve Teknolojide Atılım Projesi*, Nisan 1995, s.22.

iv. Sağlık hizmetinde; uzaktan tarama, video konsültasyon, sağlıkla ilgili veri bankaları, uzaktan sağlık denetimi,

v. Yasal düzende; bireyin parlamentoya katılımı, bireyin yasal uygulamaya etkin katılımı,

vi. Topluma yönelik olarak; evden alışveriş ve banka hizmetleri, bilgi alma hizmetleri, güvenlik hizmetleri ve sayaçların uzaktan okunması, evde çalışma (tele-iş), elektronik gazete ve kaynak bilgilere erişim, elektronik müzeler oluşturulması amaçlanmıştır.

Aynı zamanda her yeni teknoloji insanın yaşamını kolaylaştırabileceği gibi, yaşamı içinden çıkılmaz bir hale getirebilir. Bu nedenledir ki, bu bilgilere ulaşımında kolaylık ve rehber hazırlamak ise ayrı bir çabayı gerektirmektedir.

3.3.2. Esnek Üretim Sisteminin Ülke Sanayiine Uyarlanması

Yeni rekabet koşullarında firmaların değişken pazar yapısına ve tüketici tercihlerindeki mal çeşitlenmesine hızla cevap verecek ürün esnekliğine sahip olmalarını gerektiriyor. Üretilen ürün yelpazesinin geliştirilmesi, ayrıca ürün esnekliğinin sağlanması için firmaların sürekli tasarım değişikliği ve yeni buluşlar yapma kapasitelerini geliştirmeleri artarak önem kazanıyor.

Esnek üretim sistemi, işlemsel ve kontrol karakteristikleri açısından birbirinden farklı yapılardaki geniş bir üretim sistemleri yelpazesini anlatan genel bir terimdir ve bir malzeme taşıma sistemiyle birbirine bağlanmış, sayısal denetimli tezgahlardan ve bunların işleyişini kontrol eden bilgisayar sisteminden oluşan ve birbirinden farklı parçalar üretebilen bir üretim sistemi, olarak tanımlanırken¹⁶⁴; tek amaçlı mekanik parçaları kullanarak sürekli aynı işi yapan düşük nitelikli işçiden, dizayn, bilgisayar programlama, makina ayarlama, bakım operatörlüğü gibi niteliklere sahip; ürün yenileme, buluş ve kalite arttırma sürecinde aktif katkıda bulunabilecek olan esnek bir işgücü, yeniden yapılanma sürecinin en temel faktörü olarak belirliyor. Bu yeni örgütlenme üretim, yönetim, pazarlama, finans gibi birbirinden ayrı kabul edilen birimlerin iç içe geçmiş, karşılıklı etkileşimini ve anında bilgi akışını öngören bir organizasyonu amaçlamakla birlikte birimler arasında sürekli bir geri besleme, düzenleme mekanizmasına dayalı yönetim ve organizasyon

¹⁶⁴TÜBİTAK, Esnek Üretim ve Esnek Otomasyon Sistem ve Teknolojileri, Ekim 1996, s.18.

yapısı hem enformasyon teknolojilerinin kullanımının hem de yönetici, mühendis ve işgücü arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasını gerektiriyor.¹⁶⁵

Esnek üretim, esnek otomasyon teknolojileri tabanındaki yenileme süreci, çok açıktır ki, hemen her sanayi dalının kendi üretim konusu ile ilgili, teknolojik ilerlemelere kendini uyarlayabilmesi fırsatını da yaratacaktır. Bunun anlamı, sanayinin rekabet üstünlüğü kazanmaya yönelik ve bir bütün olarak, çağın jenerik teknolojilerine ayak uydurabilmesinin dinamiklerini de yaratacak olmasıdır.¹⁶⁶

3.3.3. Uzay-Havacılık Sanayi ve Savunma Sanayiinde Alan ve Ürün Belirlenmesi

Sanayileşme eşiğini aşamamış olmak bazen avantaj olabiliyor. DPT uzmanları Türkiye, hangi ürünlerden başlayacağına kendi gerçeğini göz önünde tutarak karar verip, yurtiçi talebi yönlendirebilir ve bu alana yöneltebileceği kaynakların yönetimini akılcı bir biçimde çözebilirse, sanayileşme eşiğini henüz aşamamış bir ülke olarak, havacılık ve uzay alanında atılım yapmayı deneyen ya da böylesi bir atılım yapabilecek pek az ülke arasında yer alabilir diyorlar ve örnek yatırım alanı olarak “uzaktan algılama teknolojisi” olarak belirtiyorlar. Uzmanların önerileri şöyle;

“Uzaktan algılama teknolojileri konusunda Türkiye, yeterince yetenek kazanmamış olmanın sıkıntısını, hem ekonomik hem de başka yaşamsal açılardan, bugün çok sıcak bir biçimde yaşamaktadır. Bu konuya egemen olabilmek ve yine bu konunun gerektirdiği donanımı ve yazılımı tasarlayıp, geliştirme yeteneğini kazanmak, Türkiye için bugün herşeyden önce bir ulusal güvenlik sorunu haline gelmiştir. O nedenle, bu konu son derece yaygın sivil kullanım alanları yanında, ulusal güvenlik için önemli olan yanı sıra da teknoloji yeteneği kazanma yolundaki somut atılım için, bir odak noktası olarak seçilebilir.”¹⁶⁷

Ulusal savunma yeteneği ile ülkenin savunma sanayiinin arasında sıkı bir ilişkinin olduğu bir gerçektir. Bir başka gerçek ise savunma sanayiinin, ileri teknoloji içeren sanayi dallarını içerdiğidir.

¹⁶⁵Lale DURVİZ-Nurhan ŞENTÜRK, “21. Yüzyılın Ekonomisi ve Türkiye”, *Görüş Dergisi*, Kasım 1992, s.33.

¹⁶⁶TÜBİTAK, *aynı*,s.23.

¹⁶⁷“Türkiye’den Gelecek Manzaraları”, *Finans Dünyası Dergisi*, Şubat 1996, s.32.

Bu amaca yönelik, savunma sektöründe halen binde 3-4 olan AR-GE oranı, gelecek yıllarda yüzde 1'lere çıkacak, tabii bu hedefe ulaşmak için de önce asker, üstüne vazife olmayan üretimlerden elini çekecek, 20'ye yakın fabrika elden geçirilecek ve uygun olanlar hemen özelleştirilecektir. Türk savunma sektöründe gereken yeni sistemler için gelecek 30 yılda 150 milyon dolarlık kaynağın yaratacağı cazip pazar için yerli firmalar, sıkı biçimde hazırlanmaktadırlar. Bu yıl içinde 100'e yakın firmanın "malzeme üretimi" için başvuracağı hesaplanırken, gelecek yıllarda artık Türkiye'nin de komşu ülkelere her türlü askeri teçhizatı satması hiç de hayal görünmemektedir. Tabii, top ve tüfeğin yerini elektronun alacağı bir dönüşümle, silah satın alan ülke olmaktan, silah satan ülke konumuna geçecek Türkiye, bu alandaki dönüşümü uygulamaya sokmuştur.¹⁶⁸

3.3.4. Biyoteknoloji ve Gen Mühendisliği

Biyoteknoloji disiplinler arası bilim dalları demeti üzerinde gelişen teknolojik etkinlikler olduğu dikkate alındığında, bu bilim dallarından herhangi birindeki özellikle son onbeş yılda genetik tekniklerdeki gelişmenin, bilim-buluş-teknoloji güdümlü ekonomilere sahip ülkelerde önemli teknolojik sıçramalar yarattığı kolayca görülebilir. Biyoteknolojideki gelişmeler uluslararası bir nitelik kazanmakta ve özellikle ülkenin ticaretine, ekonomik büyümesine ve rekabet edebilirliğine getirebilecekleri katkı dikkate alınarak hedef belirlenmekte ve işbirlikleri aranmaktadır.¹⁶⁹

Firmalar uluslararası ticareti yapılacak ürünleri belirlemekte ve belirli dönemler sonunda geliştirilmiş ürünler veya yeni ürünlerle eski ürünleri değiştirilmekte sonuç olarak, üretimi yapanlar ve yatırım yapanlar insiyatifi bir süre ellerinde tutmakta, bu arada dünya ticaret hacmini de büyütmeye çalışarak, paylarını arttırmak için yoğun çaba harcamaktadırlar. 20. yüzyılın son on yılı içinde dünya ticaretinde "biyoteknolojik ürünlerde de üretim merkezlerinin konumları ve pazarlara uzaklıkları, birincil etkenler olmaktan çıkmakta bunun yanında; sunulan ürünlerin özellikleri ve dünya pazarlarının talep potansiyeli ve ülkelerin alım güçleri iki önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak bilim-buluş-teknoloji güdümlü ekonomiler biyoteknolojik ürünlerde de dünya ticaretinin ihracat çıkış kapıları olarak yarışmakta; diğerleri ise yalnız ithalatçı durumunda olmaktadır. Bu

¹⁶⁸Perihan ÇAKIROĞLU, "Dünyaya Silah Satan Ülke", Milliyet, 29 Temmuz 1997, s.7.

¹⁶⁹TÜBİTAK, "Türkiye İçin Moleküler Biyoloji-Gen Tekn.-Biyoteknoloji", Ocak 1996, Ankara, s.9.

teknolojilerin iki önemli özelliği ise tamamen yeni ürünler yaratabilmesi ve rekabet olmayan veya rekabetin hiç sorun olmadığı tamamen yeni pazarlar yaratabilmesi özelliğidir.¹⁷⁰

DPT uzmanları da geleceğin teknolojisini Türkiye'nin de yakalaması gerektiğine dikkat çekerek bunu GAP projesiyle ilişkilendiriyorlar. "GAP projesinde olduğu gibi, tarımsal alana büyük yatırımlar yapmış bir ülkenin, gen mühendisliğine egemen olmadığı takdirde, bu çaptaki yatırımlarının, ulusal açıdan herhangi bir ekonomik değerinin kalmayacağı ortadadır. Onun içindir ki, sözü edilen alana yönelik AR-GE faaliyetinin ve buna dayalı olarak, GAP ve benzeri projeler düzleminde yapılacak açılımların stratejik değerde olduğu söylenebilir. Ayrıca, Türkiye'nin doğal bitki yapısının zenginliği, muhteşem bir gen havuzu oluşturabilme olanağı vermektedir. Tek başına bu olanak bile, hem dünya bilim literatürüne katkıda bulunmanın hem de uluslararası planda ortak araştırmalar yapmanın somut zeminini yaratmaktadır.¹⁷¹

3.3.5. Çevre Dostu Teknolojiler ve Enerji Tasarrufu Sağlayıcı Teknolojiler

Bugün yeni pazarlar, tarif edilirken "çevre pazarı"nın da ülkelere önemli fırsatlar sunduğu görülmektedir. Bu pazar her biri hızla gelişen üç ayrı bileşene sahiptir.¹⁷²

i. Suyu ve Havayı Temizleyen Cihazlar Pazarı; Suların ve ırmakların temizlenmesi ABD'de hızla yaygınlaşmaktadır. İmalattaki su kullanımı 1977'den bu yana üçte bir azalmıştır ve 2000'e kadar gene bir o kadar azalacaktır. ABD'de imalattaki hava kirliliği de önemli ölçüde azalmıştır. Japonya bu konuda belki daha da ileridedir. Avrupa ise oldukça geri kalmıştır. Ama dünyadaki en büyük kirlletici imalat değildir. Örneğin su kirliliğinde en büyük sorumlu kent atıksularıdır.

ii. Agrobiyoloji Pazarları; bu pazar, kimyasal gübreleri kirlletici olmayan biyolojik ürünlerle ikame edecektir. Uzmanlar, 2000 yılında gelişmiş ülkelerde ticari tarımda kullanılan bütün yapay gübrelerin kimyasaldan çok biyolojik gübrelerden oluşacağını söylüyorlar.

¹⁷⁰TÜBİTAK, aynı, s.10.

¹⁷¹Finans Dünyası, aynı, s.33

¹⁷²KUTLU, "Ders Notları", 1997.

iii. Enerji Pazarları; Çevre pazarının en büyük bileşeni olan enerji pazarı 2000 yılı sonrasına kadar önemli bir faktör haline gelmeyecektir. Otomobillerde kullanılan benzin ya da elektrik santrallerinde kullanılan kömür gibi kirlenici enerji kaynaklarını azaltma ihtiyacı giderek artmaktadır. Bunu sağlayabilecek ilk teknolojiler güneş enerjisi pilleri ve kömürü kirlenmeden yakan firmalar artık bilim kurgu olmaktan çıkmıştır ve on yıl içinde uygulamaya sokulabilecektir.

Çevre dostu enerji teknolojileri, söz konusu teknolojilerin en önemlilerindedir. Türkiye ise enerji sorunu yaşadığı bugünlerde, enerji üretim tesislerine yatırım yapmadığı takdirde ve bu alanda kendi yeteneğini geliştirmedeği sürece, gelecekte bunun bedelini teknoloji (tesis) transferi için harcayacağı büyük paralarla ödeyecektir.

3.3.6. Yeni Malzeme Teknolojisi

Özellikle mikro elektronikte, iletkenlik özellikleri üstün malzeme üretimi ile metalurjide hızlı gelişmeler beklenmektedir. Bu amaçla çeşitli "alaşımaların" sağladığı; hafifliği, ateşe dayanıklılığı ve aşınmaya karşı direnci yüksek maddeler üretimi önem kazanmaktadır. Örneğin, yapay seramikler; nükleer sanayide giderek önem kazanmakta; haberleşmeden enerjiye ve savunma sanayiinden tıba kadar kullanım alanı bulmaktadır. Seramik ve silisyum iki gözde malzeme olarak ön plana çıkmıştır. Ancak makine ve elektronikte kullanılan üstün nitelikli seramiğin, bugün evlerde kullanılan seramikte pek az noktası vardır. Ayrıca, bilişim teknolojisinde, bilgisayarlar ve chip'ler için yarı-iletkenler ve süper iletkenler; hızlı haberleşme ağı için fiberoptik; bilginin manyetik depolanması için yönelimli yüzeyler şeklinde yeni malzemeler üretilmiştir. Kısacası yeni teknolojilerin geliştirildiği her alanda yeni malzeme üretimi gerekli olmuş ve teknolojik yenileme ile üstün nitelikli malzemeler üretilmiştir.¹⁷³

Yüksek teknoloji içeren seramik üretimi, yapay malzeme devriminin önemli bir parçasıdır. Bu yeni seramik, birçok metalde daha sert, daha dayanıklı ve daha hafiftir. Aynı şekilde polimer alaşımlarla yeni tip plastikler üretilmektedir. Bu yeni tip plastikler, birçok metalden daha hafif, daha ucuz ve daha sağlamdır. Örneğin otomobil motorlarının önemli bir bölümünün seramikten üretilmesi beklenmektedir. Bu motorlar daha ucuz ve daha sağlamdır. Yine fiber-optik, bakır kablolarla göre çok daha ucuz, kullanımı

¹⁷³Hüsnü ERKAN, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, İş Bankası Yayınları, Haziran 1997, s.8.

kolay ve hızlı iletişim sağlanmaktadır. Bir saç teli kalınlığındaki fiber optiğe bugün binlerce; parmak kalınlığındaki fiber-optik kabloya ise gelecekte, 20-30 milyon telefon konuşması veya dijital veri yüklenebilecektir. Bu nedenle, uzak mesafeler arasında ses ve görüntü ileşitimi ile haberleşmede büyük kolaylıklar sağlanacaktır.¹⁷⁴

Bunun yanısıra “biyomateryaller” üretimiyle yeni bir devrim yaratılmaya yönelik girişimler de mevcuttur. Özellikle seramik, cam ve plastik karışımlardan oluşan yapay insan doku ve organları üretilme aşamasına gelinmiştir.

Bugün tartışılması süren “kopyalama” olayı ise bir başka jenerik teknoloji olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. ULUSAL BİLİM VE TEKNOLOJİ POLİTİKASI AÇISINDAN TÜRKİYE’NİN GÜNDEMİ

Türkiye’nin bilim ve teknolojidaki yeteneğini yükseltmesi “ulusal inovasyon sistemini” kurmasına bağlıdır. Bu ise toplumun; siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla bir bütünsellik sağlanmasından oluşacak bir durumdur.

Bu sistem, yani ulusal inovasyon sistemi, Türkiye’yi sanayileşme eşiğinden geçirip, enformasyon toplumuna geçmesini sağlayacak politikadır. Bu sebeple, tarif edilen bu sistem Türkiye’nin Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası’nın temelini oluşturmaktadır.

4.1. İnovasyon ve Ulusal İnovasyon Sistemi

ABD’nin önde gelen 265 sanayi şirketinin organizasyonu olan Industrial Research Institute (IRI), yayınladığı bildiriye yarısını teknolojik inovasyona borçluyuz; bilim ve teknolojiyi pazar ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yeni ürünler, üretim yöntemleri ve hizmetlere dönüştürme sürecinden, herkesten önce özel girişimciler sorumludur. Ne var ki, inovasyon hız ve yoğunluğunu tasarruf, yatırım, eğitim ve risk alma konusunda devletçe yaratılan ortam belirler ve bu amaca yönelik, özel sektörde teknolojik inovasyon ve rekabet edebilirlik için ekonomik iklimin iyileştirilmesi, küresel pazaryerine ve buradaki rekabete uygun bir teknoloji politikası geliştirilmesi, devletin bilim ve mühendislikte insan bilgisini iletmeyi hedef alan üniversitelerde akademik

¹⁷⁴ERKAN, aynı, s.86-87.

araştırmanın desteklenmesindeki güçlü rolünün sürdürülmesi yer almıştır.¹⁷⁵

Avrupa Komisyonu ise yayımladığı bildiride şu ifadelere yer veriyor:¹⁷⁶

İnovasyon bireysel ve toplumsal ihtiyaçların (sağlık, dinlenme, çalışma, ulaşım vb.) daha iyi bir düzeyde karşılanmasını sağlar. İnovasyon girişimcilik ruhu için de esastır; her yeni girişim ne de olsa belli bir yenilik getirmeye yönelik bir süreç sonunda doğar. Dahası, bütün kuruluşların rekabet güçlerini sürdürebilmek için sürekli yenilenmeye gereksinimleri vardır. Bu söylenenler ülkeler için de doğrudur. Ekonomik büyümelerini, rekabet güçlerini ve istihdam olanaklarını sürdürebilmek için onlar da yeni fikirleri hızla teknik ve ticari başarıya döndürmek zorundadırlar. Yapılması gerekenleri ise şöyle sıralamaktadır;

- i. İnovasyonu odak alacak araştırma çabalarını yönlendirmek,
- ii. İnovasyon için gerekli insan kaynaklarını güçlendirmek,
- iii. İnovasyonun finansmanı için gerekli koşulları geliştirmek,
- iv. İnovasyonu özendirerek yasal ve kurumsal düzenlemeleri güçlendirmek,
- v. İnovasyonun gelişmesini (özellikle de KOBİ'lerde) hedef alarak devletin rolünü bu mümkün kılacak biçimde uyarlamak.

İnovasyon kavramı, bilim ve teknolojiyi ekonomik ya da toplumsal bir faydaya dönüştürmek şeklinde tanımlanırken, hem bilim ve teknoloji yeteneğini yükseltmek hem de bunu toplumun yararına sunmanın temeli "Ulusal İnovasyon Sistemi" oluşturmaktan geçer.

Buna göre ulusal inovasyon [yenile(n)me / yenilik] sistemi:¹⁷⁷

Ürün ya da üretim yöntemlerine ilişkin yeni teknolojileri edinebilme; özümseyip kullanabilme, ürün geliştirme, yeni ürün tasarımı yapabilme; yeni ürün tasarımlarıyla birlikte üretim yönetimini de geliştirme, yeni yöntem tasarımı yapabilme; geliştirilen ya da yeni bulunan üretim yönteminin gerektirdiği üretim (proses) makinalarını tasarımı yapabilme ve üretebilme; sayılan tasarım ve üretim süreçlerini besleyen teknolojik araştırma-geliştirme faaliyetini sürdürebilme; gereksinim duyulan teknolojileri bilimsel bulgulardan yola çıkarak üretebilme ve o teknolojilerin kaynağını oluşturan bilimi üretebilme;

¹⁷⁵TÜBİTAK, "Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası", Ankara, Ağustos 1997, s.43.

¹⁷⁶TÜBİTAK, ön.ver., Ağustos 1997, s.43.

¹⁷⁷TÜBİTAK, "Bilim ve Teknoloji Yönetim Sistemleri", Ankara, Mayıs 1996, s.10.

araştırma, geliştirme, tasarım, üretim, pazarlama süreçlerinin hem kendi içlerindeki hem de aralarındaki ilişkileri düzenleyen ve daha ileri düzeylerde yeniden üreten organizasyon yöntemlerini geliştirebilme yeteneklerine sahip ulusal kuruluşların oluşturduğu bir sistemi ifade eder. Buradan anlaşılacağı üzere ulusal inovasyon sistemi, sayılan yeteneklerin var olabilmesi ve sürdürülmesi için gerekli olan her tür kurumu içerir. Bir başka deyişle, sistem yalnızca, AR-GE kuruluşlarını ve yeni teknolojileri gösterme (demostrasyon) birimleri; eğitim-öğretim kurumları; öğretim ve araştırma kalitesini değerlendiren kurumlar; teknoloji destek birimleri; mühendislik, danışmanlık, tasarım ve kontrollük hizmetleri veren kuruluşlar ve üretici kuruluşlardan oluşmaz. Bunların yanında, teknoloji transferine ilişkin mekanizmalar; enformasyon hizmeti veren kurumlar ve enformasyon ağları; standart ve kalite konularıyla ilgili kurumlar, AR-GE'yi ve inovasyon faaliyetini değerlendiren ve destekleyen finansman kurumları ve teşvik mekanizmaları; patent ofisleri, fikri hakları koruyan yasal düzenleme ve kurumlar; uluslararası arenada, teknoloji alanında işgörme yeteneğine erişmiş kuruluşlar ve teknoloji ataşelikleri ulusal inovasyon sisteminin diğer yapı taşlarını oluşturur.

4.2. İnovasyon Konusunda Devlete Düşen Görevler

Ulusal bilim ve teknoloji politikaları ile ulaşılmak istenen hedef AR-GE ve bunun içinde yer alan "inovasyonun" faaliyet düzeyini yükseltmektir.

Bu ise, pek çok kurumsal ve yasal düzenlemeyi, yüksek maliyetli altyapı yatırımlarını ve AR-GE'ye yardım edilmesini, gerekli kılar.

Büyük harcama ve riski yüksek bu faaliyetler, 21 yy.'da devletin yeniden tanımlanmasına sebep olmuştur. Bilindiği gibi, "devlet subvansiyonları" ile ilgili kurallar koyan ve yaptırımlar getiren Uruguay Turu Nihai Senedi, "sınai araştırma"larda, giderlerin % 75'ine; "rekabet öncesi sınai geliştirme"lerde % 50'sine kadar olan bölümünün devletçe karşılanmasına izin vermektedir.¹⁷⁸

Ancak niteliği ne olursa olsun, araştırma özendirilmesi gereken bir faaliyettir ve bunu gerçekleştirecek ise devlet olacaktır. Buna göre;¹⁷⁹

i. Devletin üniversite ve enstitülere olan araştırma desteğinin düzeyi, ciddi bir sanayileşme programının gerektirdiği düzeyin çok altında kalmaktadır. Bu durum, temel araştırma yanında, endüstriyel araştırma için de

¹⁷⁸TÜBİTAK, aynı, Ağustos 1997, s.47.

¹⁷⁹Ö.İ.K. Raporu, aynı, s.36.

büyük bir risk yaratmaktadır. Böyle bir ihmâl sonucu doğacak akademik yetersizlik, kamu ve özel ayrımı yapmadan tüm kurumları olumsuz etkileyecek, sanayi için çok gerekli bir kaynağın israfına yol açacaktır.

ii. Büyük sanayici üniversiteyi kendi araştırma ihtiyacı bakımından yetersiz bulmakta ve sık sık yabancı uzmanlara yönelmektedir. Üniversite-sanayi işbirliği karşılıklı oluşmuş engellerin ve önyargıların kaldırılması için devlet öncülüğüne ihtiyaç duymaktadır. Yüksek AR-GE maliyetini karşılamak üzere devletin ve sanayinin katılacağı özel araştırma fonları ivedilikle oluşturulmalıdır. Gelirin belli bir yüzdesini araştırma fonuna yaratılacak olan sanayici, AR-GE yapması halinde kullanacağı önemli bir kaynağa sahip olacaktır.

iii. Devlet öncülüğü, büyük ve pahalı projelerin sanayi içi ortaklıklarla yürütülmesi için de gerekecektir. Konsorsiyum veya benzeri mekanizmalarla ve etkin devlet finansmanı ile şirketler, rekabet öncesi ve rekabet sırası araştırmalarda elde edilecek sonuçları daha sonra rekabette kullanmak üzere paylaşacaklardır.

iv. Akademik ve temel araştırma güçlü bir bilişim altyapısına ihtiyaç duymaktadır. Ulusal veri tabanlarının ve bilişim ağlarının kurulması kısa zamanda gerçekleştirilmelidir.

v. Dünya pazarlarında pay arayan büyük şirketler endüstriyel araştırmada başı çekeceklerdir. Bu çalışmalar sonuçlandıkça küçük şirketlerin yararına sunulacaktır.

vi. Üretim esneklikleri nedeniyle küçük ve orta ölçekli şirketler, ortak AR-GE ile karşılanacak araştırma sonuçlarını hızla inovasyona geçirebilirler.

Türkiye gibi, Ulusal İnovasyon Sistemini kuramamış ülkelerde, devletin bu ortamı yaratması, yani iklimi oluşturması daha da önemli bir olguyu ortaya çıkartmaktadır.

SONUÇ

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan küreselleşme aslında çok eski bir olgu olup; atın insanlar tarafından evcilleştirilmesi ve tekerleğin icadıyla başlamıştır. Çünkü, küreselleşme; insanların buldukları dar çerçeveden kendilerini kurtarıp bütün küreyi kapsayacak bir ilişkiler ve hareketlilik imkanına ulaşması demektir.

Bu durum, teknolojideki gelişmelerle süre gelmiş bir devrimdir. Bugün yaşanan ise teknolojik gelişmelerin eskisinden çok daha kısa bir süreyle meydana geliyor olması ve teknolojik yeniliklerin toplum hayatının bir parçası haline gelmesinin çok daha hızlanmış olmasıdır.

Bugün ulusal ekonomilerin birbirine gittikçe daha bağımlı hale gelmesi diye tanımlanan küreselleşmeyi, etkileyen en önemli faktör olarak "iletişim teknolojisi"nde meydana gelen gelişmeler gösterilmektedir.

Bu gelişmelerin başında uydu haberleşmesi, fax, elektronik mektuplaşma diye adlandırdığımız telekomünikasyon sistemleri gelmektedir.

iki kutuplu dünyanın sona erışı, liberal demokrasinin dünya üzerinde yaygınlaşması, ekonomi politikalarında piyasa kurallarını işleten ülkelerin artışı ve dünya ticaretinin serbestleşmesi çalışmaları küreselleşme olgusunu meydana getirmiştir.

İletişimde yaşanan gelişmeler ülkeler arasındaki coğrafi farklılıkları kaldırarak, sokaktaki insanı; çevre, insan hakları, fakirlik ve açlık gibi küresel sorunlarla, küresel gerçeklerle tanıştırmıştır.

Teknolojide yaşanan bu değişim bu kadarla kalmayıp, bütün iktisadi hayatı da değiştirmiştir.

Üretim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte esnek üretim sistemlerine geçiş başladı. Bu yenilik sadece yeni endüstrilere değil, aynı zamanda eski endüstrilere de uygulanmaya başladı. Bu yeni üretim süreci sadece firmalar etki yapmakla kalmayıp, kuruluş yeri seçiminde de özgür davranmalarına imkan sağlamıştır. Üretimin değişik parçalarını kalite, fiyat ve zamanında teslim bakımından en uygun teklifi yapan yerde ve gerektiğinde üretimin yapıldığı yeri bir yerden bir başka yere kaydırma olanağı da yaratılmış oldu.

Vasıfsız işgücünün ve toprağın önemi azalırken, ekonomik kalkınmada anahtar faktör haline gelen Bilgi'nin önemi artmıştır. Hayat boyu iş güvencesi sona ererken, kişinin yeteneklerini geliştirdiği sürece refahını artırabileceği bir oluşuma gelinildi.

Serbest ticaretin artışı ve rekabetin yıkıcı olması, yüksek gümrük duvarlarıyla korunan kamu tekellerinin teknik ve ekonomik ömürlerini bitirme noktasına getirdi. Bu durum devletin artan şekilde üretken sektörden çekilmesine yani ekonomik alana direkt müdahale gücünü yitirmesine yol açmıştır. Her an yeni şokların yaşanabileceği bu dönemi en az zararla atlattırıp, küresel ekonominin yaratacağı fırsatlardan yararlanmak istiyorsak şunlara dikkat etmemiz gerekmektedir:

1) Küresel düzenin kurumsal yapısı henüz oluşmadığı için finansal şoklar önlenememektedir. Şoklardan korunmak isteyen her ülkenin kendi önlemlerini alması, sermaye hareketlerini denetleyecek mekanizmaları kurması gerekmektedir.

2) Artık hiçbir ülkenin ben oyunu kendi kuralına göre oynarım lüksü yoktur. Oyunu küresel normlara ve kurallara göre oynamayanı piyasalar ergeç cezalandırmaktadır.

3) Ülke ekonomilerinin geleceğini özel sektör firmalarının ve bankalarının performansı belirliyor. Ülke ekonomisinin geleceğini düşünen hükümetlerin öncelikli özel sektörün performansını düzeltmenin yollarını bulması gerekir.

4) Küresel pazarda köşe başlarını tutmak isteyen uluslararası şirketler stratejik evlilikler ve satın almalarla yirmibirinci yüzyıla hazırlanırken her ülkenin firmaları yutulma ya da birleşmeye zorlanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyorlar.

5) Dünyadaki gelişmeleri çok yakından izlemeyen ve kendi iç sorunlarına kilitlenen ülkelerin ve firmaların küresel oyunda yaya kalmaları ve zarara uğramaları kaçınılmaz görülmektedir.

6) Dünyadaki olayları ve olası gelişmeleri yakından izleyen ülkeler ve firmalar ise, dünya pazarlarında yeni fırsatlar yakalayarak yeni ortaklıklara girerek yeni ufuklara yönelebilirler.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı ve özellikle de son çeyreği bölgesel bütünleşmelerin yoğun olduğu dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu gelişmeler yaşanırken, özellikle Uruguay Turu görüşmelerinde dünya ekonomisinin ortak kurallar çerçevesinde bütünleştirilmesi düşüncesi, önemli bir tartışma konusu olmuş ve ilk defa tarım ürünleri hizmetler ve fikri mülkiyet hakları gibi konular uluslararası ticaret görüşmelerine dahil edilmiştir.

Diğer yandan bölgesel bütünleşmelerin, küresel bir bütünleşmeyi engelleyen mi yoksa onu destekleyen mi, bir hareket olduğu konusunda, henüz ortak bir fikir oluşturulamamıştır. Ancak genel kanı bölgeselleşmenin ve küreselleşmenin birbirini tamamlar nitelikte olmaları düşüncesini oluşturmuştur.

Bugün bölgesel bütünleşmelerin tek bir nedenden ötürü olabileceği fikri doğruyu yansıtmamaktadır. Yani bölgesel bütünleşme olgusunu tek bir neden oluşturmamaktadır. Bu bağlamda günümüzde en başarılı ve en derin bölgeselleşmenin Avrupa Birliği bütünleşmesi olduğu ifade edilmektedir. Buna göre, Avrupa'daki diğer bütünleşmeler, AB'ye karşı birer seçenek değil, onu tamamlayan hareketler olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin ticari ilişkileri açısından bölgesel bütünleşmelere ve bütünleşme olasılıklarına bakıldığında, Türkiye'nin en büyük ticaret ortağının AB olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Bu yüzden, AB ile ilişkinin derinliği ne olursa olsun, Avrupa ile bütünleşme kaçınılmazdır.

Diğer bölgelerle, Türkiye'nin ticaret kıyaslaması yapıldığında, Uzakdoğu ve Amerika ile ciddi bir ticaret ilişkisi yoktur. Bu ticari ilişkilerin büyümesi, Türkiye'nin ticaret hacmini geliştirmesine bağlıdır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Doğu Avrupa, Karadeniz yöresi, Kafkasya ve ECO ile olan ticari ilişkileri tek tek ve bütün olarak, Avrupa Birliği ile kurduğu gümrük birliğinin tamamlayan ilişkiler olmaktadır.

Küreselleşme ve bölgeselleşme hareketlerinin yoğun yaşandığı bu dönemde, ticari ilişkileri, firmalar belirleyecektir. Uluslararası siyasi gelişmelerin yarattığı ortamdan yararlanarak daha karlı bir ilişki içine girme arzusundan öte hiçbir firma siyasi nedenlerle, bir başka ülke ile ticaret yapması düşünülemez. Dolayısıyla Türkiye'nin "D8" olarak adlandırılan ülkelerle ilişkileri, bu açıdan ele alındığında, firmalar arasındaki ilişkilere bağlıdır. Bu ülkelerin coğrafyalarının dağınık oluşu, gelir düzeylerinin düşük olması ve çoğunun ortak sınırının bulunmaması, ticari ilişkileri engelleyen diğer faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünya ticareti incelendiğinde, dış ticaretin en önemli payı, kendi yöresinde oluşmasıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin de bu yönde stratejiler hazırlaması zorunlu olmaktadır.

Günümüzde dünya ticaretinin yaklaşık %40'ı makina ve ulaşım araçlarından oluşmaktadır. Bu durum, lider ülkeler arasına girme iddiasındaki Türkiye'nin hedefinin ne olması gerektiğinin ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin ikinci ihracat dönüşümünün nereye doğru olması gerektiğini göstermektedir.

Küresel süreçler karşısında, Türkiye'nin durumu incelendiğinde ise, bu süreçlere doğrudan katkı yapmamakla birlikte, yaratılan sonuçların doğrudan etkisi altındadır. Ve Türkiye için sorun ikilidir. Bir yandan sanayileşme eşiğinin aşamaması ve diğer yandan da sanayi toplumlarının bilgi toplumuna geçiş süreci ile karşı karşıya kalması sorunudur.

Bu ikili sorunun çözümü ülkenin bilim ve teknoloji alanında yeteneğini yükseltmesine bağlıdır. Çünkü geleceğin enformasyon toplumu ve onun içerisinde yer alan bilgi toplumu, bilim ve yeni jenerik teknolojileri tabanında şekillenmektedir.

Türkiye'nin başarısı ise bu iki sorunu aynı zaman diliminde çözmeye yeteneğine bağlıdır. Bu yüzden Türkiye'nin gerçek anlamda "Makina Üretmesinin ve İhracat Edilmesinin" gereği ile ekonomide "Ferdietçi" anlayışının önemi kavranarak yeni politikalar oluşturması kaçınılmaz görünmektedir.

Aksi takdirde, Türkiye'nin yeni jenerik teknolojilerden yararlanarak bir

kuantum sıçraması yapması olasılığı, temenniden öteye gitmeyecektir.

Devlete düşen görev ise, ekonomide teknolojinin bir üretim faktörü olarak yer almasından sonra, belirli bir risk taşıyan ve büyük maliyetler gerektiren AR-GE harcamalarının finansmanına teşvik sağlaması, gerektiğinde ise inovasyonun kullanılmasında öncülük yapmak olmalıdır. Bütün bunların yanı sıra, belirli bir teknoloji alt yapısı kurması ve gerektiğinde uluslararası teknoloji anlaşmaları yapması devlete düşen diğer görevleri oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, yeni yüzyıl beraberinde yeni bir değişimi getirmektedir. Geçmişte olduğu gibi "kazananlar" ve "kaybedenler" olacaktır. Kazanma ve kaybetme ise ülkelerin, dünya ekonomisi ile ne kadar bütünleşebildiğinin altında yatmaktadır.

Buna göre "kapalı devlet" modeliyle "açık devlet" modelini karşılaştırdığımızda şu sonuçları elde etmekteyiz:

Kapalı devletler sınırlarının dışarıdan gelecek askeri, politik, ekonomik ve kültürel etkilere karşı korunmayı sağlayacak duvarlar olarak görürler, egemenlik haklarının kutsal sayarlar. Bu tür devletler her türlü askeri, politik, ekonomik ve kültürel etkileri ulusal güvenliklerine yönelik birer tehdit olarak görerek, uyguladıkları totaliter rejimlerinden ödün vermezler. Ancak bu tip devletlerin günümüzde hayatta kalması imkansız olduğu için, kapalı devlet sayısında ihmal edilecek kadar azalmıştır.

Açık devlet modelinde ise:

- Sınırlarını, dışarıdan gelecek etkilere set çekecek birer duvar olarak görmezler.
- Politika, ekonomi ve kültür gibi alanlarda diğer toplumlarla etkileşim içinde olmanın yararına inanırlar.
- Farklı modellere, anlayışlara ve kültürlere karşı hoşgörülüdürler.
- Sivil toplumun belirleyiciliği ve ağırlığı hükümetlerin üstündedir.
- Çoğulculuktan ve birey haklarından ödün vermezler.
- Vatandaşların devlet karşısındaki bireysel ve kollektif hakları devlete

EK-1- 3 ŞUBAT 1993 GÜNÜ YAPILAN BİLİM VE TEKNOLOJİ YÜKSEK KURULU TOPLANTISINDA ALINAN KARARLARIN ÖZETİ

1- 1993-2003 yılları için ortaya konulan hedefler:

- a. Onbin nüfus başına bugün 7 olan araştırmacı sayısının 15'i aşması,
- b. AR-GE harcamalarının, GSMH içindeki payının %0.33'den %1'in üzerine çıkarılması,
- c. Türkiye'nin dünyada bilime katkı sıralamasında kırkıncılıktan otuzunculuğa çıkartılması,
- d. Ülkede AR-GE harcamaları içinde özel sektör payının %18'den %30'a çıkartılması,

2. Bu hedeflere ulaşmada aşağıdaki sektörler öncelikli sektörler olarak belirlenmiştir.

- a. Bilişim,
- b. İleri Malzemeler,
- c- Biyoteknoloji,
- d. Nükleer Teknoloji,
- e. Uzay Teknoloji,

Buna göre aşağıdaki tedbirler alınmalıdır:

- i. İnsan gücü yetiştirilmesi,
- ii. Kamu öncülüğünde bilişim teknolojilerinin yaygınlaştırılması,
- iii. Yasal düzenlemelerin yapılması,
- iv. Bu sektördeki AR-GE projelerinin desteklenmesi öngörülmüştür.

3. Hedeflere ulaşmada aşağıdaki alanlarda bazı tedbirler alınması kararlaştırılmıştır:

a. Parasal Kaynak Yaratmaya Yönelik Tedbirler:

- i. Kamu alımlarının düzenlemesiyle iç piyasada rekabet ve talep yaratılması,
- ii. Ülkemizde yabancı ülke ortaklarıyla gerçekleştirilen büyük yatırımlar offset'lerinin hedeflerinin gerçekleştirilmesinde ek kaynak yaratmak amacıyla TÜBİTAK aracılığıyla veya koordinatörlüğünde kullanılması,
- iii. Türkiye'ye girecek teknoloji ve Know-How'ların seçiminin TÜBİTAK'ın aktif rol alacağı bir "Teknoloji Değerlendirme Merkezi"nce yapılması,

b. İnsan Gücü Yaratmaya Yönelik Tedbirler:

- i. Farklı kurumlar tarafından yürütülen yurt dışı doktora burslarının merkezi bir şemsiye altında koordine edilmesi,
- ii. Yurtdışına yönelen, beyin gücünün durdurulmasına yönelik tedbirlerin alınması,
- iii. Eski SSCB'den bilim adamı getirme projesinin kapsamı genişletilerek sürdürülmesi,

c. Özel Sektörün AR-GE Harcamalarındaki Payının Artırılmasına yönelik önlemler:

- i. KOBİ'lerde AR-GE faaliyetinin özendirilmesi,
- ii. Yabancı doğrudan yatırımcı şirketlerin AR-GE birimleri kurmalarının özendirilmesi,
- iii. Risk sermayesi mekanizmalarının teşviki,
- iv. Üniversite-sanayi işbirliğinin teşvikinde teknopark faaliyetlerinin TÜBİTAK koordinatörlüğünde yürütülmesi,
- v. Lisans anlaşmalarında özgün tasarıma geçişin özendirilmesi,
- vi. Patent ve Fikri Mülkiyet Hakları Mevzuatının güncelleştirilmesi

d. Dünyadaki Bilim ve Teknolojiye Katkı Düzeyinin Artırılmasına Yönelik Önlemler:

- i. İleri Araştırma Merkezleri kurulması,
- ii. Türkiye Bilimler Akademisinin kurulması,
- iii. Uluslararası düzeyde bilimsel yayın faaliyetinin özendirilmesi.

Kaynak: DPT, 1994

EK-2- OECD ÜLKELERİ REKABET GÜCÜ SIRALAMASI

1993

ÜLKE	FAKTÖR								REKABET GÜCÜ
	1	2	3	4	5	6	7	8	
JAPONYA	1	9	6	2	16	1	1	2	1
ABD	2	5	3	5	9	5	2	10	2
DANİMARKA	9	2	8	7	4	2	7	1	3
İSVİÇRE	6	19	2	1	2	4	3	4	4
ALMANYA	11	7	5	6	8	9	4	3	5
HOLLANDA	8	3	10	4	11	7	12	8	6
AVUSTURYA	5	4	7	12	12	10	11	6	7
ZELANDA	7	14	1	11	6	8	18	13	8
İSVEÇ	20	12	14	17	3	3	6	5	9
BELÇİKA	4	1	18	9	15	6	14	15	10
KANADA	12	20	11	3	5	14	16	11	11
FRANSA	10	11	16	13	7	11	8	16	12
İRLANDA	3	8	12	14	18	12	10	14	13
AVUSTRALYA	16	16	4	10	14	17	15	12	14
NORVEÇ	18	17	17	21	1	13	9	9	15
İNGİLTERE	19	10	9	8	13	16	13	18	16
FİNLANDİYA	15	22	15	19	10	15	5	7	17
PORTEKİZ	13	6	13	15	20	22	21	19	18
İSPANYA	17	13	20	16	17	20	19	20	19
İTALYA	14	18	22	20	19	18	17	17	20
TÜRKİYE	21	15	19	18	21	19	22	22	21
YUNANİSTAN	22	21	21	22	22	21	20	21	22

Faktör 1:	Yerli Ekonomik Güç	Faktör 5:	Altyapı
Faktör 2:	Enternasyonalizasyon	Faktör 6:	Yönetim
Faktör 3:	Devlet	Faktör 7:	Bilim ve Teknoloji
Faktör 4:	Finans	Faktör 8:	İnsan Gücü

Kaynak : Dünya Rekabet Gücü Raporu,1993

EK-3- SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELER VE TÜRKİYE'NİN BİLİM VE TEKNOLOJİ GÖSTERGELERİ

EK-3.1- AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ			
Toplam AR-GE Harcamaları (1994)	173.017 Milyon ABD doları		
AR-GE Harcamaları/ GSYİH (1994)	%2.61		
1000 İktisaden Faal Nüfusa Düşen Toplam Araştırmacı Sayısı (1991)	7,6		
Kesimlere Göre Dağılımı (1994)	Sanayi	: %59	
	Federal Bütçe	: %39	
	Diğer Ulusal Kaynaklar	: %2	
AR-GE Harcamalarının Faaliyeti Gerçekleştiren Kesimlere Göre Dağılımı	Üretici Sektör	: %72	
	Yüksek öğretim	: %15	
	Federal Ajansla	: %10	
	Kar Amacı Gütmeyen		
	Özel Kuruluşlar	: %3	

Kaynak: TUBITAK, 1996

EK-3.2- ALMANYA

ALMANYA		
Toplam AR-GE Harcamaları (1993)	78.345 Milyon Alman Markı	
AR-GE Harcamaları/ GSYİH (1993)	%2.48	
1000 İktisaden Faal Nüfusa Düşen Toplam AR-GE Personeli	12	
Kesimlere Göre Dağılımı (1993)	Sanayi	: %60
	Devlet	: %37
	Diğer Ulusal Kaynaklar	: %1
	Yurtdışı	: %2
AR-GE Harcamalarının Faaliyeti Gerçekleştiren Kesimlere Göre Dağılımı (1993)	Üretici Sektör	: %67
	Yüksek öğretim	: %18
	Devlet	: %15

Kaynak: TUBITAK, 1996

EK-3.3- JAPONYA

JAPONYA	
Toplam AR-GE Harcamaları (1993)	13.709.139 Milyon Japon Yeni
AR-GE / GSYİH (1993)	%2.93
1000 İktisaden Faal Nüfusa Düşen Toplam	
Toplam AR-GE Personeli (1993)	14
AR-GE Harcamalarının Finansmanı	
Sağlayan Kesimlere Göre Dağılımı (1993)	Sanayi : %68 Devlet : %22 Diğer Ulusal Kaynaklar : %10
AR-GE Harcamalarının Faaliyeti Gerçekleştiren Kesimlere Göre Dağılımı (1992)	Üretici Sektör : %66 Yüksek öğretim : %20 Devlet : %9 Kar Amacı Gütmeyen Özel Kuruluşlar : %5

Kaynak: TUBİTAK, 1996

EK-3.4- TÜRKİYE

TÜRKİYE	
Toplam AR-GE Harcamaları (1993)	8.776.139 Milyon TL.
AR-GE / GSYİH (1993)	%0.44
1000 İktisaden Faal Nüfusa Düşen Toplam	
Toplam AR-GE Personeli (1993)	0.8
AR-GE Harcamalarının Finansmanı	
Sağlayan Kesimlere Göre Dağılımı (1993)	Ticari Kesim Üretici Kamu Kesimi Dahil : %31.8 Diğer Ulusal Kaynaklar : %2.2 Devlet : %65.3 Yurtdışı : %0.8
AR-GE Harcamalarının Faaliyeti Gerçekleştiren Kesimlere Göre Dağılımı (1992)	Ticari Kesim Üretici : Kamu Kesimi Dahil : %22.9 Yükseköğretim Kesimi : %67.2 Devlet : %9.9

Kaynak: TUBİTAK, 1996

EK-4. REKABET SIRALAMASINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER ve TÜRKİYE'NİN DÜNYA ÜZERİNDEKİ KONUMU

KİSTASLAR	94	95	96	97	98
İç Ekonomi	28	34	36	35	38
Küreselleşme	29	27	27	36	31
Kamu Hizmetleri	28	30	29	33	38
Finans	24	30	28	25	26
Altyapı	26	33	28	28	39
Yönetim Hizmetleri	29	35	34	36	31
Bilim ve Teknoloji	38	43	41	38	35
Genel Görünüş	41	40	42	39	39

Kaynak: Milliyet, 1998

Dünya rekabet sıralamasında 5 basamak atlayarak 38'incilikten 33'üncülüğe yükselen Türkiye, küreselleşme, bilim ve teknoloji, yönetim hizmetlerindeki rekabette üst sıralara çıktı.

Türkiye 6 yılda gerçekleştirdiği 3 milyar 135 milyon dolarlık özelleştirmeye, Macaristan ve Polonya'dan sonra Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında, en fazla özelleştirme gerçekleştirilen ülkeler sıralamasında üçüncü oldu. Bu arada, iç ekonomi, kamu hizmetleri, altyapı hizmetleri ile finans konularındaki rekabette ise geriledi.

Türkiye, küreselleşme, finans ve yönetim konularında basamak atlarken, iç ekonomi bakımından rekabetçi konumu bu yıl, geçen yıla göre üç basamak gerileyerek 35. sıradan 38. sıraya düştü. Kamu hizmetlerinde görülen gerileme 5 basamak birden yaşandı ve 33. sıradan 38. sıraya indi. Altyapı hizmetleri bakımından 1994 yılında 26. olan Türkiye, 1998 yılında 39. sıraya düştü.

EK-5. TEKNOLOJİ YÖNETİMİ

MİTLER	GERÇEKLER
<ul style="list-style-type: none">• Teknoloji bir çeşit reçetedir. Gerektiğinde aynen alınır ve kullanılır.	<ul style="list-style-type: none">• Reçeteler teknoloji liderlerine özeldir. Onların geçmişteki yöntemleriyle, bugün rekabet etmeye çalışmak intihardır.
<ul style="list-style-type: none">• Geçmişte olan ekonomiler teknoloji borçlanarak, teknolojik sistemlerinin geliştirmeyi sürdürebilirler.	<ul style="list-style-type: none">• Gelişmekte olan ekonomiler ancak bilgi ve becerilerinde sıçrama yapıp gelecek nesil teknolojilere geçiş sağlayarak yaşayabilirler.
<ul style="list-style-type: none">• Teknoloji, hardware ile software'in birleşiminden oluşur	<ul style="list-style-type: none">• Teknoloji bu demek değildir. Teknoloji bilimsel gelişmelerin yaşama geçirilmiş biçimidir.
<ul style="list-style-type: none">• Teknoloji her gerekli olduğu zamanda ve her gerekli olduğu yere kolaylıkla transfer edilebilir.	<ul style="list-style-type: none">• Gelişmekte olan ülkeler/firmalar teknolojiyi, rakip olarak algılanmaya başladıkları noktaya kadar tranfer edebilirler.
<ul style="list-style-type: none">• Geleneksel olarak sektörler, yüksek teknoloji gerektiren ve gerektirmeyen olarak ikiye ayrılırlar.	<ul style="list-style-type: none">• Artık değil, Bileşim ve biyoteknolojideki gelişmeler, bu ayrımı geçersiz kıldı. Tekstil sektörü de artık yüksek teknoloji istiyor
<ul style="list-style-type: none">• Teknolojiye dayanan sektörlerde rekabet avantajı, maliyet yönetimine bağlıdır	<ul style="list-style-type: none">• Teknoloji çağında rekabet avantajını maliyet değil, teknoloji yönetimi sağlar
<ul style="list-style-type: none">• Gelişmekte olan ülkelerde iç pazar, yerli sanayinin tutsağı durumundadır	<ul style="list-style-type: none">• Gümrük duvarları yerli sanayiye iç pazar gelişene kadar korur. İç pazar yeterince cazip hali gelince ürün ve hizmet akımına uğrar
<ul style="list-style-type: none">• Küreselleşme küçük ve orta ölçekli firmalar için lükstür.	<ul style="list-style-type: none">• Küreselleşme ölçeği ne olursa olsun lüks değil, ayakta kalmanın ön koşuludur.
<ul style="list-style-type: none">• Teknoloji değişirse bu durumdan yalnızca ürünün kendisi etkilenir.	<ul style="list-style-type: none">• Hızla değişen teknoloji firmanın tüm aktivitelerini ve AR-GE, dağıtım, lojistik dahil tüm yenilik sürecini etkiler.
<ul style="list-style-type: none">• Teknolojik yenilikler yalnızca ürün geliştirmeye yarar.	<ul style="list-style-type: none">• Teknolojik yenilikler, organizasyon, kalite yönetimi, yeni ortaklıklar vs. üzerinde etkilidir.
<ul style="list-style-type: none">• Teknoloji teknik bir meseledir. Dolayısıyla mühendisliği ilgilendirir.	<ul style="list-style-type: none">• Teknoloji ve iş stratejileri, entegre olmadığı sürece teknolojinin yararı minimum düzeyde kalır.
<ul style="list-style-type: none">• Şirketler, kolaylıkla teknoloji geliştirebilir ve yönetebilirler.	<ul style="list-style-type: none">• Teknolojinin karmaşıklığı, endüstri üniversite ve hükümet arasında ciddi bir işbirliği gerektirir.
<ul style="list-style-type: none">• Devasa bütçeler, teknoloji yönetimi için yeterlidir.	<ul style="list-style-type: none">• Teknoloji yönetimi karmaşıktır. Etkin strateji ve sofistike yaklaşım gerektirir. Ucuz ve kolay çözüm yoktur.

Kaynak: Milliyet, 1998

KAYNAKÇA

- ALPAR Cem, **Yabancı Sermaye Kaynakları**, Türkiye Eko. Kurumu, Haziran 1992.
- BARNET Richard J., COVANA John, **Küresel Düşler**, Çev: Güliden Şen, Sabah Yayınları, İstanbul, 1995.
- BOŞ Melih, **Çevre Kalite Yönetimi**, TMMOB Yayınları, Aralık 1993.
- BORATAV Korkut, **Türk İktisat Tarihi, 1908-1985**.
- BRZEZİNSKI Zbigniew, **“Kontrolden Çıkış Dünya”**, (Çev: Haluk Menemencioğlu), İş Bankası Yayınları, Şubat 1996.
- CEYHUN Yurdakul-ÇAĞLAYAN Ufuk, **Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta**, İş Bankası Yayınları, Şubat 1997.
- DEMİREL Vedat, **Ekonomik Entegrasyon ve Gümrük Birliği Teorisi ve Tatbikatı**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Ankara, 1985.
- DRUCKER Peter F., **Kapitalist Ötesi Toplum**, (Çev: Belkıs Çarıkçı), İnkılap Yayınevi, İstanbul. 1994.
- DRUCKER Peter F., **Yeni Gerçekler**, İş Bankası Yayınları, Ankara 1994.
- EĞİLMEZ Mahfi, **IMF ve Dünya Bankası Grubu ve Türkiye**, Finansal Yayıncılık, 1996.
- EKİN Nusret, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1996-32, İstanbul.
- EKİN Nusret, **Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam**, İ.T.Ü., İstanbul, 1997.

ERDOĞAN Alptekin, **Ülkemizin Döviz, Enerji, İçkaynaklar Darboğazına Girilmeksizin Yüksek Hızla Kalkınabilmesi Ve Türk Mucizesi Yaratabilmesi**, DPT, 14 Haziran 1997.

ERDOĞAN Alptekin, **Tarihsel Geri Kalmışlığın Temelleri**, DPT, Ankara, 26 Temmuz 1997.

ERDOĞAN Alptekin, **Enflasyonun Söndürülmesi ve Kalkınmanın İstikrar İçinde Yürütülmesi Politikalarının Sorgulanması**, DPT, 31 Temmuz 1997.

ERDOĞAN Alptekin, **Japon Mucizesinin Sırrı ve Türkiye**, DPT, 30 Ekim 1997.

ERDOĞAN Alptekin, **Teknoloji Transferi, Ağır Sanayi, Tasarım Mühendisliği Tanımları ve Ekonomide Ferdiyetçilik Üzerine Düşünceler**, DPT, 15 Ağustos 1997.

ERDOĞAN Alptekin, **Planlı Dönemde Hızlı Kalkınma Açısından Kaçırılan Fırsat**, DPT, 18 Şubat 1997.

ERKAN Hüsnü, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, İş Bankası Yayınları, Haziran 1997.

EREN Arslan, **Türkiye Ekonomisinin Analizi**, Muğla 1989.

ERTÜRK Emin, **Ekonomik Entegrasyon Teorisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Mart 1993, Bursa.

GÖKDERE Ahmet, **Avrupa Topluluğu İlişkileri**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Haziran 1992.

GÖKER Aykut, **Sanayileşme ve Teknolojiye Yetişme Politikaları**, MMO Yayınları, Ankara 1993.

GÜNUĞUR Haluk, **Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi**, TCMB, Mart 1995.

HATIPOĞLU Zeyyat, **Yeniden Dirilen Türkiye Ekonomisi**, İstanbul 1989.

HİÇ Mükerrerem, **Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye**, TTOB Yayını, Ankara 1981.

İKİZCİOĞLU Ali İhsan, **Uluslararası Kuruluşlara Türkiye'nin Yaptığı Katkı**, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Kasım 1995.

İYİBOZKURT Erol, **Türkiye-AT Gümrük Birliği**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Şubat 1994, Bursa.

KARLUK Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul, 1996.

KARLUK Rıdvan, **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entep**, Eskişehir, 1995.

KARLUK Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul 1996.

KARLUK Rıdvan, **Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, Tütünbank Yayınları, İstanbul 1996.

KAZGAN Gülten, **Yeni Ekonomik Düzende Türkiye'nin Yeri**, Altın Kitaplar, Ağustos 1994, İstanbul.

KENNEDY Paul, **21. Yüzyıla Hazırlanırken**, İş Bankası Yayınları, Ekim 1996.

KENNEDY Paul, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Düşüşleri**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994.

KEYDER Çağlar, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

KEYDER Çağlar, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, Metis Yayınları, İstanbul 1993.

KOZLU Cem, **Türkiye Mucizesi İçin**, İş Bankası Yayınları, Ankara 1995.

KUTLU Erol, **Yayınlanmamış Ders Notları**, 1997.

KUTLU Erol, **Dünya Ekonomisi**, Eskişehir, 1998.

NAİSBİTT John, **Global Paradoks**, Sabah Yayınları, 1996.

NECİPOĞLU Hüsamettin, **Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. yy'da Türkiye**, DPT, Eylül 1997.

Kurum Yazarlı

DPT, Y.B.Y.K.P.(1996-2000), 1995.

DPT, Bilim ve Teknoloji Politikaları Alt Komisyon Raporu, Eylül 1994.

DPT, Bilim ve Teknoloji Ö.İ.K Raporu, Eylül 1994.

DPT, Dünya Küreselleşme ve Bölgeselleşme, Ankara, 1995.

DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995), Mart 1996.

DPT, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Ank. 1995.

DPT, İslam Ülkeleri ve Ekit, Ank., 1995.

DPT, Dünya Turizminde Gelişmeler ve Beklentiler, (Çev:Asuman Yücel), Ank., Mart 1996.

TÜBA-TÜBİTAK-TTGV, Bilim-Teknoloji-Sanayi Tartışmaları Platformu Araştırma-Geliştirme Sistemi Yapısı ve Çerçevesi, Mart 1996, Ankara.

TÜBİTAK, Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası ve TÜBİTAK'ın Misyonu, Mayıs 1997.

TÜBİTAK, "Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası", Ankara, Ağustos 1997.

TÜBİTAK, "Bilim ve Teknoloji Yönetim Sistemleri", Ankara, Mayıs 1996.

TÜBİTAK, "Türkiye İçin Moleküler Biyoloji-Gen Tekn.-Biyoteknoloji", Ocak 1996, Ankara.

TÜBİTAK, Bilim ve Teknolojide Atılım Projesi, Nisan 1995.

TÜBİTAK, Esnek Üretim ve Esnek Otomasyon Sistem ve Teknolojileri, Ekim 1996.

TÜSİAD, Dünyada Yeni Ekonomik Bütünleşme Oluşumları, İstanbul, Mayıs, 1993.

TÜSİAD, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, İst., Mayıs 1993.

_____, **Avrupa Birliği ve Dünya Ticareti**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilcilđi Yayınları, 1996.

_____, **Ortak Geleceğimiz**, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, 1993.

_____, **Türkiye’de Ekonomik Politika ve Uygulamalar**, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mayıs 1991.

_____, **Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticarete Son Gelişmeler**, Hazine ve Dış Ticaret, Mayıs 1990.

_____, **AB ve Türkiye**, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ocak 1993.

Sürelili Yayınlar

AKAT Asaf Savaş, “Dönüm Noktasındaki Türkiye”, **Görüş Dergisi**, Şubat 1996.

AKYOL Taha, “Yunan Sorunu”, **Milliyet**, 1 Kasım 1997.

AŞIK Melih, “Globalleşme Masalı”, **Milliyet**, 20.04.1996.

CERRAHOĞLU Nilgün, “Entellektüel Bakış”, **Milliyet**, 23 Kasım 1997.

CİVAOĞLU Güneri, “**Altı Ay Sendromu**”, **Milliyet**, 20 Aralık 1997.

ÇAKIROĞLU Perihan, “Dünyaya Silah Satan Ülke”, **Milliyet Gazetesi**, 29 Temmuz 1997.

ÇAKIROĞLU Perihan, “Tepeden Tırnağa Sivilleşme”, **Milliyet**, 16 Temmuz 1997.

DEMİRTAŞ Ekrem, “Toplam Kalite Anlayışı”, **Ekonomik Vizyon**, 1996.

DOĞRU Necati, “Beyin Pası Silicisi”, **Sabah**, 19.04.1996.

DURVİZ Lale-ŞENTÜRK Nurhan, “21. Yüzyılın Ekonomisi ve Türkiye”, **Görüş Dergisi**, Kasım 1992.

DURVİZ Lale, “21.yy Ekonomisi ve Türkiye” **Görüş Dergisi**, Şubat 1992.

EKİN Nusret, “Yaşamı Örgütleyen Sendika”, **Milliyet**, 1 Ağustos 1997.

- EMİNOĞLU Sema, "Global İklim Zirvesi", **Milliyet**, 03.12.1997.
- FUKUYAMA Francis, **Milliyet**, 3 Eylül 1997.
- KALAYCIOĞLU Ersin, "Türkiye-AB İlişkileri", **Milliyet**, 27 Aralık 1997.
- KAZGAN Gülten, "Düşük Ücret Düşük Verim Yerine Teknolojiye Yatırım",
Ekonomik Forum, Haziran 1996.
- KEPENEK Yakup, "Küreselleşme ve Ulus Devlet", **İktisat**, Ağustos 1996.
- KEYDER Çağlar, "Sınırsız Dünya" **Görüş Dergisi**, Eylül 1994.
- KOHEN Sami, "Değişen ve Değişmeyen Dünya", **Milliyet**, 09 Ekim 1997.
- OĞUZ Şeref, "Bu Fırsat Kaçmasın", **Milliyet**, 25.11.1996.
- OĞUZ Şeref, "Yarını İnşa Etmek", **Milliyet**, 09.12.1996.
- OĞUZ Şeref, "Ya Dönüşüm Ya Ölüm", **Milliyet**, 22.04.1997.
- OĞUZ Şeref, "İşsizlik Binyılı", **MESS İşveren**, S:685, Aralık 1996.
- OĞUZ Şeref, "2000'in Beyin Adamı", **Milliyet**, 05.03.1997.
- OĞUZ Şeref, "Miyon Değil Vizyon Çağı", **Milliyet**, 3 Ağustos 1997.
- OĞUZ Şeref, **Milliyet**, 31.10.1997.
- OĞUZ Şeref, "Bilginin Önemini Farkettik", **Milliyet**, 28 Temmuz 1997.
- OĞUZ Şeref, "Batı'dan da Önce", **Milliyet**, 21 Temmuz 1997.
- ÖZEL Soli, "Küreselleşmenin Karanlık Yüzü ve Bir Işık" **Görüş Dergisi**,
Kasım 1996.
- ÖZGENGİL Şeref, "Değişmemiz Gerekıyor Galiba", **Finans Dünyası**, Nisan
1996.
- ÖYMEN Altan, "Başkasına Helal Bize Haram", **Milliyet**, 1 Kasım 1997.

ÖZSEVER Atilla, "Yaşamı Örgütleyen Sendika", **Milliyet**, 1 Ağustos 1997.

SABUNCU Murat, "Özel Şirket Özelleşiyor", **Milliyet**, 27 Temmuz 1997.

SOMEL Cem, "Küreselleşme ve İşsizlik", **Görüş Dergisi**, Haziran 1996.

TAMER Merai, "Çok Çalışmadan Zengin Olmak", **Milliyet**, 19.11.1997.

TAMER Meral, "Rekabetin Enflasyonu Yendiği Yeni Dünya", **Milliyet**,
16.11.1997

TÜKEL Haluk, "Globalleşmeye Ayak Uydurmak" **Görüş Dergisi**, Haziran
1996.

ULUGAY Osman, **Milliyet**, 30.10.1997.

ULUGAY Osman, Şokları Finans Piyasaları Ateşliyor, **Milliyet**, 22.03.1998.

ULUGAY Osman, "Asya'da Krizi Özel Sektör Yarattı", **Milliyet**, 23.03.1998.

ULUGAY Osman, "Kaplanlara Küresel Terbiye", **Milliyet**, 24.03.1998.

ULUGAY Osman, "Wall Street'deki Şenlik Nasıl Bitecek", **Milliyet**,
25.03.1998.

ULUGAY Osman, "Yoksa Türk Mucizesi mi Oluyor?", **Milliyet**, 18.01.1998.

YILDIZOĞLU Ergin, "Dünya Ekonomisine Bakış", **Cumhuriyet**, 29.09.1997.

YÜCEBİYİK Şule, "Küresel Köyün Turizm Acentası", **Milliyet**, 23 Temmuz
1997.

YÜCEBİYİK Şule, "Memurdan Değişim Mühendisine", **Milliyet**, 30. Temmuz
1997.

_____, **Cumhuriyet**, 16.09.1997.

_____, **Yeni Yüzyıl**, 5 Ocak 1997.

_____, "Toplam Kalite Anlayışı", **Ekonomik Vizyon**, Eylül-Ekim 1996.

- _____, "Bilgide Globalleşme Dönemi", **ASO-MEDYA**, Kasım 1995.
- _____, "Türkiye 21.yy'ın Starı Olabilir", **Finans Dünyası**, Ekim 1995.
- _____, "Mayıs 1990 Ekonomik Bütünleşmeler ve Tarihsel Gelişimi", **Vergi Dünyası**, Mayıs 1990.
- _____, "Türkiye'den Gelecek Manzaraları", **Finans Dünyası Dergisi**, Şubat 1996.
- _____, "Güç Kimin Elinde", **Yeni Yüzyıl**, 09.05.1997.
- _____, **Milliyet**, 29.10.1997.
- _____, **Milliyet**, 29.10.1997.